

ÉRTEKEZÉSEK
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA.
AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL,

OSZTÁLYTITKÁR.

III. KÖTET. VI. SZÁM. 1873.

A
FINN KÖLTÉSZETRŐL

TEKINTETTEL

A MAGYAR ŐSKÖLTÉSZETRE.

BARNA FERDINÁND.

LEV. TAGTÓL.

— Ára 80 kr —

PESTEN

EGGENBERGER FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár.)

1873.

É R T E K E Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

- I. Szám* : Solon adótörvényéről. Télfy Ivántól. 1867. 14 l. Ára 12 kr.
- II. Szám* : Adalékok az attikai törvénykönyvhöz. Télfy Ivántól. 1868. 16 l. 12 kr.
- III. Szám* : A legújabb magyar Szentírásról. Tárkányi J. Bélától. 1868. 30 l. 20 kr.
- IV. Szám* : A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Szász Károlytól. 1868. 20 l. 15 kr.
- V. Szám* : Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása Toldy Ferencztől. 1868. 15 l. 12 kr.
- VI. Szám* : A keleti török nyelvről. Vámbéry Armintól. 1868. 18 l. 12 kr.
- VII. Szám* : Geleji Katona István főleg mint nyelvész. Imre Sándortól. 1869. 98 l. 60 kr.
- VIII. Szám* : A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Bartalus Istvántól. Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 1 frt 20 kr.
- IX. Szám* : Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen színdarabjai 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthori István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). Toldy Ferencztől. 1869. 176 l. 1 frt 20 kr.
- X. Szám* : A magyar bővített mondat. Brassai Sámuelről. 1870. 46 l. 30 kr.
- XI. Szám* : Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető kézirat- és nyomtatványairól. Bartalus Istvántól. 1870. 43 l. 25 kr.

Második kötet. 1869—1872.

- I. Szám* : A Konstantinápolyból legújabbán érkezett négy Corvin-codexről. Mátray Gábor l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr.
- II. Szám* : A tragikai felfogásról. Székfoglaló. Szász Károly r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr.
- III. Szám* : Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Joannovics Gy. l. tagtól. 1870. 43 l. 30 kr.
- IV. Szám* : Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. Finály Henrik l. tagtól. 1870. 47 l. 30 kr.
- V. Szám* : Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. Télfy Iván lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr.
- VI. Szám* : Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Zichy Antal l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr.

A
FINN KÖLTÉSZETRŐL

TEKINTETTEL

A MAGYAR ŐSKÖLTÉSZETRE.

BARNA FERDINÁND

LEV. TAGTÓL.

PESTEN.

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár.)

1872.

Pest, 1872. Nyomatott az Athenæum nyomdában.

A FINN KÖLTÉSZETRŐL

TEKINTETTEL A MAGYAR ÖSKÖLTÉSZETRE.

Olvastatott a M. T. Akadémia 1870. márcz. 7-én és 28-án tartott ülésein.)

Az altáji összehasonlító nyelvészet fontossága ugyan ma már a t. Akadémia nyelvészeti osztályában nem csak el van ismerve, de sőt a m. évi május 31-én tartott összes ülés alkalmával, midőn e díszes testület egyik nagyérdemű tagja Fogarasi János urnak — egy a kazáni egyetemre a rokon nyelvek, s különösen a mongol nyelv tanulmányozása végett küldendő magyar ifjú utaztatása költségei fedezésére tett nagylelkű alapítványa tárgyaltatott, nem egy tekintélyes tagja Akademiánknak a tudomány ez ágát határozottan nemzetinek s olyannak nyilatkoztatta ki, melyen a magyar faj legelső sorban van hivatva tudományos vizsgálatokat tenni, s melyen legbiztosb sikerrel várható a fáradságot jutalmazó szép eredmény.

Igy állanak a dolgok a t. Akadémia kebelében, — más kérdés az: mit tart e tanulmányokról a nagy közönség? Fájdalom, itt még most is a régi elöitélettel találkozunk, mely hazafiui kötelességet vél teljesíteni, midőn nemzetünknek az altáji népekhez tartozhatását, nyelvünknek azokéval rokon voltát egyszerűen megtagadja, mielőtt még e téren vizsgálatokat tett, s magának meggyőződést igyekezett volna szerezni a dolgok mibenlétéről. Nálunk ugyanis mint min-

den vállalat, úgy a tudományos erőfeszítések sikore is nem annyira a ráfordított munkálkodás belterjessége-, az eljárás körüli szilárdság-, s lelkiismeretesség-, a tett tanulmányok komolysága-, alapos voltától, mint inkább a reclameok ügyessége- s erélyességétől, a vele foglalkozók érdem szerint, avagy a nélkül kiküzdött népszerűségétől függ, — azért leg-hatalmasb lökést képes annak adni oly ember, a kinek tekintélye, hirneve, nagy népszerűsége van, mert a nagy tömeg tekintélyek után indul, s napról napra gyérül azok száma, a kik saját szemeikkel szeretnek látni, s a látott tárgyakról öneszökökkel itélni. — Alkalmazzuk a mondottakat az összehasonlító nyelvészetre. Tudjuk, hogy az összehasonlító nyelvészet *az újabb kor eme szülöttje*, és így csak úgy modern tudomány, mint édes testvérei a természet tudományok s ezek között például a földtan (a geologia), a mivel nagy nemzeteknél Európa szerte semmivel sem részesül csekélyebb figyelemben mint ezek.

Mi az oka tehát, hogy csupán csak nálunk nem tud kedvező talajra találni e még csak nem is külföldről importált fiatal csemete? Oka ennek főleg az, hogy sorainkban eddigelő nem találkozott oly ember, a ki úgy lehet egy egészen más téren tekintélyes hírnévnek s népszerűségnek örvendene, a minőt például nálunk költők, regényírók, s főleg politikusok élveznek. Irodalmi tekintélyeink a multban elitélték, s az újabbak ez itélethez valódi dogmatizmussal ragaszkodnak.

E tekintetben a földtan (a geologia) szolgáltathat igen nevezetes s igen tanulságos példát. Vogt Károlynak hozzánk történt ellátogatásáig nem sokkal volt népszerűbb a geologia is nálunk mint az összehasonlító nyelvészet, különbség a kettő közt mindössze is annyi, hogy ezt legalább nem üldözte a hazai irodalom, a mint tette ezt csudálatos következetességgel az altáji összehasonlító nyelvészettel; nem tette nevetségessé az azt mivelő férfiakat, mint tette ezt azokkal, a kik elég bátrak voltak — s tegyük hozzá elég önzéstelenek — egy oly tudomány zászlója alá esküdni, a mely — a mint népiesen mondani szokták — semmit sem hoz a kony-

hára. A körülötte való sürgölődés sem sokkal volt nagyobb mint emennél; ugyanis habár mivelőit a legjobb okon megilleti az elismerés, hogy lelkesen karolták fel s kitartóan ápolták: mindezen jóra való erőfeszítések nagyon hasonlítotak egy oly egészen új bánya kiaknázására fordított beruházásokhoz, melyek egy jobb jövő reményében csak a kész tőkét emésztik a nélkül hogy hasznot hajtának, ők is elmondhatták: *serimus arbores non nobis sed posteritati*. A nagy közönség úgy a fővárosban mint a vidéken, maradt a régi, s még a legújabb időkben is folyvást hontmegyei óriás nyomokról, s óriásokról álmodozott, s minden oda mutat, hogy ezen, a földtan által meghazudtolt balhitnek napi lapjaink is hódoltak, melyekben különben ily czikkek meg nem jelenhettek volna. De jött Vogt Károly, s felolvasásait százak látogatták, ezek olvasták, az óriás ködök eloszlottak a levegőbe, — maga az óriás nyomok felfedezője Vogtot eltávozása után vizsgálatok tételére hívta meg, Vogt kinyilatkoztatta, hogy a vizsgálatoktól eredményt nem vár. Mind ez a lapokban napvilágot látott, és így minden oda mutat, hogy e tan alapja az ekként nyert népszerűsítés folytán országszerte meg van vetve. — Az összehasonlító nyelvészet még ily szerencsés véletlennek nem örvendhetett: a mi az összehasonlító nyelvészet terén e részben történt, az mindössze is a jó akaratú Patterson angol író következő napgyon igaz, s az által hogy neki is feltűnt, nagyon jellemző nyilatkozata: „Valóban e politikus de nem tudományos országban egy természettudós vagy nyelvész nem bir tekintélylyel, a mig politikai ujságot nem ad ki, vagy a törvényhozó testületben nem ül“; s ily ember sorainkban nincsen, és így még most nem tekintik az avatlanok e tant oly *ne bánts* virágnak, melyhez kellő készület, és sok idő reá fordítását igénylő komoly tanulmányok tétele nélkül egy egész nagy közönség, talán az egész mivelő világ előtt nevetségessé lével terhe alatt hozzá nyulniok nem szabad, ellenkezőleg még oly emberek is, a kiknek agyokban talán teljes életökben meg nem fordult a nyelvészettel foglalkozás gondolata, ha a véletlen valamit játszott kezeikbe, a miről azt sem tudják, hogy mi, a mi nek azt tanulmány által nem élesztett lelki szemeik látják,

megdönthetetlen igazságnak adják ki, melynek valóságát csak is a szerintök „hivatlan nyelvészek“*) — értve itt természetesen az e tannal tüzetesen foglalkozókat, — csak ezek nem látják be.

Sajnálni valók az ily emberek, mert épen e téves nézet nyilvánítások, melyek a szakférfiu ajakán akaratlan is szána-kozó mosolyt költenek, — egyszersmind csalhatatlan jelei a hivatásnak, melynek csak a helyesen megválasztott irány és ösvény hiányzik, hogy a tudománynak derék mivelői legyenek, s melyre ha rá lépnek, a tudománynak úgy lehet oly szolgálatokat tehetnének, melyekről eddig magoknak sem volt a legtávolabbi képzetök is, — hasonlólag egy oly forráshoz, mely jelenlétét csakis iszaposságával, s egészségtelen környékével árulja el, s ily állapotában csak kártékony gyomot, kigözőlgésével betegséget terjeszt, de a mely, ha az azt borító iszaptól megtisztittatik, — hasonlithatatlan üdeségű s tisztaságú vizével kínálja, s örvendezteti meg a vele élni akarókat mig most az ily rajongók csak szaporítják a számukat, azon kivált nálunk úgy a multban mint jelenben oly sokaknak, a kik egyetlen helyesen megválasztott irány, s azon tett komoly s kitartó tanulmányok hiányában a kétségtelen hivatás, talán lángész félre ismerhetlen jelei mellett elérték ugyan a mire annyira vágnak vala életökben, a hirnevet s jólroszúl kiérdemelt népszerűséget, de épen az által hogy hiu ábrándok után futva, sem magok nem fedeztek fel új igazságokat, sem a mások által felfedezetteket nem igyekeztek felismerni, terjeszteni, s népszerűsíteni: a tudománynak nem hogy használtak volna, hanem inkább ártottak, mert balvéleményeket, előítéleteket gyökereztetek meg, úgy hogy a tudomány emberének e téron előbb a gyomot kell kiirtani, mielőtt egy új vetéstől üdvös sikert várhatna.

Ezeket tartva szemem előtt, minelőtte értekezésem sajátképeni tárgyára tüzetesen áttérnék, helyén valónak látom az áltáji összehasonlító nyelvészetre vonatkozólag némiket előre bocsátani, melyekből annak fontossága, különö-

*) (Lásd a „Hazánk és Külföld“ czimű képes hetilap 1869-ik évfolyama april 8-án „Honnan ered a csötörtök neve“ czimű cikkét.)

sen nemzeti tudományaink szempontjából, kitűnik, teszem pedig ezt annál inkább, mert, mint látni fogjuk, értekezésem tárgyának, nemzeti ősköltészetünk a múltban való mibenlétének nyitját is ez adja kezünkbe, s ez által én azon kellemes helyzetben vagyok, miszerint azon szaktudományhoz, melynek követőjének vallom magam, — az áltáji összehasonlító nyelvészethez pillanatig sem leszek kénytelen hűtlen lenni.

I.

Sok mindenre jó az az összehasonlító nyelvészet a tudományos világban, de leginkább tapasztalhatni annak nélkülözhetetlenségét a nemzetek eredetének biztos, és minden kétséget kizáró meghatározásában, a mely ha egyszer szerencsésen megejtetett, sok oly dolog lesz előttünk világossá, a mely felett az előtt eloszlathaattlan sötétség borong vala.

Ha nemzetünk őskori multját figyelmesen szemügyre vesszük, a gondolkozni szerető fő előtt azonnal föl fog tűnni azon különösség, hogy alig van talán Európában nemzet, melynek őskori történelmére nézve oly határozottan szóló s oly tudós írók léteznének, mint a minőknek legjobb okon tekintethetnek azon arab, görög, latin, szláv, s valószínűleg szkandináv írók is, kik mint egykorú írók úgy nemzetünknek mostani lakhelyére való költöztekor viselt dolgaikra, mint az ezt közvetlenül megelőzőtt időkben való ősi székelyeikre, rokonságaik, sőt nyelvökre nézve is oly biztos és részletekig menő adatokat szolgáltatattak, mint ezek a magyar nemzetnek a honfoglalást megelőző multjára nézve. — Az is bizonyára képtelenségnek fog feltűnni minden komolyabb ember előtt, hogy egy oly nemzet, mely a középkorban oly hatalmas *birodalmat* tudott létesíteni, hogy egy ily nemzet egész a török uralom bekövetkeztéig ne tudta volna azt, hogy honnan eredett, ki s kicsoda voltaképen, kikkel rokon, kik reá nézve idegenek? még nagyobb képtelenségnek fog ez föltűnni az előtt, a ki tudja, hogy nemcsak őseink, hanem minden áltáji nép mily szerfelett büszke volt magára és őseire minden időben elannyira, hogy a családfák megalkotását épen nem volt szükségök európai szomszédaiktól ta-

nulni el, a mint hogy nem is tanulták, hanem magokkal hozták azt őshazájokból, s az ily egészen a főistenig felmenő leszármazások a velők szorosan összefüződve volt többi őshagyományokkal együtt nemzedékről nemzedékre szállottak át egész a keresztyén vallás elterjedtéig, — a mikor a legtöbb esetben szűk felfogáskörű papok és térítők főleg azért, mert az ily leszármazások többnyire pogány mythoszt is tartalmaztak, nem tudván azokat a keresztyén vallással összeegyeztetni, avagy csak ezek irányában annyira is elnézők lenni, hogy e részben legalább oly engedményeket tettek volna, mint a milyent az első keresztyének a pogány népek ártatlan házi szokásaik és erkölceikre nézve tettek volt: vagy meghamisították a régi emlékeket, vagy kiirtásukat tüzzel vassal eszközölni megkezdték, . . . mert hisz tudjuk, hogy Mohamednek az iszlámot tüzzel vassal terjesztő elve csakhamar utánzókra talált s általánossá lett a keresztyén hatalmasoknál is, arról pedig, hogy nálunk sem ment másképen a dolog, a Koppány és Vatha felkeléseik kimeneteléből untig meggyőződhetünk. Ily családfákkal egyaránt találkozunk Etele hun királynál, Árpádnál, a törököknél, — a Vogulok ősi atyja egyenesen a főisten, valamint hogy a finn runok is atyjoknak nevezik Ukkót, az öreg istent.

De nem csak őseikre voltak büszkék az altáji népek, hanem egyaránt büszkék voltak ök önfajuk, és nemzetiségökre is. A finn dalokban ezek a kifejezések „szuomi legény, szuomi leány“ csak oly önérzetes magokra való hivatkozással és nemzeti teljes öntudattal fordulnak elő mind e mai napig, mint a mily büszke a legszegényebb magyar pór is a magyar névre. Az a szegény rabszolgaságban görnyedező észt egész e század elejéig csak színleg volt keresztyén, s titokban a rengeteg erdők mélyében isteni tiszteletben részesített ősei tiszteletének hódolt, boldogtalan sorsától lehető megmentetését tőlök esdvén és várván, mert tudnunk kell azt is, hogy ezen állapot egy jobb jövő reményében századokon át fentartott öntudatos ellenzék, és elnyomóik ellen kifejtett állandó és öröklő tiltakozás kifolyása volt, inkább akarván rabszolgák lenni, semmint megszűnni továbbra is észteknek maradni, — tartott pedig e szomorú állapot, e

szenvedőleges ellentállás (*passiva resistentia*) egy évezren keresztül egész addig, míg ezen, azelőtt nagy és hatalmas nemzet a balsors csapásai alatt a mostani néptöredékké törpült, magok az észti királyok unokái egyszerű észti parasztokká süllyedte, s összevegyültek a néppel, melylyel egy test és vér voltak, — hasonlólag a napvirághoz, melynek tányéra átmérője rendes körülmények között megüti az egy lábot, — míg az ut szélére vetődött, és sanyaru körülmények között kikelt magból támadott ugyanazon növény szára nem sokban különbözik a fűszáltól, — virága a csicsóka virágától *) és a szegény észti ennek daczára is büszke a maga észtlétére, s nem egy könnyen akarna más lenni.

Vessünk már most egy pillantást minmagunkra. A nemes, az uri fogalmára nyelvünk a *nemes* szót használja, melynek valamikor ősidőkben nem a mai értelme volt, hanem azt jelentette, hogy *nemes* az a kinek nagy a neme, számos a rokonsága, s a ki ennél fogva másoknál hatalmasb, mivel hogy sokan vannak, *nemtelen* ellenben az, a ki a sorsnak ezen jótekonyságában nem részesült, a kinek nem volt nagy hada, főnemzetsége, a mint erre nézve a finnek őskölteménye a Kalevala igen nevezetes felvilágosításokat szolgáltat.

Ugyanezen felfogás oly mélyen gyökerezik mind e mai napig a magyar nép geniuszában, hogy még maga a magyar köznép is ott a hol tisztán van, szigoruan megkülönbözteti a tősgyökeres nemzetségeket a jövevényektől, a kiket ennél fogva kevesebbre néz a maga házábanál, — de nincsen különben a dolog a nemességnél is a megyébe más megyéből költözöttekre és így reá nézve jövevényekre nézve.

Van-e tehát abban csak legkisebb valószínűség is, hogy *egy oly büszke nemzet* mint a minő a magyar volt, *nem tudta volna*, ki s kicsoda, honnan, s minő nemből származik ez a

*) Ugyanez ismétlődött legujabban a vogul fejedelmek legutolsó ivadékán azzal a különbséggel, hogy ez orosz nevelésben részesülvén jelenleg mint tanár működik. Megszokott eljárás ez az orosz birodalomban, a mit a Shamyl példájából is láthatunk, — így tüntek el nyomtalanul őseink is és olvadtak be az orosz elembe.

„nemes“ magyar nemzet? Ez lehetetlenség, melynek megczáfolására elég egy pillantás nemzetünk legrégebb történelmi emlékeibe, hogy a kinek látását hályog borítja, az arra azonnal eloszolják, s tisztán lásson.

Igy Sz. István Imre fiához intézett-intéseiben kiemeli és hangsúlyozza azon körülményt, hogy más éghajlat ez, mint a honnan az ősök kijöttek, következőleg itt szelidebben is kell bánni az emberekkel sem mint az őshazában, ezt pedig csak nem érthette délen létezőnek, mert hiszen Magyarország éghajlata nem annyira a déli mint az északi éghajlattól különbözik. A névtelen világosan mondja, hogy az őshaza a forró égőtől nagyon nagyon távol esik s annak épen ellenkezője, hogy az őshaza valóban ilyen volt arra rámutatnak magának a magyar nyelvnek némely kitételei, a melyeknek: *éjjel nappal, télen nyáron*, melyekben az éj és tél előbb emlittetik, mint a nap és nyár, mert több volt ott az éj és tél, mintsem a nap és nyár, ezeket már csak a német nyelv is más-képen mondja: „Tag und Nacht, Sommer und Winter.“ — Kézay Simon és Bonfin pedig úgy földiratilag mint népismileg is kimutatták, hogy ez a magas éjszak. — Ez nem minden, de régebb hazai történelmünkben az is világos, hogy nemzeti királyaink az apostoli czimet nem tekintették pusztá czimnek, nem annyira apostoliaknak, mint az összes altáji rokon népeknek — szépszerivel avagy fegyveres kézzel mindegy — a keresztyén hitre térítésére legelső sorban hivatott apostoloknak tartják vala magokat, a minek szükségképeni kifolyása volt, hogy nagy áldozatoktól sem riadtak vissza, midőn ezen nemzeti politikájuk egyik főelvét képező valóban nagyszerű eszme megvalósításáról volt szó, így akartak ők minden áron egy nagy s lehetőleg egynemű politikai nemzetet teremteni az altáji népek meglévő romjaiból, — nem véve innen ki a kúnokkal szoros barátságban élt tatárokat sem. Első lépés volt erre Julián barátunk és társainak az éjszakon hátra maradt, s még akkor magyarul beszélő vérrokonok felkeresésére útnak indítása. A mely eszme, hogy elnem ejtetett, hanem még később és sokáig élt Magyarországon annak bebizonyítására felhossa Pray VI. Kelemen pápának 1353-dik évben Janibeg tatár uralkodóhoz írott levelét, mely-

ből kitűnik, hogy az ősi hazában Illés nevű magyar minorita sikeres tevékenységet fejtett ki a térítésben, s számos híveket nyert meg a keresztyén hitnek. (Diss. II. p. 38.) Folytatása volt ennek a kúnok közül azoknak a kiket lehetett, mostani lakhelyeikre telepítettésök, a Moldvában maradtak és a besenyők (csángók) számára a milkói püspökség alapíttatása, melyekkel kapcsolatban voltak a bolgár és bosnyák missiók is. Így Mátyásról is feljegyezte Bonfin, hogy az éjszakon maradt vérrokonokat felkerestette, s csak a halál által gátoltatott meg abban, hogy őket ide ki ne hozza, és letelepítse. A mohácsi gyásznapi után Magyarországon az általános nyomor, vallási villongások, beháboruk, az erkölcsök elvadulása közepette ilyesmire többé senki sem gondolt. Nem így Erdélyben, Pray György ugyanis világos szavakkal említi, hogy Rákóczy Györgynek az orosz udvarnál való követe Turkolyi Moszkvában még azon idő szerint magyarul tudó orosz alattvalókkal maga beszélt, a kik állítólag Moszkván felül 50 mértföldnyire laktak volna, — említi továbbá, hogy még akkor Krimben 7 magyar község volt, melyekből Apafi erdélyi fejedelem egy pár embert udvarához vitetett, kik sehogyan sem tudván megszokni, néhány év múlva visszatértek.

II. Rákóczy György ugyan alig gondolhatott már arra, hogy a rokonokat az orosz birodalom belsejéből kihozathassa, de mindenestre adatul szolgálhat ez arra, hogy még ez időtájtban a fehérvári udvarnál és Erdély mivelt magyarjainál nemzetünk eredetének kérdése annyira elburkolva mint napjainkban van a magyar tudós osztálynál, nem volt, — ez csak is a szatmári békekötés után következett be, mint oly sok más egyéb, a miben nem volt köszönet. De még ezután is találkozott a múlt század végén egy Cornides, a ki a rokonoknak éjszakon való felkeresésében, s az orosz kormány előlegesen kieszközlendő engedélyével való kihozatalában, s letelepedésében gyönyörködik vala, úgy hogy elmondhatjuk hogy az őshaza iránti érdeklődés folytonossága ezer év alatt egészen soha sem szakadt meg nemzetünknel egészen; hogy kutatásaikban az Árpádkorbeliek több eredményt voltak képesek felmutatni, mint a későbbiek egész Reguly utazásáig, az természetes: akkor még voltak, ma már nincsenek.

Hogyan van tehát, hogy napjainkban a kérdés annyira el van bonyolítva, hogy a megfejthetés reménytelensége miatt ugyszólván elejtetett, s mintegy megelégszünk ama nagyszerű képtelenséggel (nonsens) melyet a múlt század végén egy magyar tudós e szavakba öntött „A magyar nyelv szüz nyelv, atya és anya nélkül való nyelv; szüz, mert tőle semmiféle más nyelv nem született, atya és anya nélkül való mert ő is mástól nem született, s ugyanazért igen nemes és méltóságos nyelv.“ (Böjthy Antal magyar nyelvtanító tudománya. M. Vásárhely 1794. in 8.)

Hogy történetelt az meg, hogy a mi valamennyi altáji népeknél a legrestelni valóbbnak, legszegényletosbnek tartott, a sehová nem tartozás, a most vázoltom ősi felfogás szerint valódi *nemesség*, az előbbi önérzetes *nemesi* felfogást ennyire kiszoríthatta egy oly népnél, a mely még a keresztyén hitre áttérése után is több századon át még az Üdvözítő névéhez is ugy szólván obligate s mindig elébe tette a „nemös“ szót s így mondogatta „Nemös Jézusom“, — a kinek tehát nemös volt még az istene is, ő maga pedig szinte mind e mai napig „nemes magyar nemzet“ czimet viselt.

Ez tekintetes Akadémia azért van, mert az eddigi e téren való komolyabb kutatások, sőt mondhatni már elért jelentékeny eredmények a század elején megszakadtak; másodszer azért, mert újabb történészeink közül még azok is, a kik nemzetünk őskori multja kérdésével foglalkoznak, tanulmányaik közben nem követik az európai nagy nemzetek történészei eljárás módját, a kiknek nem csak arról van lehető pontos tudomásuk, a mi a tudomány terén már elöttök nagy tehetségek buvárlatai folytán történt, hanem mindazon vívmányokat, s valóban nagyszerű felvilágosításokat, melyeket az összehasonlíó nyelvészet szolgáltatott és szolgáltat folyvást a történelemnek, folytonos figyelemben tartják s céljaikra gondosan felhasználják, nemcsak hanem talán egy sincs közöttök, a kiknek a reájok nézve rokon nyelvek terén szerzett tanulmányaik, s a tudás biztosságához multhatatlanul megkívántató ismereteik ne volnának, s így se annak a veszélynek nem lehetnek kitéve, hogy meghaladott álláspontokra térve vissza rég eldöntött kérdések feszegetésével töltsék a

drága időt, s olyasmit találjanak fel a nagy közönségnek, a mit latinul így fejeznek ki: antiquam recoquere crambem,— se annak hogy az utánok következőket meggondolatlan eljárásuk által ugyanazon tévedésbe ejtsék, a melyben magok leledzenek vala.

Nálunk ez mind másképen van; ugyanis nálunk nemcsak hogy az összehasonlító nyelvészet nyújtotta felvilágosítások nem méltattatnak történészeink által kellő figyelemre, de még oly művek sem részesülnek e tisztességben, melyeket a történészek nem volna szabad figyelmére nem méltatni, ha szakmájában nem csupán műkedvelőnek, hanem szaktudósoknak akar tartatni.

Állításom igazolására elég legyen csupán csak egy esetet felhoznom.

Az altáji összehasonlító nyelvészetnek Révay halála óta 50 évig tartott; szünetelése után második megalapítója, s Akadémiánkban legfőbb képviselője Hunfalvy Pál feldolgozván a Reguly tudományos hagyatékát, — nagy készüléssel, s úgy a rokon nyelvek, mint a hazai történelem terén kellő jártassággal taglalta nemzetünk eredete vitás kérdését, s valóban az ok-örök fontosságát s biztosságát, az adatok és bizonyítékok sokaságát tekintve elmondhatjuk, hogy a kérdést megoldotta a „vogulokról“ írott művében, de álszemérem s a rokonság kicsinylése, az újabb mivelts osztály e tanulmányok iránt való közönyössége, magoknak történészeinknek népszerűségökre való féltékenysége miatt-e, vagy mind ezen okoknál fogva a Hunfalvy művében letett tudományos megvitatása a fennebbi történelmünkre nézve oly nagy fontosságú kérdésnek, a magyar tudományos világ előtt még most sem keltette fel azon viszhangot, a melyre oly nagy mértékben érdemes volt.

Mindezek tek. Akadémia annak igazolására vannak elmondva, hogy valamint az európai történeti tudomány nem lehet el ma már az összehasonlító nyelvészet bizonyágtételei, vívmányai nélkül a nemzetek és történelmének felderítésében, úgy bizonyára a magyar történelem még kevésbé nélkülözheti azokat.

Érezték ezt a mi legkitünőbb történetíróink, a kik közül elég legyen egy Bél Mátyásra, egy Pray Györgyre, egy Cornides Dánielre*), egy Fejér Györgyre hivatkoznom, a kik a magyarok eredetéről írott műveikben a magyar nyelvet a rokon nyelvekkel tüzetesen, bár még akkor az európai összehasonlító nyelvészet meg sem születése előtt csak hiányosan hasonlították össze, — úgy hogy már magok e kezdemények elégségesek lehetnének történezeinket azon belátásra bírni, hogy ha egy Bél Mátyás, egy Pray György, egy Cornides, egy Fejér György indítatva érezték magokat ily vizsgálatok tételére egy o'ly korban, midőn e nyelvek megtanulása egy még zsenyéjében lévő irodalom miatt alig volt lehetséges, a mai magyar történezeseknek ez annyira felmenthetlen kötelességük volna, — hogy úgy szólván szabad választásuk sem marad a körül: tegyék-e, ne tegyék-e?

Sajnos azonban, hogy e tényekre épen ők nem reflectálnak, se beleegyezést, se tagadást nem nyilvánítanak, szóval a tárgyhoz teljességgel nem szólnak, mintha annak fontosságát el nem ismernék, s megnyugosznak Kazinczy Ferencz nézetében, a ki Horvát István nézeteit fogadván el, e kérdés eldöntésénél az összehasonlító nyelvészet tanuságtételeit feleslegesnek, s mind hazai történelmünkre, mind irodalmunkra nézve egyaránt közönyöseknek találta.

*) A magyarok eredete vitás kérdésének eldöntésére vonatkozólag így szól: „Tantum componere lites nostrum esse haud ducentes, mediaque potius aliqua via incidere modestius esse existimantes, simplicem recentiorum originem gentis indagandi methodum ad Hungaros transulimus.

a) Methodum philosophicam etc.

b) Meth. historicam etc.

c) Meth. grammaticam, quae linguam gentis cum aliis ideomatibus confert. — Magát az értekezést e szavakkal végzi: Specialia et certa de Hungarorum origine forsitan posteritas expertura est, cum affulgente literis meliore luce, Societas scientiarum Hungarica orietur, virosque linguarum peritos in Russiam mittet, ut Hungarorum reliquias quaerant, rudera urbis Magyaricae contemplantur, Vogules et alias Sibiricas nationes cognoscant et imprimis Caucasum, tot gentium patrem perlustrent. (Commentatio de religione veterum Hungarorum Viennae 1791. in 8.)

Ha ez a Kazinczy Ferencz iránti kegyeletből történik, szabad legyen történetiróinkat figyelmeztetnem a közmondásra: Amicus Plato, amicus Aristoteles, sed magis amica veritas, s Cicero e bölcs mondatára: Defendat quod quisque sentit, sunt enim judicia libera, nos institutum tenebimus, nullisque unius disciplinae legibus adstricti, quibus in Philosophia maxime pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile, semper requiremus. Cic. Tusc. IV. 4. — a mihez még csak azt említem fel, hogy daczára az általam csak úgy, mint általom tisztelt irodalmunk teremtője eme nézetnyilvánításának, ugyancsak az ő unokaöcscse, — e tek. Akadémiának, — életében egyik volt kitünősége, boldog emlékü Kazinczy Gábor már merészkedett dicső nagybátyja fennebbi nézetében nem osztozni, mert ugyanő finn meséket is fordított (habár nem eredetiből, hanem németből magyarra), s így önpéldájával tetteleg bobizonyította, hogy ő azokat nem tartja, legalább irodalmunkra nézve nem — gyümölcsteléneknek.

Mit nem adnánk érte, ha sikerülne nemzetünk őskori multjából akár irott, akár egész biztossággal felvezethető szóbeli emlékeket, hagyományokat felfedezni, melyek nemzetünk ősvallására, szokásai, erkölcsse, foglalkozása, életmódjára biztos világot vetnének? És most kérdem, ha az idő, mely minden elrejtett dolgot napvilágra hoz, ily irott emlékekhez juttatna bennünket, a mi elvégre nem tartozik a lehetlenségek sorába, *) ha hogy ez például oly korszakból találna

*) Ilyesmihez az orosz birodalombeli muzeumok roppant kincs-halmazaiból lehet reménységünk juthatni. Én ugyanis a magyar nemzeti muzeumi rendezés alatt lévő Jankovich-féle könyvek között két könyvre akadtam, melyek az orosz birodalomban a mult században állítólag felfedezett, ismeretlen nyelven irott egész könyvtárákról emlékeznek; egyike e könyveknek a következő címet viseli: Rühlmann Gottfr. Vorläufige Auflösung der Frage Was es doch für eine Bibliotheca seyn möchte, welche vorigen Jahrs die reisende Herrn Russen in einem von dem Caspischen See Südostwärts tief ins Land hinein gelegenen Groszen Steinernen Gebäude gefunden und aus selbigem drei Bücher nur etwa vor einigen Monathen mit nach Petersburg gebracht haben. Schleitz 1721. in 4.

azármazni, mely nemzetünknek török-tatár népekkel történt elvegyültét megelőzte, — avagy csak az azután való korbélieket is, mikor még a szláv nyelvből való kölcsönzések kevésbé szerepelnek, megfognók-e érteni az összehasonlító nyelvészet felvilágosításai nélkül? — hát ha vagy a nyelvemlékek, vagy az élő népnyelv tartott fenn nemzetünk ősvallására vonatkozó nagybecsű maradványokat, meg fogjuk-e csak azokat is biztosan különböztethetni? fel fogjuk-e ismerhetni, hogy azok az ősvallás maradványai? az indo-európai népek hitregészete e tekintetben nemcsak hogy felvilágosítást nem nyújt, sőt csak nevelni fogja a zavart, — ezt csak

Szerző e könyveket nem láthatta, azért ítéletet mondani felettök nem mert, a szövegből azonban azt láttam, hogy a lakosság emlékezetet haladó időktől volt e könyvtár birtokában, hozzá babonás kegyelettel ragaszkodott s a többi ezerre menő kötetekből a könyv czimében említett 3 könyvön kívül többet elvinni nem engedett. Ez volt-e, avagy más azon uagyyszerű könyvkészlet, melyről egy másik, egy francia író emlékezik, ki tudná azt megmondani, — e könyv czime a következő. *Memoires secrets sur la Russie 1800. Tome 1. p. 99—100. Les ruines de vingt villes détruites attestent, que la Tartarie et la Mongolie furent jadis habitées par des peuples policés; et les monuments, qu'on y découvre encor, réalisent les sublimes conceptions de Buffon et de Bailli. On a retrouvé des bibliothèques entières sous les ruines d' Ablai-Kit et dans les masures immenses qui bordent l' Irtsch. Des milliers des manuscrits en langues inconnues, et beaucoup d' autres en chinois, en kalmouk, et en manchou pourrissent dans les cabinets déserts de l' académie: ils se seraient mieux conservés s' ils fussent ensevelis sous les ruines, jusqu'a ce qu'un gouvernement, ou un peuple moins barbare les eût déterrés.* Azaz:

„Husz elpusztított város romjai bizonyítják, hogy Tatár és Mongolországot valamikor művelt népek lakták; s a régi emlékek, melyeket ott még most is fedeznek fel, igazolják a Buffon és Bailli magaslatos feltevéseit. Ablai Kitt romjaiban és az Irtsist szegélyező falmaradványokban egész könyvtárakat fedeztek fel. Ezernyi ezer ismeretlen nyelveken írott kéziratok és sok mások csin, kalmuk és mandzsu nyelven írva rohadtak az Akadémia elhagyatott termeiben. Bizonyára épebben maradtak volna ha a romok alatt eltemetve voluának, míg nem egy kevésbé barbár kormány avagy nép napvilágra hozza.“ Szolgáljon ez a magyar közönségnek egyelőre figyelemébresztésül. Mennyi igaz van ebben, annak megítélésére természetesen szükség volna a sz. pétervári Akadémia kiadványait (Bulletin) figyelmesen átvizsgálnom és a valószínűleg volt egész irodalmat.

a rokon népek ősvallás maradványai eszközöltetik az összehasonlító nyelvészet segélyével. Ime az összehasonlító nyelvészet fontossága a magyar hitregészetre.

De még nagyobb a fontossága az összehasonlító nyelvészetben, nyelvünk rendszerének minden ingadozást kizáró megállapításában, és pedig annyival inkább, mert a nyelvek keletkezése, fejlődése s felbomlási folyamata legjobban hasonlít a természeti szervezetekhez, melyek megfigyelésénél a velök foglalkozó buvár a következő eljárást követi. Buvárlatai közben a természettudós felhasználja mindazon eszközöket és könnyítéseket, melyeket neki a tudomány szolgáltat, a milyenek az anatomus kezében a göröcsövek, csillagásznak a távcsövek, vegyésznek a kémszerek, sat., ezek a tudománynak azon eszközei, melyek segélyével meglátja a testi szemekkel hozzá férhetetlen sajátosságait a vizsgálandó testeknek, ezekkel fedezi fel az ezelőtt neki és másoknak ismeretlen volt igazságokat, melyekből aztán inductio útján új igazságokat hoz ki, — el lehet-e ily eszköz nélkül a nyelvész? felelet: nem lehet el; — s van-e a nyelvésznek ily eszköze, melyet vizsgálatai közben biztosan használhat? igen is van; — s melyik az? felelet: az összehasonlító nyelvészet. Ugyanis ennek segélyével fedezi fel az egyes igazságokat, melyek segélyével inductio útján újabb általános igazságokat fedez fel egészen addig, míg ezek összeségéből előáll maga a tudomány. És ez egészen természetes, ugyanis saját testünkről sem volnánk képesek biztos itéletet hozni, ha nem állana módunkban öntermetünkre vagy más emberek termetéről következtetni, vagy pedig öntestünket tükörben avagy más ezt pótló tárgyon például patakban annak árnyékán megfigyelni, a mire a töröknek igen találó közmondása van: inszan inszanyan aineszi dir, magyarul: ember embernek tüköre. Már hogy a nyelvegyedek mind kül- mind bel-összehasonlítására a rokon nyelvek alkalmasbak, semmint az idegenek, az világos, és így bizonyításra nem szorul. Melyek a magyar nyelv rokonai? felelet: ugy az európai összehasonlító nyelvészek, s ezek között nem egy, nyelvünket is alaposan értő és így az itélet-hozatalra kétségtelenül illetékes külföldi nagy tekintélyű tu-

dós, mint az ugyanezen téren tevékeny mintudósaink egyhangu ítélete szerint az áltaji nyelvcsaládnak legelső sorban a finn-ugor, második sorban a török-tatár, harmad sorban a mandsu-mogol nyelv egyedei.

Ezeknek elsajátítása tehát a magyar nyelvésznek csak oly mulaszthatatlan kötelessége, a mely mulaszthatatlannak tartja az árja nyelvész az e nyelvcsoporthoz tartozó nyelv-egyedek alapos elsajátítását. Hogy valamennyit megtanulja, kivált meglett kora ember, józanul kívánni sem lehet, de ha csak egyet is annyira elsajátít, hogy szótár segélyével olvashat rajta, már is sok van nyerve, ugyan is már ez esetben is eleget fog tudni arra, hogy sok mindent meglásson a mindnyájunknak egyaránt kedves hazai nyelven, a mit az előtt meglátnia csak oly lehetetlenség volt, a mint nem áll módjában egyikünknek sem meglátnia a háta közepét. De már a nagy reményű virágzó hazai ifjuság ne elégedjék meg ennyivel, hanem igyekezzeék magának minél többnek elsajátításával lehető széles ismeretkört szerezni. Kezdetnek első sorban kínálkozik mindjárt a finn nyelv, mint a melynek már is csinos és napról napra jobban gyarapodó irodalma van s a két nemzet nyelvművelése között már is jelentékeny kapcsolat, s némi egyetemlegesség (solidaritás) tetteleg létezik elannyira, hogy a kettő csak úgy nem ignorálhatja egymást, a mint nem ignorálhatja, s nem is ignorálja a szkandinav germán nyelvművelés a felnémetet és viszont, s bizonyára mi sem tehetünk jobbat, mint ha teljes igyekezettel rajta leszünk, hogy azon szellemi hid, melynek felépítése Buda-pest és Helsingforsz között immár szerencsés sikerrel tetteleg megkezdett, mielőbb, s minél számosz hazánkfia közreműködésével befejeztessék, s ezen oly igen egymásra utalt két testvér nép kezet nyujthasson egymásnak a nemzeti tudományok művelésében; de erre szükséges, hogy egymás nyelvét, s ez által szellemi tevékenységét kölcsönösen ismerjük, nem pedig mint eddig történik vala, hogy összehasonlító nyelvész, olyan, a kinek a rokon nyelvek terén tanulmányai vannak, 5—6 akadt, ennyi és nem nagyobb eddig nálunk azok száma, a kik tisztában vannak magokkal az iránt, hogy valamint bármely más tanszak művelője nem tekintheti

magát másnak, mint egész életén keresztül tanulónak; úgy különösen áll ez a nyelvészre nézve, a kinek hacsak egyetlen vitás kérdés megoldása igényli is, soha sem szabad viszáriadnia azon nyelv elsajátításától, melyből a feladat megoldására nézve felvilágosításokat vél merithetni.

E tekintetben legtöbbit tehetnének gymnasiumaink nyelvtanárai, a kik valóban csekély jelét adják készülségöknek és hivatásuknak, ha még ők is, a kiknek kötelességük volna jó példaadással másokat is e tanulmányoknak megnyerni, annyira nem veszik tudomásul e mozgalmakat, annyira tájékozatlanok e körül, hogy a rokon nyelvek ismerete hiányában még csak az idevágó nyelvészeti buvárkodások nemhogy értékének megítélésére s méltatására, de sőt még csak figyelemmel kísérésére is egyaránt képtelenek, holott ez felmenthetetlen kötelességök volna. Mit várjunk másoktól, a kiknek ez szigoruan véve nem szakmájuk ugyan, de a kiknek hacsak mint működveőknek is minél tömegeseb megnyeretése mégis nagyon kívánatos volna, a mint történik ez a művelt külföldön, fájdalom, nem egyszersmind nálunk is. Ezekről gyakran hallani azon mentséget, hogy „azok az akadémiai nyelvészeti értekezések oly szárazak, oly nehézkesen vannak írva, hogy nem csoda ha senki sem olvassa;“ de ezeknek tudniok kell, hogy ez másképen nem lehet; tudományos tárgyalások természetüknél fogva nem lehetnek mulattató olvasmányok. Nagy élvezetet képesek nyújtani a vele foglalkozónak, de nem ingyen, hanem csak is komoly tanulmány és állandó kutatás árán.

Ma már részben le van győzve egy a magyar ifjuság között már e század elején elterjedve volt, s egész 1848-ig károsan pusztított előítélet, mely ellen Révay ily czimű értekezésében kelt volt ki: *De praejudicio communi natis hungaris studium linguae patriae non esse necessarium.* De csak részben van legyőzve. Az ifjuság ma már tanul annyit a mennyit a tanár urak tudnak, s előadni jónak látnak, de a mi a tanár urakat illeti: itt már megfordítva áll a dolog, s a baj épen ott van, hogy ezek nem tanulnak, avagy legalább nem a Révay szellemében, s mi sem bizonyosb, mint az, hogy Révayt még csak nem is értik. Révay összehasonlító nyelv-

vész volt a szó legszorosb értelmében, s műveit a rokon nyelvek tanulmánya nélkül érteni lehetlenség (ezt érti vala Révay a hazai nyelv tanulmányának szükségessége alatt) ez Révaynak a legnagyobb dicsérete, fájdalom, intése a pusztában kiáltó szava mind e mai napig: a magyarországi tanári kar még most sem érzi magát kötelezve a magyar összehasonlító nyelvészet mibenlétéről magának közvetlen résztvevés és szerzendő tanulmányok által tudomást szerezni. E menthetlen közöny annyival különösb, mert hiszen nagy mérvben megvan bennök a kor tudományossága színvonalára helyezkedés eléggé nem dicsérhető igyekezete, s nem egy van közöttük, a ki az árja nyelvművelés terén felmerülő minden jelentőséget kötelességének érzi jól ismerni, ellenben azon elismerésre méltó igyekezetek előtt, melyek az árja nyelvművelés követéseül a magyar nyelvnek a rokon altáji nyelvekkel összehasonlitgatás segélyével való kiművelésére e t. Akadémia kebelében történtek, csaknem kivétel nélkül folyvást szemet hunynak. Miért? felelet: mert *amaz európai divat*, ez pedig *csak magyar nyelvművelés*. Holott épen nekik nem volna szabad feledniök, hogy az árja nyelvművelés a született magyaroknak csak eszköz a művelődés elsajátítására, a magyar nyelvművelés pedig valódi czél, s hogy ennek elérését a nemzet fiainak lehetővé tenni épen az ő feladatuk. A magyar nyelvművelésnek az altáji nyelvek tanulmánya az az eszköz, mely például a germánnak a gót és éjszakgermán nyelvek.

A rokon nyelvek tanulmányától való ezen idegenkedésnek, a szakemberek kötelességük teljesítése alól való e menthetlen kibuvásnak szomorú következménye már is aggasztóan mutatkozik legföltöbbs kincsünk: nemzeti nyelvünk művelésében, mely egy minden vezér elvek nélkül szükölködő, nem annyira művelés, mint elbánás következtében, melyben a napi sajtó kezelői által részesül, már is oly irányt vett, melyet minden egyébnak csak természetesnek nem lehet tartani; a különböző tudományok műszavaiban elvszerűségnek, egyöntetűségnek semmi nyoma; az ellenmondások és következtetéseknek meg sem határozható az özönc. Egyöntetűséget létesíteni természetes az Akadémia nyelvtudományi osztálya volna hivatva. Ily kívánat már több ízben nyilvánitta-

tott is ez osztályban. De hogyan fog itt egyességre jutás létesülni, alig képzelhetni. Ugyanis a nyelvtudományi osztály sajtóképeni nyelvész tagjai is két táborra vannak oszolva, u. m. a régiekre (conservativeknek mondhatnók őket, hahogy igen sokszor ezen, különösen a nyelvművelésben nagyon is szükséges elvtől a kívánatosnál merészebb módon el nem térnének egyedüli bálványuk a német nyelvből moritendő soloeicimusok átültetése végett), ezek makacsul ragaszkodnak azon nézetökhöz, hogy a magyar nyelv csupán azon eszközökkel s felvilágosításokkal is kiművelhető, melyeket maga a magyar nyelv és azon idegen nyelvek nyújtanak, melyeket ezenkívül az illető esetleg tud, — és összehasonlító nyelvészekre (altajisták) a kik ha ezt általában véve nem is tagadják, minthogy egyes lángelmék nagyszerű felfedezéseikkel homályba helyezhetik egész táborát az egyszerű munkásoknak; de egy az, hogy sokszor épen a legnagyobb tehetségek, valódi lángelmék nem tudják magukat érvényesíteni, elismertetni annak a mik, még nagy népeknél is, hát még kis népeknél, példa rá Révay; más meg az, hogy ezek ritkán születnek még nagy népeknél is, hát még egy gyér számú tagokat számító irodalomban, mert hi-jában! kis irodalmakban hosszú évek során is alig támadnak nagy elmék oly számmal, mint a minőt nagy nemzetek irodalmi aránylag rövid idő lefolyta alatt mutathatnak fel. De az összehasonlító nyelvészek egyhangulag azt vallják, hogy a rokon nyelvek tanulmányán nyugvó összehasonlító nyelvészet szoros kapcsolatban a nyelvemlékek és az élő nyelv komoly tanulmányozásával ezt sokkal s annál rövidebb és biztosb úton eszközözi, mert az összehasonlító nyelvész felhasználhatja buvárlatai közben mind azon tapasztalatokat, melyeket az európai összehasonlító nyelvészet megalkotói, nagynál nagyobb lángelmék — neki buvárlatai közben követendő utmódul jelöltek ki, s melyeket ha nem szolgálai módra, hanem, eszélyesen használ saját céljaira, nem szükséges lángésznek lennie, elég a józan ész, hogy tiszta és világos ítéletet hozhasson a felmerülő kérdések felett. Ha már most a két tábor emberei összeülnek, a régi conjecturalis nyelvészet emberei ragaszkodni fognak eddigi tapasztalatiasságukhoz (empirismus) vagyis az 1848-iki állásponthoz, mikor még Ma-

gyarországon összehasonlító nyelvészetről alig beszélt valaki, s még csak maga a nagy Révay sem volt ilyenül nemcsak elismerve, de még csak nem is gyanítva, — a hol a magyar nyelv körén belül egyes, úgy lehet nagyon lényeges vitás kérdésekre nézve eligazodni nem tudnak, — megfélekezvén arról, mily könnyen, mily észrevétlenül alakul át az úgy lehet eredetileg tiszta nyelvérzék (e minden a nyelv művelésben, ha öntudatos, de ellenben semmi, ha e nélkül szükkölködik) mily könnyen alakul át ez mássá, idegenné, nem magyarrá: segítségül veszik a német nyelvet, és egész sére gével állanak elő a rögtönzött (improvizált) újításoknak. Ily kibúvó ajtók jogos fennállását az összehasonlító nyelvész, ki a rokon nyelvekből tisztán látja, mi a nyelvben ősmagyar-ság, mi idegen elem, mi megtartható, mi irgalom nélkül kiküszöbölendő belőle, el nem ismerheti, ezek reá nézve örök non possumus-t képeznek; elő fog tehát állani azon felvilágosításokkal, nyelvtörténeti tényekkel, melyeket neki egy részről a rokon nyelvek, más részről a történeti, és élő nyelv szolgáltatnak. Ő mást nem tehet. Ugyanis az ily korlátokat, mihelyt azokat ilyenekül felismerte, hacsak az európai összehasonlító nyelvtudomány férfiai előtt nevetségessé lenni, szégyent vallani, önmaga előtt pirulni nem akar, átlépnie nem szabad, de nem is szükséges; ismeri a bajt, tudja az orvosságot, úgy lehet az egyetlen megoldási módot, s előadja; a másik tábor emberei, kik azokkal a tanulmányokkal, melyekkel ő bir, nem rendelkeznek, előadását se felfogni, se kísérni nem tudják, és pedig annyival inkább nem, mert valamint Révay jogosítva látta magát a rokon nyelvek rendszerének a magyarrá való alkalmazására: úgy tették ezt tetteleg az ujabbkori magyar összehasonlító nyelvészek is, a minek következése egy részben új terminologia, mely az európai összehasonlító nyelvészetben, s különösen ennek az áltáji nyelveket illető ágában elfogadva levő műkifejezésekhez simulva, némileg különbözik attól, mely azelőtt divatban volt, s e dicséretes tevékenység mé'tatásához nem hiányoztak a külföldi tudományosság szavazatai sem, oly férfaktól, kiknek elismerésére a magyar tudományosság mindig büszke lehet, s a kik az itteni rokon szellemű tevékenységet, min-

den oda mutat, jobban méltányolják, mint itt belül Magyarország határán. Most meg a non possumus-t ezek fogják hangoztatni, s ki fog tűnni, hogy nyelvművelésünk ma sem igen áll a haladás magasb fokán, mint állott Révay idejében, hogy daczára annak, hogy ma már senki sem vallja magát Verseghy követőjének, ugyanazon két párt áll még ma is szemben egymással, u. m. Révay egy-két tanítványa, s a nagyobb rész: Verseghy hivei, a nélkül hogy gyanítanak. Ki lesz köztök a bíró? a nagy közönség? nekünk ily szellemben képzett közönségünk nincs. Hunfalvy Pál s egy-két követője eddig magoknak, s egy két külföldi őket megértő nyelvtudósnak beszéltek, itthon pedig falra hányták a borsót. Itélje meg már most bárki is: vajon lehetséges-e a két tábor képviselői között egységre jutás? Azt talán mondanom sem kell, hogy egy ily körülmény, távol attól, hogy az Akadémia tekintélyét gyarapítaná, ellenkezőleg nagyon is alkalmas arra, hogy kételyeket támasszon annak a legkomolyabb, s jobb sorsra érdemes igyekezetei iránt is a nagy közönségben, mely évek óta hasztalanul várakozik egy a tudomány mai színvonalán álló nagyobb szerű irányadó magyar nyelvtani mű, egy újabb „magyar nyelv rendszere“ létesítésére.

Nem lesz pedig egységre jutás mindaddig eszközölhető, míg az Akadémia I. osztályának nyelvészettel foglalkozó összes tagjai a modern nyelvészetnek annyira nem fognak a színvonalán állani, hogy minden felmerülő kérdés megvitatásában, már csak egyenlő tanulmányaik miatt is, egyaránt illetékeseknek tekinthetik magokat, — a mit jelen körülményeink között teljességgel nem állithatni.

A nyelvtanulást az újabb nemzedék nehezebbnek tartja, mint a milyen valóban. Oka ennek főleg az, hogy nyelvtaninkban az összehasonlító nyelvészet elvei mellőzöttek, sok esetben egyszerű fordításokkal, s utánczásokkal lévén dolgunk, melyek eredetieit természetesen nem készülték a magyar közönség számára.

Mi a finn nyelvet illeti, e sorok írója saját tapasztalásból állithatja, hogy azon rokonság, mely a magyar és finn nyelv között van, ha nem is oly szembeszökő, mint a mely a felnémet és svéd avagy dán között létezik, minden esetre

van az oly nagy, minő a felnémet és az angol között van, hasonlíthatatlanul nagyobb, mintsem az, mely a felnémet és szláv, görög, latin és ennek leánynyelvei között észlelhető. A felvilágosítások, melyeket nyelvünkre vet, oly szembetűnők, hogy már tanulás közben elárulják magokat a tanuló nem kis öröme és kedves meglepetésére, a ki előtt egy az előtt nem is sejtett új világ tárul fel, a mint ezt egyhangulag képesek bizonyítani mindazok, a kik fáradságot vettek magoknak e nyelveket komoly tanulmányuk tárgyává tenni.

Nincs tehát abban semmi nagyítás, hogy született magyarnak két-három hónapi komoly tanulással épen nem lehetetlen annyira elsajátítani, hogy azon szótár segítségével olvashat, — értvén itt természetesen] nem az Ollendorffistákat, hanem a kiknél a kellő nyelvtani képzettség nem hiányzik.

Szólnom kellene még a rokon nyelvek között a török-tatár nyelvekről. Alapos elsajátításuk ugy az altáji összehasonlító nyelvészetre, mint ó és ujabbkori történelmünkre csak oly fontos mint a finn-ugor nyelveké; áll ez különösen a tatár nyelvekről, mint a melyek, bár ezek sem egészen, tisztábban maradtak fenn, semmint az oszmani török, mely arab és persa elemekkel annyira vegyülve van, hogy ez által természetéből meglehetősen kivetkőzött, megtanulása pedig annival nehezebb, mert egyszerre három nyelvel: török, arab, és perzsával van a tanulónak dolga. Feladat, melynek megoldása körülményeink között épen nem mondható még mai napon is könnyűnek.

Tizennyolcz év mulva a honfoglalás ezredéves évfordulóját fogjuk ülni. Az ünnepélyek élképzelhetőleg nagyszerűek lesznek; de alig gondolhatni annak mozzanatai közt annál nagyobbat, mintha akkorára egész biztosággal elmondhatjuk, hogy: *ime ismerjük magunkat*, hogy már lejárt az ideje a magunkat mindenkitől és senkitől sem származtatásnak, hogy nem találjuk többé dicsőségünket a sehová sem tartozásban, altáji felfogás szerint nemtelenségben; hanem a kor szavát megértve szakítottunk a multnak szeméinket lezárva

tartó előítéleteivel, s valamint Európa többi művelt nemzeteinek sikerült eredetöket őskorbeli atyjaikhoz (a mieinknél sem jobbak, sem rosszabbakhoz) felvinni: azonképen a mi kitartó vizsgálódásaink, buvárkodásaink, a *nemzeti tudományosság* mezején tett buzgó fáradozásaink következtében nekünk is sikerült egész biztossággal felismerni, kik rejlenek a mai magyarok mögött? hogyan hívták őket, kik voltak isteneik, miben állott pogánykori vallásuk, ők magok minő életmódot követtek, kikkel állottak közeli viszonyban, barátságban, rokonságban, ellenségeskedésben; hová lett e tömördek nép, mely nemzetekbe olvadt be, hogy nevezik ma egy oly átalakulás után a milyen volt az éjszaki germán népeknek román népekké átalakulása? mely kérdéseket a lángoló hazafüségű költő Horvát Endre egy Horvát Istvánhoz intézett remek költeményében következőleg tett fel:

Mért unták helyeket, mi okozta kikeltetek onnan
 Merre csapának utat, kikkel harczoltanak, által —
 Rontván míg Volgát s Tanaisnak partjait érnék?
 Kik voltak győző eleink hadnagyi? milyen
 Fegyverrel vittak, mi ruhát adsz ősi vitézink
 A döntő magyarok széles vállára? Beszéld el
 Kik voltak kegyes isteneik? mely féle szerekkel,
 Mely rendtartással, és mint áldoztak azoknak?

Mindezen kérdések megoldására legelső sorban mi vagyunk hivatva, s ha feladatunknak emberül megfeleltünk, nem is tekintve azon hasznot, hogy megszűnik akteoni szerepünk s nem fognak többé gyűlölettel viseltethetni irántunk oly népek, melyek mai idegen nyelvök daczára is testünkbeli való test, vérünkbeli való vér, magának az e kérdések megoldását tőlünk váró európai tudománynak is oly szolgálatot fogtunk tenni, melytől a becsültetés, elismerés el nem maradhat. Ime ez a *nemzeti tudományokban az európai színvonal*.

Ennek elérésére kell törekedniök történészeinknek, régészeinknek, nyelvészeinknek s kik mind e tanulmányokból meríteni vannak hivatva, költőinknek, ha az európai modern irány mögött nem akarunk továbbra is szégyenletesen hátramaradni.

Legújabb időben magyarra fordított a Niebelungen-ének és a Frithiof monda. Kétségenkívül mindkettő nyereség

irodalmunkra : az első egy felnémet nyelvemlék, melyben a nagy hun királyról Eteléről is van egy ily nagy embert megillető emlékezet, úgy hogy már csak ezen oknál fogva is oly közléről érdekel bennünket, mint magokat a németeket; a másik nagytehetségű szkandináv régiségbuvárok — az éjszaki germánok őskori multjára nézve hangyaszorgalommal s követésre méltó buzgalom- és kitartással intézett buvárkodásai nemes virága. Ime ez a teendő nálunk is : hogy nemzetünk őskori multja is annyira felderíttessék, mint a hogy felvan derítve az Etele hunjai, őseink baj- és fegyvertársai, az éjszakgermán népeknek a multja, ekkor költőink abból csak oly biztosan fognak merithetni, a mint merithette az anyagát Tegnér a Frithiof mondához a szkandináv tudósoknak előtte készen állott buvárlatai megbecsülhetetlen kincstárából. Maga azon esetleg pedig, hogy e két mű magyarrá fordított, szolgáljon annak bizonyosságául, hogy maga nemzeti ösztönünk jelölte ki számunkra az utat és ösvényt, melyen hivatva vagyunk öntudatos és behatós tanulmányokat tenni, a mit egyébiránt a mi tiszteletre méltó irodalmi veteránunk, ki nemzeti mozgalmainknak ugyszólván legelső csirájától kezdve mai napig nemcsak szemlélője, hanem annak egyszersem mind maxima pars-sza is volt, és így azt a mire valóban szüksége van nemzetünknek, másoknál élesebben is képes látni, Toldy Ferencz is a „Hátramaradásunk okairól“ az Akadémiában olvasott értekezésében, rámutatva a nemzeti tudományosság reánk nézve való nagy fontosságára, annak idejében erélyesen hangsúlyozott volt.

Ila nemzeti tudományos tevékenységünket ezen szellem fogja átlengeni, akkor minművelésü virágos kertünk-ből fogjuk szakithatni a nemzeti zamatú költészet legnemesb virágait, — mig az ily fordítások nagyon is hasonlítanak a szobáink diszitására vásárolt virágbokrétákhoz, melyeknek úgy lehet az a főérdemök, hogy nem honi, hanem üvegházban nevelt pompás külföldi növényekből vannak kötve.

Átmeneti korban élünk, s ez legalább eddig inkább rettegés-, mint reménységgel töltött el bennünket nemzetiségünk fennmaradása iránt. A más ajkuak a nemzetiségi egyenjoguságot úgy kezdik magyarázni, hogy a magyar faj

azon soha el nem idegeníthető jogáról, hogy az a szerep, mely az oláhot Oláhországban, a szerbet Szerbországban illeti örök időken át minden más faj kizárásával, csak a magyart mint politikai nemzetet illeti, önként lemondott. Abból sem csinálnak titkot, hogy a magyar fajt következetesen gyűlölik, egész világon méltányolt érdemeit tagadják, egy szóval mindnyájan a velők azon ajkú szomszéd nemzetek felé gravitálnak s rajongva lelkesednek, míg nekünk egy oly összetartó eszménk, mely mellett az egész magyar nemzet lelkesedni tudna, ma már nincs, épen akkor, midőn arra legnagyobb szükség volna: költőink hallgatnak, maga az irodalom is kezd napról napra inkább és inkább pangani. Hogyan fogunk fenmaradhatni, hogyan amazokkal a nemzeti életünkre törő többi népekkel mi rokotalanok versenyezhetni, ha míg azok az összetartozandóság eszméjeért rajonganak, minket egy ily összetartó, egybeforrasztó eszme hijányában a csüggettség bágyasztása száll meg? Ily eszmét a rokon nyelvek tanulmánya fog nekünk szolgáltatni, s biztosíthatok mindenkit, hogy ha kellőleg felkarolva nemzetünk fiai annak édességét megízlelték, az Etele hunjai egymásra ismerni fogó unokái (magyarok, finnek, törökök,) csak úgy fognak azért lelkesedni, mint a más ajkuak a magokéért, — úgy lehet ez eszme fog bennünket megmenteni, s fentartani.

Hogy pedig állításaimnak annál nagyobb erőt kölcsönözhessek, s felmutathassam az Akadémia előtt, hogy az európai felfogás és színvonal csakugyan ez és nem más, mint a melyre rámutattam; nem tartom feleslegesnek idézni egy francia irónak a *Revue des deux Mondes* f. évi márcz. 15-iki füzetében megjelent „Un poëte norvegien“ czimű értekezése bevezetésének egy ide vonatkozó szép elmélkedését; nem tartom pedig ezt feleslegesnek azért, mert darab idő óta kezd a magyar közönség nem annyira saját honfiai mint idegen hirnevességek szava után indulni, avagy ha igen, csak oly hazánkfiai szavára hallgat, a kik a külföldön hirnévre tettek szert, s az ilyeneknek aztán azt is elnézi, ha a magyar irodalomnak végkép hátat fordítanak (innen csak is a drámai színészek képeznek kivételt, ha ezek csapnak át a külföldi színészethez, neheztelünk érte, ha magyar író teszi, ma-

gasztaljuk érte) mit tehettek én ily körülmények között jobbat, mint ha szilárd meggyőződésemnek e szavakkal adok kifejezést: nem én mondom, hanem egy külföldi, ne higgyetek nekem a született magyarnak, hanem annak. Schuré Ede, francia író így szól:

„Francia-, Német-, Angolország igyekeznek valamely nyelvek, multjok, s a nép tanulmányozása által hatni be azok szellemének titkaiba. Más nemzetek követték őket. Valamint Párisban, úgy Madridban, Florenczben, Stockholmban és Sz. Pétervárott, mindenütt megindult a harc a classicismus és romanticismus közt. Spanyolországban Angel Saavedra, Olaszországban Silvio Pellico, Leopardi, Cesare Balbo, Oroszországban Puskin, Longyelországban Mickievicz, Csehországban Kollár, Magyarországon Petőfi, bárkik lettek legyen is ez ujitók, mindnyájan egy új irodalmat sürgettek. S utóvégre mi volt az a mi erre minden ország romantikusait ösztönözte? Ugyanazon gondolat, bizonytalan de hatalmas ösztön. Mind így szólának ezek, avagy legalább így éreznek valamely: az az ugynevezett classikai műveltség ma már nekünk nem elég. Az irodalmi és költészeti eszmény, melyet Európában elterjesztett, olyan mint egy középes ember: úri, ékes de felületes, a ki csak azért általános, mert nincs rajta semmi kitűnő, — örök, mert egy korhoz sem tartozik, eszményi mert elvont. Mi valami mélyebbet s egyszersmind nagyobb terjedelműt, erélyesb és szabadon emberiebbet keresünk. A ti eszményetek kívülről jön, mintegy rá van adva társadalmunkra, mi pedig azt belülről, legbensőbb alapjából akarjuk ki- és előléptetni. Mi a ti classikai műveltségtek mögött a középkort és eredetünket látjuk, a német mögött a germánt, a mai francia mögött a frankot és keltát, minden nép mögött annak történelmét, hagyományait, istencit, mindnyájunk mögött közös bölcsönket Ázsiában. E multban mi sokkal világosban olvasható betűkkel olvassuk, mik vagyunk s mivé leszünk. Ime e csudálatos, élő, rettenetes avagy fenséges, örökön új embernek előtűntetéséről van itt szó. Ha emberek akarunk lenni, legyünk minden előtt magunk és min fajunktól valók. Mindez egyetlen szóba vonható össze. A XVI. század teremtő creje a régiség megújulásánál fogott lángot, szá-

zadunké pedig főleg a népfajok szelleme fölébredésénél fog lángra lobbanni.

Ezen szempontból tekintve, melyet szeretnék világpolgárinak nevezni, látszik nekem az európai irodalmak története vonzónak“

E szavakban ki van jelölve mi előttünk is az ösvény, melyre kötelességünk minden kicsinylés, álszemérem, és előítéletek levetközésével mielőbb rálépünk s feltartóztatlanul előre haladnunk rajta. Kötelességünk ez, mert ha mi nem teszünk, teszik majd mások. Mi szeretetteljes kezekkel karolhatjuk fel ez ügyet, tette ezt a francia Thierry is; de fogják-e tenni a szlávok, németek, oláhok? ezt alig reménylhetjük.

De nem csak kötelesség e tanulmányoknak különösen magyar nemzeti szempontból mielőbb és minél többek által felkaroltatva megindíttatása, erélyesen s kitartó ügybuzgalommal való folytattatása, teljes és közdivatuvá tétetése, hanem elutasíthatatlan, elodázhatatlan szükség, úgyszólván kényszerűség; ugyanis itt nem keveseb mint a nemzeti becsület, s a hazai tudományosság tekintélye forog kérdésben.

Cicero e jeles mondatát: Patriam prodere nefas, scelus autem nolle dum possis eam illustrare, a nyelvészek csak oly jól ismerik, s általa csak úgy át vannak hatva, mint áthatvák attól a többi nemzeti tudományokat, például történelmet művelő férfiak minden népénél. S ez egészen rendén van így: ugyan is oly ember, a ki azon tan mellett, melyet hivatva van művelni, lelkesedni nem tud, soha sem fog eredményt felmutatni; ezt csak oly ember teheti, kinek az ő művelte tan a lelkéhez forrott, ki attól egész életén keresztül pillanatra sem tud megválni; örül az előmenetelének, s nem csak hogy annak minden mozzanatáról tiszta tudomással bír, hanem ahhoz legjobb tehetsége szerint maga is igyekszik önbelátása szellemi gyümölcseivel járulni, vagyis más szavakkal: ki a tudomány színvonalán áll; a ki nem ilyen, az ily laborando otiosusok nem lendítenek azon semmit. Ha már a tudomány melletti lelkesedés táplálékát a legtisztább érzésből: haza- és nemzet-szeretetéből meríti, mondanom sem kell talán, hogy egy ily hatalmas tényező azt csak fokozhatja, de ugyanezen

legnemesb érzelem tulsága vajmi könnyen rajongóvá teheti a tudóst, a mint világos példáit láthatjuk ennek nem csak nálunk Horvát Istvánon és ötven éven keresztül számos követőin, hanem a legnagyobb s leghirvevesb külföldi tudósokon is. Így történik aztán, hogy a nyelvész nem elégelvén azt a fölsőges és végtelen tért, melyen hivatva van új igazságokat keresni és találni, lelép arról a térről, melynek legtitkosabb rejtekeit is jól ismervén, a tévedés alig lehetséges neki, s egy másikra csap át, mely nem sajátja, s ha vannak is talán rajta némi ismeretei, a mennyi a legtöbb művelt embernek szokott lenni a szakember nevére lehető igényt-tartás nélkül, de elvégre nem otthonos ezen a téren, mivelhogy az neki nem szaktudománya; ~~egy szóval~~, a nyelvész történészszé, talán épen politikussá alakul át, s a szerepek összevegyültével megszólal a nemzeti büszkeség, nagyralátás, nem ritkán a gyűlölet . . . rosz kalauzok az igazság templomához; elkezdődnek s sorba követik egymást a vadnál vadabb képtelenségek s mind ez a legkomolyabb képpel s teljes meggyőződés hangján elmondva; így a régiebbek közül Rudbeck svéd író tudni akarta, hogy az európai műveltség a többi európaiakra a szkandináv germánokról terjedett el; Horvát István valószínűs éjszaki észjárással ugyanezt a dicsőséget a magyar nemzetnek követelte ősidőben; egy angol író (Van Skennedy) tudni akarta, hogy az ir nép valamennyi európai néptől, sőt az összes emberiségtől különbözik abban, hogy míg egészséges józan eszű embereket még a vadak, lappok, és négerék közt is találhatni, addig ilyesmit az irek közt hasztalanul keresünk; ilyen a nyelvök is, következőleg az ir nép nem rokon a többi arjával; ismét egy másik felosztja a nyelveket született államnyelvekre (ezek az árják és sémi nyelvek,) és nem ilyenekre (ragozó és szótagnyelvek); ismét egy másik (a különben jóakaratu Schleicher) az ind- európai nyelveket elnevezi „die Sprachen der welthistorischen Nationen.“ Mindezen nézetnyilvánítások, csak az európai népek jelenlegi hatalmi állását vevén kiinduló pontul, s azt a mi tisztán a keresztyén műveltség vivmánya, e népek fajbeliségének számítván be érdemül, nem kevesbet tartalmaznak, mint tagadását a ragozó és szótag-nyelvet beszélő népek történelmi

szereplésének a multban, rátermettségének, hivatásának a jelenben és jövőben a történelem világos tanuságtétele ellenére, mely bizonyosságot tesz arról, hogy legalább a multban épen e népek nagyon is nevezetes szerepet játszottak, s miután ezt tagadni még is bajos volna, olyan böcs is találkozott már, a ki e vad állításokba az által igyekezett öszhangzást hozni, hogy Etele hun király germán eredetét kezdte mutogatni.

Hogy lehet tehát az egyik osztálybeliek történelmi jelentőségét egekig magasztalni, a másikat pedig tagadni? Csak úgy, hogy az emberek még e tekintetben som, sőt tán itt tudnak legkevésbé önzetlenek lenni; s az emberi nemben valósággal létező ösztöniség, e minden észszerűség ellentéte, mely nem sokkal jobb az ugyan egy nemhez tartozó állatfajok kivétel nélküli ösztönszerű gyűlölködésénél, melyet az Üdvözítő felismert, s egész életén át küzdött ellene, de egészen le nem győzhetett, sehol sem nyilatkozik élesebben mint épen itt, s a mely népnek védői saját fiai közül nem akadnak, kik az eldobott keztyűt lovagiasan fel tudják venni, s az ellenféllel egyenlő fegyverrel szabályszerűleg megküzdeni; igazságtalanságot követnek el rajta még csak a tudomány terén is, s miért is ne tennék ha tehetik, ha nincs senki a ki hibáikat kimutassa s balgatag állításaikat igazi értékökre le szállítsa. Ime a *nemzeti becsület* kérdése a nyelvészeti tanulmányok mezején!

Ugyanis kötelesek vagyunk ellenfeleinkkel a tudomány terén is férfiasan s egyenlőknek általuk is elismert fegyverekkel,* (melyeket nekünk csak is az összehasonlító nyelvészet s különösen a rokon nyelvek terén szerzett alapos s beható ismeretek képesek egyedül szolgáltatni) megküzdenünk, a mi állításaikban igazság, fel tudnunk ismerni igazságnak a mi nem az, ki tudnunk mutatni azok hamis voltát, mint olyast visszautasítunk, s ha kell erőlyesen visszavágnunk, nem pedig mint eddig történik vala, az általuk vont hamis következtetésektől megriadva megtagadnunk saját lényünket, eredetünket, lehető rokonságainkat.

Ez mindenesetre méltóbb védelem lesz vala, mint az a megfoghatatlan dacz, a melyben az összehasonlító nyelvészet (az altáji) részesült nálunk úgy a hazai tudományosság, mint

a hírlapirodalom kezelői részéről, mely nem kevesbet tett, mint hadat izent az európai nyelvtudománynak. Mindnyájan mintegy így látszottak szólani: „Hogyan, ti különbséget tesztek belidomuló, ragozó és szótag nyelvek közt, s hozzá még a magyar nyelvet altájinak keresztelitek! nekünk ez a *halzsírszagu atyafiság* (ipsissima verba) nem kell. Csak azért sem ismerjük el a különbségtételt, hanem ellenmondunk, tiltakozunk, sat. sat. Minő vakság!

A kik nem csak a világ valamennyi élő és kihalt nemzeteit és népeit életmódjuk-, szokásaik-, erkölcsök-, egykori vallásuk-, történelmük-, s nyelvökkel együtt fel tudták halottaikból támasztani, magokat e népeket úgyszólván sirjaikból el-kiszólitani, felidézni; az egyiptomi kép- és ékiratok tartalmát elolvashatóvá tenni, de sőt a legujabb kor, különösen az éjszakgermánok (dánok és svédek) nagytudományu férfiak erőfeszítései segélyével még csak az őskori ember életmódja s tevékenysége körül is napról napra több felvilágosító adatot birtak előteremteni, melyek segélyével a tudomány előre láthatólag ennek állapota egészen biztos meghatározhatásához napról napra jobban közeledik, ezek elől akarunk-e mi elrejtetni? ezt tehetni nem fogjuk. Azok a kik sokkal nehezb feladatokat biztosan meg tudtak oldani, a sokkal könnyebbet még könnyebben fogják, s ha ez megtörtént s kitudódik, hogy egy veszedelmes elöitélet folyvást akadályoz bennünket a nemzeti tudományok művelése terén azon osztályrésznék elfogadásában és emberül való művelésében, melyet az európai tudomány úgy szólván nekünk tartott fel; ha látni fogják, hogy e tért egészen parlagon hagyjuk heverni, olvasóimra bizom annak kitalálását, minő lesz majd ezek ítélete felölünk? de arról előre is biztosíthatok mindenkit, hogy ez az ítélet sokkal szégyenleteseb lesz, mint azon valóság, melytől nálunk sokan annyira irtóznak, hogy a magyar nyelv, melyről annyit hazánkfiak is rég tudnak, hogy egyik európai nyelvvel sem rokon — egyik még pedig legnemesb ága az altáji nyelveknek, melynek azon sajnos körülmény, hogy több vérrokonaink a keresztyénségnek idejekorán meg nem nyeretve, a történelem szinpadáról, hol azelőtt oly nagy sze-

repet játsztak, — nyomtalanul elenyésztek, s beolvadtak más népekbe, szégyenére semmi részben nem szolgálhat.

Mi szégyenlő lehet ebben reánk nézve, valóban nehéz csak el is gondolni. Nem származtatjuk-e mi magunkat csak úgy mint őseink Etelétől és hunjaitól? Ime erről az Etelétől és hunjairól egész biztossággal tudva van, hogy ő és hunjai altáji népek voltak. Rokonai nem, de mindenesetre fegyver- és bajtársai, sőt urai az észak germán népeknek, királyaiknak, és vikingeiknek; szokásaik, erkölceik is ugyanazok voltak, s ha az éjszak germánok landgaggokra jártak: nem volt máskép a dolog a finn és ugor népeknél sem, a kik közül az elsőik ily hadjárataik (sotaretki) őskorban való nagy divatát a Kalevala nyilván bizonyítja; őseinkről pedig a történelem sokkal világosban tudja, semhogy bizonyítására szükség volna. Ha tehát az altáji rokonságot csupán azért, mert ma e népek nem oly hatalmasak mint hajdan, mikor őseink hajdani fagyos lakhelyeiket oda hagyva, a népvándorlást megindították (a germán népek csak folytatták), ma már megfoghatatlan következetlenséggel szégyenljük, resteljük: akkor mi joggal hivatkozunk a nagy hun királyra? hiszen ez esetben legokosabb lesz ellenségeinkhez csapni át, s a mit azok Eteléről és hunjairól szántsándékos rossz akarattal, s bennünket kisebbitő szándokkal összehazudoznak, egyszerűen utánuk mondani, s mint a közmondás mondja: „rossz márdárként bepiszkolnunk saját fészkünket.“

Mindazon népek egyedüli hibája: életmódjukból és ősi lakhelyeik rideg mivoltából nagyon is könnyen, s minden további magyarázat nélkül érthető csodálatosan egyenlő soruk; más nemzeteknél, melyek eredetileg számra meg sem közelíthették őket, jelenleg csekélyebb számuk. Ugyanis míg ezek pusztító hadjárataik következtében fogyton fogytak, addig más kevésbé hadviselő népek közvetlen közelükben, a béke áldásait élvezve, csodálatosan elszaporodtak, a mint ennek példáját különösen nemzetünk szolgáltatja, nem kevesb mint 3 millióra menvén száma azon más ajku hazánkfainak, kik ma oly vidékeken laknak, hol azelőtt tiszta magyarság lakott, de melyek a török hadjáratok alatt egészen elpusztultak. Ennyivel vagyunk kevesben, mint lonnünk kellene, a

nemzetünket ért, s évszázadokon át dühöngött csapások nélkül. Mindezek daczára is a magyar nemzet még most is elég jelentékeny számu arra, hogy a kiegyezés nagyszerű műve után, „egy jobb kor“ tettleges beköszöntésével, méltó lehessen nagy nevű őseihez, s most már a béke művei: a tudomány és műveltség ápolása, s virágzásra juttatásában is oly nagyinak mutassa magát, a milyennek a multban a harcmezőn bizonyította vala.

II.

Nemzetek az ujjá születés korszakában sok tekintetben hasonlítanak egy oly születésétől világtalan fiatal emberhez, a kinék egy szerencsés orvosi műtét visszaadta a látás neki azelőtt ismeretlen jótékonyágát; valamint az ilyeneknek huzamosb idő elteltére van szükségök, mig a látott tárgyakat a kellő távolságban szemlélni megtanulják, a mi gyakori csalódások nélkül meg nem történhetik: azonképen az ily új életre és tevékenységre ébredt ifju nemzetek sem kerülhetik ki, hogy sok mindent ne tartsanak csupán csak kezők kinyújtásával elérhetőnek, a mi tőlök idő és tér által elválasztottnak, elérhetetlennek bizonyul be, — szóval mint másoknál fiatalbak, tapasztalatlanbak könnyen csalódnak, s csak is sok keserű valóra ébredés árán jutnak el azon meggyőződésre, hogy az élet nem moró költészet, hasonlólag a római mythológiának az önmagába, és szépségeibe ismeretlenül, öntudatlanul szerelmes Narczissz ifjat és ugyanennek a viszhang nymfáját tárgyazó gyönyörű példázataihoz.

Ha nemzetünk ujjá születésének éveire vissza pillantunk; különösen nemzeti tudományosságunk terén sok oly jelenséget találhatunk ott, melyek az imént mondottakat igazolják, — én azonban csak is felvett tárgyamnál akarván maradni; csak is egyet említek; azt a mi e tekintetben nemzeti költészetünk terén történt.

A magyar összehasonlító nyelvészetnek lángeszű első megállapítója, a nagy Révay, bámulatos szerencsével jelölte ki a nemzet előtt az ösvényt, a melyen biztos szerencsével haladhat nemzeti nyelvünk kiművelésében; — de ez az ösvény sokkal fárasztóbb, sokkal inkább tanulmányt igénylő,

és ez által sokkal szárazabb volt, hogy sem a nemzetnek, habár csak tudós férfiai is kedvet érezhettek volna arra rálépni, s azon oly tevékenységet fejteni ki, mely a sikert biztosította volna.

A szigoruan vett nyelvészet ugy szólván egészen elejtetett, s helyette a költészet karoltatott fel. — A fogalmak összezavarodtak, s mindinkább elterjedt és gyökeret vert az a nézet, hogy a kettő mindegy.

E felfogásnak nagyon kedvezett azon körülmény, hogy ugy Révay mint Verseghy nyelvészetünk ezen korbeli fő coryphaeusai is egyszersmind költők is voltak, s ezáltal mintegy feljogosítva érezték magokat költőink egy ily hibás okoskodásra: ha a nyelvész költő, — a költő nyelvész; hiszen mind a kettő nyelvművelő, s valóban Kazinczy, Bajza, Vörösmarty, Czuczor, Döbrentey mindnyáján megkísértették e téren is tevékenységeiket, — a kikhez később a politicusok is, magát a nagy Széchényit sem véve ki, szintén csatlakoztak; a minnek eredménye az lett, hogy a költészet tulnyomóságra jutván, a nyelvészet annyira olhanyagoltatott, hogy a mi e részben külföldön történt, az iránt nálunk teljesen hiányzott minden érzék, s még csak tudomásul sem vétetett, kivéve Révaynak egész életén át hú követőjét, s tanítványát Horvát Istvánt, a ki: *„Rajzolatok a magyar nemzet legrégebb történeteiből“* czimű 1825-ben napvilágot látott művében nemzetünknek a tudós külföldnek az összehasonlító nyelvészet terén való tevékenysége iránti mély közönyössége ellen e szavakkal jajdul fel a 128. lapon:

„Nem vitatom, hogy mi szükséges könyvek nélkül szükkölködünk, nem vitatom, hogy az egész görög classica literatura (és ezért nem hoztam fel görög nyelven a görög kutatókat) Hazánkban a nagyobb rész előtt nem igen ismeretes; nem vitatom, hogy magokra Latiumi szókra is mindamellet, hogy nemzetünk a Deák nyelvet látszik nagyon kedvelni, kevés figyelem fordittatik; nem vitatom, hogy egyfelől a zsidó, syrus és chaldaeus nyelv, más felől a Persa, Arabs, Török, Örmény, Georgiai és Tatar nyelvek noha felette szükségeseek Historiánk előmenetelére, nálunk mostanig mindannyi esmeretlen uj világok, nem vitatom, hogy a ma-

gyar nyelvet is inkább szokásból beszéljük, mintsem a nemzeti nyelv benső történetéből tudományosan értjük:

— — — — —
 hogy mostanig Nagyaink a tudomány gyarapodásáért külföldi utazásokat nem tettek, s magokkal tudós férfiakat, a mi nagy hasznot hajtott volna, utazásaikban nem hordoztak sat. és 131. lapon:

„A mely nemzetnek nincsenek saját nyelvén monumentumai, az keveset vagy semmit sem *érdeklí a tudósokat*. Forr Europa mindenfelé az Arabs, a Persa, a Tatár, a Sanscrit nyelv tanulástól, s mindenfelé könyvnyomtató műhelyeket állít ezen nyelveknek, mert irattak e nyelveken már hajdan könyvek, melyekből az emberi nemzet történeti fénysugárokat várhatnak.“

Horvát Istvánnak imezen a kellő figyelemre még ma is nagyon érdemes nézet nyilvánításával csudálatos ellentét képez ugyan ő neki fennebbi műve 43-ik lapján a finn nemzetekre vonatkozólag nyilvánított nézete. Ugyanis mig a zsidó, syrus, chaldaeus, arabs, szanszkrit, perzsa, tatár, örmény, georgiai nyelvek tanulását történelmünkre nézve egytül egyig mind nagy fontosságúaknak tartja, de már a finneknek csakugyan nem irgalmaz, hanem így szól: „Hát nem azt tanulják-e Saxo grammaticus fontos soraiból, hogy a meggyőzetett kunok Lapponiába és Estoniába is által tétettek? Innen lehet megfejteni azokat, mik a Lapplandi, Finnlandi, Esztlandi nyelvekben egyeznek a magyar nyelvvel, nem pedig azt következtetni a mit hcába kiáltozott Schlözer és utánna sok majom Magyar (vajon Révay is?) hogy a Magyarok Finnus nemzetségből eredtek.“

A Saxo grammaticus idézett szavai valóban fontosak, csakhogy azokból egészen más következik, semmint az a mit belőlök II. I. hozott le, — ugyanis, ha a hunok a finnekkel összevegyültek, ebből koránt sem az következik, hogy hát nem rokonok, hanem a teljes beolvadás könnyüségéből igen is az, hogy ha eredetileg nem is egy nyelvűek, de minden esetre vérrokonok voltak. Az összehasonlító nyelvészet pedig e ténykörülméynnek azon jó hasznát veszi, hogy így aztán meg tudja fejteni azt is, hogyan van az, hogy annyi specialis

finn részletet találunk a magyarban daczára annak, hogy maga a magyar nyelv különben legközelebb áll a vogulhoz. De mind hijába! az érdeklődhetlenség (impassibilitas) oly nagy volt, hogy daczára annak, hogy Révay a magyar nyelvnek a finn és törökkel mint közel rokonokkal való atyafiságát hirdette: nem találkozott senki, a ki fáradságot vett volna magának, nemhogy a tőlünk oly távol lakó finnek, de még csak a közvetlen szomszédságunkban való törökök nyelvének is tudományos, és nyelvtanilag elsajátított ismeretét megszerezni, épen így nem találkoztak az ifjabb nemzedékben sem olyak, a kik a bécsi egyetemen a keleti nyelvekből tartott előadásokon igyekeztek volna a szükséges ismereteket magoknak megszerezni; — azt pedig tudjuk, hogy a pesti egyetemen ily tanszékek még csak nem is voltak, s csak is a legujabb időben keletkeztek.

Horvát Istvánnak a magyar nemz. muzeum tulajdonába átment könyvtárában csakugyan találunk is könyveket, melyek az európai összehasonlító nyelvészet a század első felében való tevékenységét képviselik; nem hiányzanak nyomai annak sem, hogy óhajtotta volna azok segélyével a magyar nyelv lehető rokonságainak mibenlétét megállapítani, de a módszer, melyet — a magyar nemz. muzeumban őrzött kézírataiból láthatólag — alkalmazott vala, egészen tévesztő volt, s nem is igen terjedt többre, az ezen korban nálunk szokásban volt minden nyelvtani ismereteket nélkülöző etymologizálásnál, mint tette volt ezt csakugyan mind a finn, mind a török nyelvvel, — megelégedvén a hasonlóknak talált szavakat a magyarral egyeztetni, a nélkül hogy azok közelebbi és távolabbi elemeit, képződésük, s ragozásuk titkait megfigyelni, ismerni, egybevetni igyekezett volna; azért a m. nemz. muzeumi könyvtárban őrzött ide vágó kézíratai, melyek összehasonlításait tartalmazzák, érdekekkel birhatnak az avattatlanra, — de a szakemberre nézve egészen hasznavehetetlenek.

Nyelvünk szépségei, eredeti sajátosságai, más nyelvek felett lehető előnyei magasztalásában, s kiemelésében mindkét osztálybeli férfiak, úgy nyelvészek, mint költők meggyeztek, majd versenyeztek, míg végre ez valóságos vetélkedéssé

fajult, mit a legcsudálatosb hypothezisek nyelvünk eredetére vonatkozólag, s a vágy, fajunkat az őskor legkitünőbb, leg-hirnevesb népeivel, a milyenek: az ind, sémi és az altáji török népcsaládok, minden áron rokonságba hozni, csak még fokoztak; s mind ez nem csak nem lett volna baj, sőt nagy előny lesz vala, ha tudományos nemzeti mozgalmaink vezetői, irányadói: költők és nyelvészek a Révay jelölte uton, a most már Európaszerte megindult összehasonlító nyelvészet terén tanulmányokat tesznek vala, a minék nem történetét, mint látók, Horvát István is, — a nélkül hogy ezt maga is tette volna, annyira fájlalta; mert ez esetben nyelvművelésünk egészen úgy alakult volna, mint Európa többi művelt nemzetéinél: baj volt csak az, hogy a költészet elnyomta a nyelvészetet, hogy a Révay szelleme egészen kihalt, — s az Otrókocsi csudálatosságai jutottak érvényre.

E tekintetben mint tudjuk legtöbbre vitte boldogult Horváth István, a ki egyéb iránt csak egyike volt azon nem egy nevezetes tagot számított iskola tagjainak, a kik ezen, nemzetünket minden előkelő elhunyt nemzetekkel való rokonitásnak egész a rajongásig hivei s vallói voltak; — tagadhatatlan, hogy e felfogásban nem hiányzott bizonyos nagy-szerűség, s a mi különösb, a magyar nemzetegyed észjárátának az éjszaki népek észjárásával való csodálatos egyezése. A mi Otrókocsink Rudbecknek hasonmása, szerencse hogy a mi Révaynk alig kisebb az e század elején élt Rask Kerestély dán tudósnál.

Szükséges mind e ténykörülményekre már csak azért is visszaemlékeznünk, mert nemzeti költészetünk ez idők szerint táplálékát főleg a nemzeti történelemből meríti vala.

Ugyancsak a Horvát István agyában támadott az általános nemzeti lelkesedés e regényes korszakában 1825-ben az eszme: nemzetünk őskori költészete és az arra használt versnemek felderítése végett buvárlatokat tenni, s ezek eredményét fentebb említettem művében érvényesíteni, ha ugyan e mű 24-ik lapján felmutatott görög-római versnemeknek azon ürügy alatt, mintha azokat a görögök náloknál műveltebb magyar eredetű népektől tanulták, és sajátították volna el — ilyenekül kiadását buvárlatnak tarthatni.

Horvát István fennebbi művének ide vonatkozó helye következő: 24. l. „Ekkor kezdettek, hogy ismét visszatérjek elhagyott tárgyamhoz, a Görögök is Jász nótára (Saltus jonicus) táncolni; ekkor támadtak Hellásban a vitézi Játékok; ekkor irtak

I. Partus (Anapesticus Partheniacus),

$$\begin{array}{cccc} \cup & - & | & \cup & - & | & \cup & - & | & - \\ - & - & | & - & - & | & - & - & | & - \end{array}$$

II. Jász (versus jonicus a Minore.)

$$\cup \cup - - | \cup \cup - - | \cup \cup - - | \cup \cup - -$$

III. Lófejü (Phalaecius.)

$$- - | - \cup \cup | - \cup | - \cup | - \cup$$

IV. Magyar (Choreus)

a)

$$- \cup \cup | \cup - \cup$$

b)

$$- - | - \cup \cup - | \cup \cup$$

c)

$$- - | - \cup \cup - | \cup \cup$$

d)

$$- - | - \cup \cup - | - \cup \cup - | - \cup \cup - | \cup \cup$$

mértékre verseket a meghódított Görögök.

Horvát István nem áll egyedül e téren; itt ugyanis azon különöséggel találkozunk, hogy még újabb időben sem hiányoztak finn írók, a kik a classicai versnemeket, különösen a hexametert semmi egyébnek nem tartják mint egyenesen a finn népek 8 szótagu versei olyatén utánzásának, hogy két ily finn vers tett ki eredetileg egy hexametert, — mint-hogy a finnben két ily vers összetétele által igen gyakran, s meglepően sikerül igen tökéletes hexametereket összeválogatni. E véleményre a finneket, egy részt a finn nyelvben találtató görög szavak, — más részt a skandináv népeknek, s társaságukban a finn népeknek is ős időkben a görög népekkel feltételezett érintkezéseik vezették.

De ez oly kérdés, melyet eldönteni aligha fog valaha tudományos buvárlat, s ha sikerülne is eldönteni, haszon alig remélhető abból a tudományra.

A mi a Horvát István-féle, most említettem versnemeket illeti, ezek oly nehéz kezelésűek, melyek csak is a múzsák kiválólag kegyelt művelőjének, nem pedig a nagyobb számnak, s szoros értelemben vett népköltőknek is hozzáférhetők, és így nem is valószínű, hogy őseink azokat nemzeti monda és hitregészeti költeményeikben használták volna. Ha ugyan is az egyes népek őskori költészetét tekintjük, azt látjuk, hogy azok az illető nép nyelvéhez meglehetően szépen simulnak, a mi nem is lehet máskép, mert nem tervszerű megállapítás, hanem nép ének ösztönének kifolyásai, a mi annyira igaz, hogy úgy a régi germán mint finn népek, az ének és beszéd fogalmakra ugyanazon szót használtak, mintha a kettő egymástól nem is különböznek, s ahhoz hogy több vers-nem is fejlődjék ki, nem pedig csak egy általános és mindenkítől ismert vers-nem, ahhoz más jelentékeny műveltségi fok kívánatik az illető népben,—a milyen a görögöknek és romaiaknak igen is volt, de nem egyszermind az áltáji népeknek is.

Hozzá járul e nehézségekhez még egy másik is, — a hangsúly, mely úgy a magyarban, mint a finnben mindig a szó első tagján van, és ennél fogva sokkal erősebben érvényesíti magát, semmint az árja nyelvekben. Ugyanis itt minden szónál fel kell emelni a hangot, és ez által más is az, mint az árja nyelvekben, ott inkább csak megnyújtás általi nyomosítása az illető szótagnak, a melyen van, míg itt mindig a hangoztatás felemelésében nyilatkozik, úgy hogy a rövid szótag ez által nem lesz hosszúvá, s ez az oka annak is hogy az árja nyelvekben, ha a mérettel összeütközésbe jön is a versláb, azért még nem forgatja fel a hanghordozás megszokott módját, míg a magyarban csaknem lehetetlenség a legjobb (classicus) metrumos verseket is úgy olvasni, a mint ugyan azokat kimondanók, ha nem tudnók hogy versek. Az illusio és megszokás azonban sokat tehet, a minthogy a magyar művelt osztálynál a classica versnemek ma már annyira megszokottak, s a magyar költőknél oly közkedvességűek, hogy kihálásuktól nem egy könnyen tarthatni, s ez nem is kívánatos, — kívánatos csak is az, hogy a magyar nyelv természetét tartva szem előtt, szedessenek ezek is ütemekre, a mint

tette ezt Arany János a magyar népdalokkal, a mi ha megtörtént, az öszhang a hangsúly és a költői lábak közt azonnal helyre lesz állítva, mert az ütemek nem egyebek sormetszetnél, melyeknek a magyarban a hangsulynak a szó első tagján létében keresendő az oka. S ez lehetséges, mert épen nem lehet állítani, hogy a magyar metrumos versekben a hangsúly soha sem találkoznék a lábbal, — s valóban az ily versek, például hexameterek két sormetszettel, oly előnyösen különböznek az e nélkül valóktól, hogy ugy szólván kirínak a többiek közül, mért? csupán azért, mert az első szótag hangsúlyos és a hangsúly a magyarban erősebb sem mint akár a positio akár ökezet következtében támadó hosszú szótag; — ugyancsak a hangsúly által vannak feltételezve az ütemek is.

Mindezekből én azt következtetem hogy a magyar ősi nemzeti versnemnek főleg hangsúlyra alapítottnak s csak másod sorban 8 szótagos *lejt*-nek trocheusnak kellett lenni, a mint erről mindjárt bővebben is lesz szó.

A magyar nemzeti versmértékre vonatkozó nézetnyilvánításban megelőzte Horvát Istvánt Horváth Ádám, ki is ily czimű verses művének: *Legrövidebb nyári éjtszaka* (Pozsony 1791. 8.) előbeszédében a magyar nemz. versmértékre vagy legalább legkedveltebb nemeire nézve némely utmutatásokat ad; ő már tudja, hogy a magyar versmérték trocheusi, hogy rimes versekben középben meg kell szakítani a sort, — a mi a hangsúly némi homályos érzetére enged következtetnünk, maga a mű oly versekben van írva, melyekben a Kisfaludy Sándor Himfy szerelme és regéi.

Kazinczy korától egész napjainkig folyton folyvást, s napról napra szebb sikerrel művelték költőink a metrumos versek mellett, a mai népköltészetünkkel nagyobb öszhangzásban lévő rimes versnemeket is, melyek aztán a 40-es évek vége felé amazokat egészen ki is szorították, s Petőfi, Arany, Tompa után nem is akadt jelentékenyebb költői tehetség, mely a classicus versmértékekhez visszatért volna.

A forradalom, s a reá következő gyászos emlékü évek, bármily dicső emlékek vannak is hozzá kötve, végeredményeiben hasonló volt egy kora tavaszra immár az

egész természet kinyíltával a teljes virágzás közepette érkező fagyhoz, mely a mezei gazdának egyetlen éjjel minden reményét tönkre teszi, s talán több évre terjedhető általános szükségét terjeszt mindenfelé az azelőtt virányos téereken. — Valamint a gazdának ilyenkor legelső gondja a maga s övéi élete fentartására mulhatlanul szükséges élelem-szerek beszerzésén kívül a vető mag; ugy nemzetünk jobbjai is mindent elkövettek részükről ez idő szerint, hogy nemzeti létünk fenmaradásának legelső, s legbiztosb eszköze a nemzeti irodalom, és tudományosság mentessék meg az azt fenyegető végenyészettől, s az a mi a multban e téren történt, lehetőleg épen adathassék át az utókornak. Közelmultunk egész irodalmi tevékenységét ezen szellem lengi át: remekíróinknak új kiadásai eszközöltettek, a hazai történelem különös előszeretettel műveltetett, a nemzetünk ös vallása körüli buvárlatok megindítottak, így keletkezett Ipolyi Stummer Arnoldnak megjelenésekor általános figyelmet ébresztett „Magyar Mythologia“-ja; így kezdetett meg az összehasonlító nyelvészet saját közlönyével, az ezen irány megindítója Hunfalvy Pál szerkesztette „Magyar Nyelvészettel,“ — mely tanulmányok, ha napjainkban kevesebbek által műveltetnek is mint kezdetben: vigasztal bennünket azon biztos meggyőződés, hogy művelői nem fognak soha többé kifogyni; népmeséink és hagyományaink egybegyűjtettek, s Erdélyinek a magyar népdalok összegyűjtögetése körül Krizában egy nálánál nem kisebb utódja akadt, a kiknek e téren való tevékenységéhez az Arany László, és Merényi László gyűjtései szerencsés kiegészítésül csatlakoznak.

Ugyancsak ezen időre esik a magyar versidomról való legelső tüzetes értekezése nagy költőnk Arany Jánosnak, — kinek művét mély felfogása, s megdönthetetlen alaposságánál fogva az őt megelőzőkénél diszesb hely illeti a megemlítésben; e kitűnőségünk 1856-ik évben a nagy-körösi ref. nagy gymnasium III-ik tudósításában a magyar versidomról tüzetesen értekezvén, a betű-rimet legelső fedezte fel a magyar nyelvben, s az ez irányban további buvárlatokra is okot szolgáltatott; sőt már a héber költészet paralellismusainak megfelelő bokorkifejezésekre is rámutatott a legré-

gibb magyar költészeti maradványokban, valamint a valamennyi altáji népek közkincese, a 8 szótagu, de utórim nélküli versek divátára is, mely szótag-méret egyébiránt maig is legzaporább a magyar népköltészetben.

A székely balladák egészen magyaros zamatu, s minden más nemzetek költészetétől eltérő szelleme, mióta felfedeztettek, mindenkit meglepett, — de legjobban meglephetett bennök engemet az, hogy a gondos megfigyelés után meggyőződtem, hogy ezek szerkezete egészen egy és ugyanaz a finn költemények szerkezetével, elannyira, hogy egyik a másikra kölcsönös világot vet, habár e tekintetben hasonlíthatlanul több az a mit a finn költemények szerkezete a székely balladákra vethet, mint viszont, azon oknál fogva, mivelhogy a finn költemények szerkezete ugyan az ma is a mi ezelőtt évezredekkel volt, — ellenben a székely balladák szerkezete némileg alkalmazkodott a szomszéd nemzetek költészetéhez, s ime e nagy becsü gyűjtemény székely balladáiban szerencsésen fel van fedezve a régi magyar költészet pogány korbéli ősi versneme. Sőt már követője is akadt Szigligetiben, ki a „Fővárosi lapok“-ban nem régiben két gyönyörű ily szerkezetű balladát is irt, és Gyulai Pálban, ki több népmesében (Gonosz mostoha sat.) e versnemet választotta, és Thaly Kálmánban, a ki újabb költeményeiben a rímeket mollözve elégelte az így szerkesztett versidomban a magyarban uralkodni kellő hangsulyt, a miben a régicket akarta utánozni.

Állításom igazolására szükségesnek tartom a finn költészettel összehasonlítani a székely balladák szerkezetét.

Óskorban, mikor még az írástudás a népeknél, úgy a mint ma van, elterjedve nem volt, sőt még sokáig azután is emlékeztetre méltó dolgok és eseményeknek az enyészettől való megmentését az egyes népek szóhagyomány által igyekeztek megőrizni, s ezen eszközt minden egyébnél, még az írásban hagyásnál is biztosabbnak tartják vala, azon hitben lévén, hogy az írást tűz, víz, háboruk, s más időviszontagságok megemészthetik, — ellenben a szóhagyományok firól

fira, nemzedékről nemzedékre átadva, mindaddig ki nem veszhetnek valamely nép emlékezetéből, míg maga a nép mint nemzet él. S e nézet a keresztyénség, s még inkább az izlam elterjedtéig igaz is volt, — a mint azonban ez elterjedett s az egyes népeknél az ősi hitnézetek pusztulásnak indultak, a népek őstörténelmét tárgyazó versekben fentartott hagyományok is nyomba követték azokat, és pedig annyival inkább, mert a kettő sokféleképen és a lehető szorosban egymásba lévén szövődve, nem tartathatott fenn az egyik a másika nélkül, — s így történt aztán hogy a legtöbb népnél még csak emlékezetök is kiveszett, minthogy a hittérítők ezeket a keresztyén vallással összeférhetetleneknek tartván, részint meghamisították, részint tüzzel vassal irtogatták mind addig, míg egészen ki nem veszték, s legfeljebb egyes értelmöket vesztett töredékek maradtak fenn belőlök.

Legjobban ragaszkodtak ezekhez az altáji népek, anynyira, hogy egy sínc közöttök, mely a keresztyén hitet önszántából, s erőszak hozzá járulta nélkül elfogadta volna, sőt még titkon azután is ellenzékelt képeztek s gyakoroltak a rájuk erőszakolt keresztyén vallás ellenében; így a finnek egész a reformatióig inkább csak színleg voltak keresztyének mint valósággal, s addig őshagyományaik, — a mi itt az őskori költéssel igen egy értelmű, — ugy szólván érintetlen maradtak; — az esztek a német keresztes vitézek embertelen igája ellen öntudatos ellenzékelt képeztek, — s miután ezek utódai, az utánok következett német lovagok sem voltak semmivel sem emberibb érzésük irányukban, engedtek ugyan az erőszaknak, de részben még ma is titkolgatják pogány ősvallásuk maradványait különösen a papság és a műveltebbek előtt, — ha azonban erdeikben, berkeikben szabadon érzik magokat egész átszellemülve, elrejtözve énekelgetik régi pogány őskénekeiket, melyeket semminemű ígéretért nem egykönnyen közölnének a művelt osztálybeliekkel.

Az ily szóhagyományok fentartására ugy szólván ösztönszerűleg találtattak fel a nemzeti nyelv természetének leginkább megfelelő versnemek, — a görög és romaiaknál a classicus versnemek, keltáknál az ossiani versnemek, germán né-

peknél az előrimnek egy nemo, (ez az altáji versnemhez legközelebb áll, de sokban eltér tőle), sémi népeknél a bokor kifejezések (parallelismus), végre az altáji népeknél kizárólag ragozó nyelvekből önként folyólag az előrimes, és egyszersmind bokorkifejezések, de utórim nélküli 8 szótagu versek, mely tulajdonok közül különösen a bokor kifejezések egyszersmind e népeknek emlékezetet haladó időkben az Uralra délkeleti Azsiából átköltözőkre őskölteményeikben fenmaradt őshagyományaikkal egyezőleg szépen rámutatnak.

A kik netalán a fentebbi kifejezésekkel u. m. előrim, és bokor-kifejezések, nem eléggé ismerősek, azok kedveért szükségesnek látom némiképen e kifejezésekre nézve előadni.

Az altáji nyelvekben, melyek közé a magyar is tartozik, szóképzés és viszonyítás kizárólag ragokkal, s csakis a szó végén történvén, — a szó alanyával rag, avagy utoljára nélkül aránylag legritkábban találkozunk beszéd közben, mert nem kell felednünk, hogy még a nevező esetben is, ha a szóhoz a birtokos ragnév más járul, 8 alakban jelenhetik meg a nominativus, — ezenkívül vannak oly mondat-szerkezeteink is, melyekben az alany tulajdonító *nek nak* raggal jár, a milyenek, a *lét ige*, és a *kell ige*, a birtokigét pótló létige is, mint ilyen, a birtokot mindig személyraggal ellátva vonzza; (van nekem, neked, neki háza, sat.) továbbá a tárgyeset is a magyarban soha sem egy az alanynyal mint az indo-európai nyelvekben, s így rag nélkül soha sem jelenik meg, s e tekintetben nyelvünk még a finn és török nyelvénél is ridegebben ragaszkodik az általános szabályhoz, — ugyanis azokban a parancsoló módban néha a tárgyragot elhagyják, — nálunk e tekintetben csak a határtalan módban és igeneveknél tapasztalható néha eltérés, p. o. favágni, favágás, fátvágni, fátvágás helyett, de a melyek megint az ilyenek mellett, mint katonának, jó embernek lenni, úgy szólván számba se jönnek. Önként következik tehát, hogy mindezekben, s közöttök a magyarban is, nem sokkal kerül több rim, mint a mennyi a ragok összeillesztéséből származhatik, koránt sem annyi mint az újabb analytici európai nyelvekben, melyekben a viszonyítást a névszavak előtt egyedül a viszonyítók (praepositio) cszközik, maga a szó töve pedig mindig meztelenül s változatlanul

marad, s ez által a legtökéleteseb rimeknek oly nagy sokasága támad, hogy e készlet úgy szólván nem kevesebb mint a hány szóvégzet van az illető nyelvben. E tekintetben leggazdagabbak az angol és a román nyelvek, csak ezek után jön a felnémet, — mely mögött ismét messze maradnak a flexiós nyelvek, melyekben a rimes versek minden valószínűség szerint ugyan ezen okon soha sem is fejlődtek ki; végre az altáji nyelvek, melyekben a fennebb ismertettem nehézségekhez még az is járul, melyet a hangrend szolgáltat az által, hogy az egész szókincs két különböző csoportra, magas és mély hanguakra, oszlik, — mely hogy a rimek keletkezésének nem nagyon kedvez, mondanom sem kell, — a magyarban pedig ezenkívül a nyelvény szerfelett való vegyessége, minthogy az idegen nyelvekből átjött szavaknak a magyar nyelv szóképzéséhez semmi köze, s ez az oka azon általában elismert ténynek is, hogy jó magyar rimek egybehozása nehezebb mint bármely más nyelven, s úgy a népköltészet, mint a műköltészet irodalom jobban gyönyörködik az assonanciákban, semmint a sajátképeni rimekben; — no már a nép a maga egyszerűségében ily nagy mesterségbe kerülő, és ugyszólván természetével ellenkező versnemeket soha kigondolni ki nem gondolhatott, hanem ezek helyett megelégedett az utórim nélküli 8 szótagos versekkel, — melyeket a gondolat még szabadabb és könnyebb kifejezhetőse végett szeretett egyszeresen, kétszeresen-három, sőt négyszeresen is kifejezni, ime ezek a borkor kifejezések, — melyekhez járul aztán nagyobb ünnepélyesség, sőt bűv-erő kölcsönzés végett az előrim, — mely abból áll, hogy minden vers legalább két szavának ugyanazon betűvel kellett kezdődni, de mindig a mondat legértelmesebb szavának, melyet különösen ki akartak emelni, ennek nyomait — mint már említém — a magyar nyelvben Arany János fedezte fel, a következő példákat hozván fel: *szegény ember szándokát boldog isten bírja, — Vak vezet világtalant. — Várt leány várat lel. —* (Közmondások:) *Ri rucza ri, ri* (Talány a hegedűre), *Körösi kerepesi körtefa* (Játékdal) *Pej paripám patkó szöge beh fényes. Szívtől szívnek szólni nem szégyen* (Népd.) *Szabad péntek, szabad szombat, szabad szapanozni* (Népd.) *Adjon Isten: bort buzát békességet, Mákot*

*mak*ot, *mogyorót*. (Áld.) Az ismeretes gyermek verset: Hetfő hetibe, Kedd *kedvibe* sat. A Pannonia megvételeét tárgyozó történeti ének eme sorait:

*Kelen földén el kelének
Az Cseken ök (el) csekének,
Az Tetemben elfeltetének,
Érden sokat ök értenek,
Száz halomnál megszállának.*

továbbá ugyanazon ének még e két versét:

*Földedet adtad fejér lovon
És füvedet aranyos féken:*

Hasonló alliteratiót érzett ő e töredékben is

*Vágd csak fiam, vágd Forgács
Tied leszen Gimes és Gács sat.*

Hunfalvy is sokat számlált el a vogulokról írott művében, hasonlói még ennek ezek: *Három a táncz halálíg, Világos viradtig. Megtalálta szarva közt a tölgyét. Ért hozzá mint hajdu a harangöntéshez. Nem felejtí kigyó farka vágását. Veszett fejszének nyele fordul. Bagoly is bíró a barlangjában. — Vak veti világtalannak. — Vér nem válik vizzé. — Hadverés, házasság isten dolga. Milyen a mosdó, olyan a medenceze. Szegény embernek szegény a szerencséje is. — No szólj szám, nem fáj fejem. Bort, buzát, békességét. Vert viszen veretlent. Hátán háza, koblén kenyere. Szereti mint kecske a kést. Szénégetőnek tőkén a szeme. Uj szita szegen függ. Hamari hamvas, késő kedves; Mátyás király palotai szakácsának a föl nem adott csukamáj után tudakoló kérdésére adott felelete: „Csóri csuka, nincsen mája“, és a királynak erre adott fenyegető válasza: „Palotai pálcza, nincsen száma (Kresznerics szótára), mely példából láthatólag Mátyás királynak is volt még a betűrimhez érzéke. Találós meséink közül ez: csont torony tetején szaru eke szánt=fésű, gyerek játékok közül; csipi csóka, varju vágja, holló kopácsolja, sat. a melyekhez tartozhatók még a régi magyar nyelvben csak oly*

számos intensív értelmű kifejezések, mint ez a finnben még máig így van, de a melyek még a mai magyar nyelvben is, bár ma már csak szórványosan jönnek elő, — elég gyakoriak, — például kérvén kérte, kínálván kínálta. Az aranyat, ingyen aranyat, sáraranyat Boldogasszony falvára felfutva kapják, hol kérve kérik, adva adják, tekenővel mérik. (Ipolyi Magyar Myth.) és medenczével mérik (Kriza vadrózsáiban).

A bokor kifejezések divata által szükségképen némi hasonlatosságnak kell támadni a rimes versek és a most ismerttettem félék közt, de nem úgy mint ez a rimes versekkel történik, hogy két-két vers egyezik egymással, hanem úgy, hogy uralkodván az egészen a betűrim, és párhuzamos vagyis bokormondatok, egy-egy bokor némelykor egyetlen, máskor két, három, négy többnyire egészen egyenlő mondatszerkezettel tétetik ki, a mi közben a ragok ugyanazonsága a sorok végén idézi elő a hasonlatosságot.

Vannak terjedelmes költemények, melyekben a bokor kifejezések esetleg két-két sorral vannak adva, hogy azt lehetné az ember, hogy rimes versekkel van dolga, ha hogy egy-egy mélyhangu szó ragos végszótagára a következőben egy magas hangnak közvetlenül következőzése a csalódást el nem osztatná; máskor ismét megtörténhetik, hogy két ily, esetleg összekerült rimes verspár közé egy magánálló sor vetődik, ilyenkor pedig keresztrimek támadhatnak; sokszor innét van hogy 4 teljesen rimelő verspár után, két bokor három-három sorral van kifejezve, a mi megint a sonettekre omlékeztet, — mindez azonban merő véletlenség műve minden szántsándékos következetesség nélkül, melyet ennél fogva legjobban hasonlíthatnánk a kaleidoskop színelakulásaihoz — vagy pedig a magyar néptánczhoz, melynek egyetlen szabálya e rövid elv: *három a táncz*, ezentúl pedig az érzés kifejezésére lejtés, és a test arányos alkalmazkodásában teljes és korlátlan szabadság van engedve, rimes költészetünket pedig a körtánczhoz, mely már az európai népek izlését utánozza.

A bokor kifejezések egyik legkedveltebb faja s úgy szólván netovábbja egy neme a belrimnek, melynek jobb képét se tudnám adni mint ha azt modom, hogy egészen az,

a mi a székely balladákban divik, t. i. versok 4 méretűek, vagyis 8 szótaguak lévén (a mi a székely balladákban is a jóval szokottabb és őseredetibb, a későbbi felemás (impar) és alexandrin versnemeknél, a melyekben azonban a belrim szintén teljes divatu, míg az utórim gyakran csak ugy hiányzik mint a finnben, a verselés javában folytában egyszer csak közbe lép a belrim, és pedig hol olyaténképen, hogy a vers 4 utolsó szótagát a következő versben ismétlik, és egy másik egészen hasonló menetelű rimes fél sorral kiegészítik, ugy hogy 3 rim van együtt, vagy pedig csak magában, ugy hogy ugyan-egy sornak mindkét fele rimeltetik. De a verselés e nemével nemcsak a székely balladákban találkozunk, hanem nyelv- emlékeink kétségtelenné teszik azt is, hogy egész a mohácsi vészig általános divatu volt az egész nemzetnél, — még az előrim is csak lassanként halt ki belőlök.*)

Haadd álljon itt néhány példa; ilyenek :

*) Mielta jelen értekezésemet felolvastam, Greguss Ágost »Adalék a vers elmeletéhez.« (Tanulmányai II. köt. Pest. 1873. Kiadja Ráth Mór) czimű kitűnő értekezésében a 8 szótagu verseknek más népeknél is nagy divatára rámutatván, különösen a spanyol és oláh népnél való általános voltát hangsúlyozá. Ez igazságon alapszik, de ha a két nép eredetét tekintjük, miszerint a spanyolok, ha anyának római, atyának pedig a népvándorlás germán népeit vesszük fel, világos lesz előttünk, hogy e versnemet ezektől örökölték, ellenben az oláhoknál anyának a rómain, apának ellenben a szomszéd szláv népeket (bolgárokat, szerbeket) vevén fel, két lehetőség marad előttünk; vagy a bolgároktól maradt rájuk, a kikről tudjuk, hogy mikor mint hódítók mostani hazájokban letelepedtek, eredetileg altáji népek, s valószínűleg magyar nyelvűek voltak, — s csak utóbb olvadtak be a hódított szláv népbe; vagy pedig a Kunországban hátra maradt eloláhosult besnyők és csángóktól maradt feun nálok, a mi tekintve azon körülményt, hogy az oláh balladák szakított mássai a székelyeknek, — sokkal valószínűbb. Azon körülmény pedig, hogy ott még maig kizárólag a 8 tagu versek divnak, — csak még jobban megerősíti az eredeti felvételt, hogy ezek az eredetiek, nem pedig az ettől eltérő felemás, és 12 sorosok, — mert ez már utóbbi. Így tekintve a dolgot, a két nemzetnél (oláh, és spanyol) divó 8 szótagos versek egy közös kutforrásra vezethetők vissza. Ugyanis hajdankorban a skandináv, german és finn népek századokon át közvetlen szomszedsági, s meglehetősen baráti viszonyban élvén együtt, költészetük is sok hasonlatot mutat; áll ez különösen a versnemre is; mindéhez tudnunk kell még azt is, hogy nem hiányzott e század elején finn író, a ki a spanyol nemzet ős atyjaiában a germánok mellett mint szövetségeseket ott látta a finnokat is.

Alexandriai sz. Katalin verses legendájának követ-
kező helyei:

Mert ki kincsnél, jobb mindennél, Kisebb csak az idvességnél, sat.	más	Ez hozzánk hallgató ország, Míndez közönséges jószág
más		más
Ily nagy szépség, ily gazdagság, Ily bölcsesség, ily boldogság sat.		Neked Alpharabiusnak, Bölcsességben nagy tanultnak Istenektől választottnak Mi nekünk jó barátunknak sat.
— Kinek csuda foganatját, Ez világban nagy jól laktát Halálával egybe tévén sat.		

csak néhányat irtam ki mutatványul, mert az egész ily paral-
lélismusokból áll. — Lássunk néhányat a Kinizsi Pálné imád-
ságos könyvéből.

Im én köröszt fádhoz léptem, Te légy noköm segedelniem, Szent köröszt fán ha gondollak, Te kínodban én kívánlak, Ugy imádlak, mint látnálak, Sőt én előttem tudlak. Oh, moly meztelen tégüd látlak, Szent köröszt fán ha imádlak, <i>Megveretve, meghuzalva,</i> <i>Megtöretve, megtárlva,</i> Kegyös pásztor te kénodban Én ne legyek megválván. Esmerj engem édös váltóm Legyen te szent kinod gondom <i>Keserüllek tiszta szívevel.</i>	<i>Kévánatos akaratval.</i> <i>Nem fáradtság, sem nehézség,</i> <i>De vigasság és édeség,</i> <i>Ha kénodban örizendlek,</i> <i>Köröszt fádon ötelandlek</i> Kérlek uram meg ne utálj, Meltóságost engöm meg hallgass. Szent fejedet hozzám hajtjad, Én ölembe megnyugossad, Te bőséges malasztodba, Vonj te hozzád bizonytságban. <i>Hogy lássalak, kívánjalak,</i> <i>Szolgáldulak, nyugassalak.</i>
--	---

E töredékben a párhuzamos kifejezések mindkét nemo-
gy az egyszerű, midőn egy gondolat-bokor két-két verssel
van adva, mint a többszörös, midőn a gondolat erőlyesb kife-
jezéséhez belrimek használtak, annyira és oly sűrűn van-
nak alkalmazva, hogy azoknak még a korban való teljes di-
vatára bizton következtethetünk, — az előrim ritkábban jön
elő, de a reá való törekvés félre ismerhetetlen ugy ebben, mint
a következő töredékben.

Szeméhozó asszu számval,
Iszom szent vérödet kívánsággal,
Kemenségös nagy kénodért,
Adok hálát könyhullatva sat.

Igen, de itt már utórimekkel találkozunk, a mi a finnben csak esetleges, — de egy ily ellenvetésre én azt felelem, hogy akkor már, midőn e verses imádságok keletkeztek, nemzetünk mostani hazájában 500 évet töltött, a mely idő miudenesetre elégséges arra, hogy a régi versalakok a szomszéd népek költeményeihez s a latin nyelv akkor divatos versalakjaihoz simuljanak lassanként, — lassanként mondom, — mert az utórimék feltünőleg nehezen való fejlődést nyelvünkben a legrégebbi meglévő darabokból, melyekből Toldy Ferencz közölt mutatványokat (Irodalom története I. kötet. 167—169. lap), s melyeken szépen láthatjuk, mennyire nem volt még akkor a magyar nyelv az utórimék felvételére alkalmas, s mennyire szokatlan és idegenszerűnek kellett lenni az egésznek, — eléggé megfigyelhetjük, — de még csak nem is szükséges oly messzire felmennünk, — elég a székely balladákra egy szempillantást vetnünk, hogy meggyőződünk, miszerint ezekben még most is nem annyira az utórim, — mely sokszor úgy szólván egészen hiányzik, mint inkább a régi ősi altáji hangsúlyos 8 szótagu versek, s illetőleg későbbben az ezzel egyaránt gyakran használt, de mindenesetre később korboli alexandrin versnem, — s a mindkétféle versnemmél egyesített *belrimék* a fődolog, a mint erről a következő székely balladatöredékekből untig meggyőződhetünk.

B a r c s a i.

Menj el uram, menj el, *ajh ki Kolozsvárra,*
Ajh ki Kolozsvárra, apám udvarába,
 Hozd el onnan hozd el *a nagy végvásznakat,*
A nagy végvásznakat s ingyen kapott gyolcsot.

.

Azzal elindula *az asszony szavára,*
Az asszony szavára, ajh ki Kolozsvárra,
 Mikor fele utját elutazta volna,
 Csak eszibe juta kisebb gyermek szava,
 Ahajt megfordula *hazafele tére,*
Hazafele tére, hazájába ére sat.*)

*) Hazánk és Külf, 1866. évf. 3-ik sz.

S z é p J u l i a című balladából.

Szép Juliám, szép leányom
 Kertemben nyílt tulipántom
 Ne szeresd te jobbágyodat!
 Nem szeretem jobbágyomat,
 Csak szeretem az ifiat,
Szép ifiat, a lelkemet.
 Jaj kiméne öreg király
 Megfogatá az ifiat
 Feltéteté csonka torony
Csonka torony tetejébe.
 Hej kiméne szép Julia
 Meglátá őt az ifu;
Hej Juliám, szép Juliám
 Kertbe nyíló szép violám
 Menj be te is az atyádhoz,
 Essél térgyre eleibe,

S mond meg neki ilyen szókkal:
 Atyám atyám, öreg király
 Vétesse le az ifiat
 Csonka torony tetejéről,
Ne veresse az essével,
Ne futassa hideg széllel,
Ne süttesse a napfényvel.
 Hej beméne szép Julia
 Térgyre esék atyja előtt
 S monda neki ilyen szókkal:
 Atyám atyám öreg király
 Vétesse le az ifiat
 Csonka torony tetejéről
 Ne veresse az essével
 Ne futassa hideg széllel
 Ne süttesse a napfényvel.*) sat.

E ballada nevezetes nem csak a benne előforduló bokor-
 kifejezésekről, s az utórimék hiányzásáért, hanem azért is,
 mert benne egy a magyar és finn mesékben általános előfor-
 dulatu ismétléssel is találkozunk, miszerint az előbb megszól-
 laló beszédét, a reá feleletet adó mindig egészen ismétli (reas-
 summálja), a mi a finn népköltészetben nem csak általános
 használatu, hanem szigoruan jelleméhez tartozó, — egyéb-
 iránt ugyanez az ó székely balladákban nemcsak e költo-
 ményben jön elő, hanem azoknak is jelleméhez tartozik, —
 a mint ezt a következő részletben is észlelhetjük:

J u l i a s z é p l e á n y .

Julia szép leány egykoron kiméne,
Buza virág sződni a buza mezőbe,
Buza virág sződni, koszoruba kötni,
Koszoruba kötni, magát ott mulatni.
 Egy szép gyalog ösvény hát ott jöddögél le,
 Azon ereszködék fodor fehér bárány
 A napot s a hódat szarva között hozván;
 A fényös csillagot a homlokán hozta

*) Fővárosi lapok. 1868. évf. 297. sz.

Két szép arany perecz aj! a két szarvába,
 Aj! a két ódalán két szép *éjő* gyertya
 Mennyi *szőre szála*, annyi csillag rajta.
 Szóval mondja neküm *fodor fejér* bárány :
 Ne ijeggy meg töllem Julia szép leány !
 Mert most esött héja szüzek sereginek,
 Ha eljőnnél velem, én oda vinnélek
 A mennyei kába, a szünt szüzek közi,
 Hogy botelnék vele azok kegyős rendi ;
 A mennyei kócsot adnám a kezodbe.
 Első kakas szókor jőnnék nézésődre,
 Másod kakas szókor tőgöd megkérnélek
 Harmad kakas szókor tőgöd elvinnélek.
 Az annyához fordul Julia szép leány
 Szóval mongya neki : anyám, ődös anyám
 Én is csak kimenék buzavirág sződni sat.

.
 Szóval mondja neküm *fodor fejér* bárány :
 Megne *ijeggy* töllem Julia szép leány !
 Mert most esött héja szüzek sereginek

(ismétlése az előbbinek)

Sirass anyám sirass, éltőmbe *hadd hajjam*,
Hadd hajjam éltőmbe, hogy siratsz hótomba.
 Leányom, leányom ! virágos kertőmbe,
 E'ső *raj* méhőmnek győngö *lépecskéje*,
 Győngö lépecskének sárguló viassza
 Sárga viasszának *fűdön futó fűstyc*
Fűdön futó fűstyc, s menybe ható langja !
 A mennyei *harang* *huzatlan* szólalék,
 A mennyei ajtó *nyitallan* *megnyílek*,
 Jaj ! az én leányom oda bevezeték. *)

E balladában egyaránt találkozunk belrimes bokorki-fejezésekkel, fennebb vázoltam ismétléssel, — s bár elszórva de a reá törekvés kétségtelen nyomaival, előrimekkel is, a vége pedig igen nevezotes példája a népmoséinkben divó lánczolatós előadási modornak, melyről alább lesz szó — még szaporábbak az előrimek a következőben :

S z a b ó O r s i k.

Ahol fogva esők *szegény Szabó* Orsik,
 Szent István falvában, a *biró házánál*,
 A *biró házánál*, *Mezei Mártonnál*,

*) Kriza János. Vadrózsák, 270. sz.

Törvényire kijött három királybiró,
 Ugy teszik a törvényt a biró házánál,
 A biró házánál, Mezei Mártonnál.
 Egyik királybiró jó Kibedi Máté,
 Másik királybiró Adorjani Balázs,
 Harmad királybiró hitetlen Papp János.

 Ne higgy a legénynek, a hamis hitűnek
 Megszokta ő csalni embernek gyermekét,
 Asszonynak leányit,
 Széles pántlikákkal,
 Apró édes csókkal,
 Zergő mogyoróval,
 Csattogó dióval, sat.*)

E balladának legutóbb idézett helye érdekes lehet reánk nézve azonkívül azért is, mert annak egész szelleme annyira emlékeztet a finn költeményekre, annyira hasonló azokhoz, mintha csak betű szerint volna finnből magyarra fordítva, melyben csak úgy, mint a magyar népnél minden lépten-nyomon találkozunk e kifejezésekkel: ember gyermeke, asszonyhozta=asszony-szülte, és leány-gyermek, még különösb ennél, hogy a leánycsábításra ugyanazon képletes kifejezéssel élnek ők is, a mely itt zergő mogyoróval, csattogó dióval való csalogatásnak van elnevezve, — így mondja Kullervó is ismeretlen saját leány testvéréhez e csábító szavakat:

Jöszte lyánka a szánonba,	Käy neito rekoseheni
Börtakaróm alá kedves:	Armas alle vilttieni
Eldögélni az almáim,	Syömähän omeniani
Ropogatni mogyoróim.	Puremahan päähkeuiä!

(Kalevala 35. r. 141—144.)

A példák, melyeket eddig közöltem, mind magyar költeményekből lévén véve, a dolog természetéhez képest szükségesnek látom néhány finn töredék közlését úgy eredetiben, mint hű fordításban, melyben az eredeti szövegnek, — nagyobb világosság, és az összehasonlíthatás könnyítése végett, utánozva van a hangja is, a mennyiben bokornak bokor, belrimnek belrim, ismétlésnek ismétlés felel meg a fordításban:

*) Hazánk és Külf. 1855. évf. 29. sz.

*Jön az orosz, itt a gonosz,
Karjalai hitvány kalóz ;
Ott evezget, ugyan siet,
Ott tekereg a fok mellett,
Az üllei földnyelv körül,
Kangaszfoknál jobb s bal felől.*

*Vanäläinen, vainolainen
Karjalainen, kiertolainen
Soutelevi, joutelevi
Nientä niemut kiertelevi
Ympäri Yläsen nientä
Kahen puolen Kangas nientä.*

(Kanteletar Lunastettava neiti.)

M á s

*Éjszaklaka lyányeseléde,
Szöke piros fejér népe,
Szövétséget tön a nappal,
Mind a kappal mind a holddal,
Velök együtt fölkelnie
Egyszerre fölbrednie ;
Maga előbb fölbrede,
Napnál holdnál előbb kele,
Előbb kakas szollatánál.
A tyukfiak sipogtánál.*

*Polyán püka pikkarainen
Vaimo valkea-verinen
Teki lüton kuun keralla
Kuun keralla, páivän kanssa
Yhen ajan nonstaksensa
Ja yhen havatal sensa ;
Irto onnon ennetteli
Ennen kunta, aurinkoa
Kukonki karahattamatta
Hanan lapsen laulamatta*

(Kalevala VII. r. 133—142.)

M á s

*Az éhezöt táplálgatá,
Nedves voltát szárogatá,
Magát soká ápolgatá,
Ápolgatá, gyógyítgatá
Tevő ötet ópségessé,
A férfit egészségessé.
Kérdezgeté, gédelgeté
S hozzá ezen szókat ejté.*

*Syötteli uälästynehen
Kastanehen kuivaeli
Siitä viikon hierleivi
Hierleivi, hautelevi
Teki miehen terveheksi
Urohon parranneheksi
Kysytteli, lausutteli
Itse virkki, noin nimesi.*

M á s

*Jerünk lyányok a hajlásba,
Zöld csemeték a sziklásba,
Faragjunk nagy hosszú ágast,
Hosszu ágast, simát magast.
Tépjünk hosszú hársfa háncsot,
Hársfa háncsot, nyug-szijácsot,
Fonjunk abból nyers zsinéget,
Nyers zsinéget, zok kötelet,
Hogy a logényt felköthessük,
Asszony-lát megbüntessük.*

*Nouskamme norolle unoret
Kesä kempit kalliolta
Loikatkamme lehmus pitkä,
Lehmus pitkä, ja silia
Kiskoskamme nuni pitkä
Nuni pitkä, ja lesiä
Punokamme nuora pitkä,
Nuora pitkä, ja noria
Jolla ylkä hirterähän
Vaimon poika vangitahan*

(Kanteletar Rangastettava sulho.)

M á s

Fiatal lány ül a Turnál,
 Víz esésnek a torkánál,
 Tarka színű kő-szál szélén,
 Szép alakú szikla végén
Űl egy nyáron, máson sírva
 Szeretőjét várva várja
 Völegényét, vig beszédest,
 Inyje szerint való kedvest.

Neitonen turulla istui
 Jurun koskin korvasella,
 Kirjavaisella kivellä
 Kaumhilla kalliolla
Kestän istni, toisenatki
 Vuotti miestä mielihistä
 Sulhoa salosanaista
 Miestä mielen-nyötähistä

M á s

Tengerből vas kérő kele,
Vas a szája, vas a feje,
 Vas erszény van a kezében,
 Vas gyűrű vas erszényében,
 „Szegény lányka, jöszte nőmül,
 Vas férfihoz feleségül!“
 „Nem monok én, nem kívánlak,
Nem szándának, határzának,
Utthon sem ugy nevelének
 Vas férfihoz feleségnek.“
 Az visszatért a tengerbe, sat.

Rauta-mies merestä nonsi,
Rauta-suuna, rauta pöönü
 Rauta-kukkaro käessä
 Rauta-kihla kukkarossa
 „Tules mulle neiti rankka
 Rauta miehen puolisoksi!“
 „Emp(ou)tule, enkä huoli
Ei oo suottu, eikä luott
Eikä koissa kasuattetu
 Rauta-miehen puolisoksi.“
 Sop on mies meni merehen.

(Kanteletar Meren kosiát. m. Tengeri kérők című balladából.)

Helykimelés tekintetéből csak is néhány példát hoztam állításom bebizonyítására, de hitem szerint ezek untig elégségesek feladatomnak: a magyar ösköltészet, nemcsak a finn, hanem valamennyi altáji népek közkincese: a 8 szótagos, előrimés, bokorkifejezéses, helylyel közzel belrimés, de utórim nélküli költészetökökkel való teljes és tökéletes egyezésének bebizonyítására, természetesen csak az elfogulatlan, s előítéletektől ment emberek előtt, másokról úgy sem lehet szó, — bármily kívánatos volna is az első osztálybelieknek: az ön szemökkel látni, s ön eszökkel itélmi tudóknak lehetőleg nagy száma, — csak is ezekhez intézem további azon észrevételemet, hogy ha a felhozott finn példák csekély számából ítélve hajlandók volnának mindezt esetlegességnek tulajdonítani, kötelességemnek ismerem nekik azon felvilágosítással szolgálnom, hogy míg nálunk az ösköltészet eme becses, ugyszólván egyetlen maradványai egy Gyulai Pálban amaz óhajt támasztották »hacsak 40-re is vihetnők fol székely balladáink számát,“ — addig — a finneknel nemcsak, hogy a „Kalevala“

van egészen ily szellemben költve, hanem az egész „Kanteletar“ című népköltési gyűjtemény, melynek 60 ilyenféle még pedig a mieinknél teljeseb és nagyobb terjedelmű balladája van, — s melyeknek szerkezete, a mint a közlött mutatványokból láthatni, a mieinkével egészen azonos, — kivéve az előrimet, mely a székely balladák — bizonyára csak későbbben elfogadott — alexandrin vers szerkezetében különben is egészen a felismerhetetlenségig elenyésznék, de a melynek nyomai elszórva a székely balladákban is eléggé észlelhetők.

De a finneknél nem csak a balladák, hanem az egész népköltészet annyira megőrizte ősi jellemét, hogy a balladák és a többi népköltemények szerkezete között semmi különbség nincs, — valóban, ha szükségét látnám, nem rövid öt mutatványt, hanem százával közölhetnék példákat minden állításomra külön-külön.

A mi Gyulai Pálnak a Kriza János „Vadrózsái“ végén találató jegyzetek tartalmazta óhaját illeti, erre nézve látom még helyét azon megjegyzésnek, hogy miután nyelvtanulkeinkből bizonyos, hogy a 8 szótagos és egészen a székely balladák szellemében való költés egész a mohácsi vészig az egész magyar nép közkinese volt, ha már azt nem is reményelhetjük, hogy ezekben tartalomra nézve is hasonló balladai költeményeket fedezhetünk fel, — mivelhogy vallási tárgyazatauk, — még is nem egy oly darabot találhatunk azok között, melyek szerkezetöket tekintve a magyar ösköltészet szelleme mivoltának végleges megállapítására csak oly becses adalékokat szolgáltathatnak, mint a székely balladák, melyekben ez egyedül maradt fenn egész napjainkig és így ha a 40 szám kiegészítéséhez tetteleg nem is járulhatnak, a czólnak, a mely amaz óhajt keltette e jelesünk koblében csakugy sőt talán még tekintve ezek nagyobb régiségét, s az ős forráshoz közelebb voltát, — nagyobb mértékben elég lesz téve. De erre mindenek előtt szükséges volna irott nyelvtanulkeinknek sajtó alá rendezése, hogy ne lönnének mint eddig valának, rejtett kincs, hanem mindenkinek megközelíthető közvagyon.

A finn versmérték trochausi lábakkól áll, a mi a finu nyelvben nemesak hogy szerfelett könnyü, de tekintve igen

sok ikerhangzóikat, s azon körülményt, hogy szavaik többnyire magánhangzón végződnek, — talán nem is lehet más-kép. A hangsulyra nagyon ügyelnek, mely a finnben mindig a páratlan 1. 3. 5-ik sat. szótagon van, de ennek kedvéért a verseket nem mindig szakítják meg, nyilván azért, mert valamint nincs ragozó nyelv, melynek ragozás közben igen hosszúra felgyülemelő szavai ne volnának; ugy nincs ez különben a finnben sem, s ha a 7—8—9 szótagu szavak verselés közben egészen használaton kívül hagyatnak is, de már a 3, 4, 5. taguakról lemondani mégis nehézséggel járna.

A versek gördülékenységét különösen az által igyekeznek előmozdítani, miszerint a tárgy kívánalmához képest lassubb, vagy sebesebb menetelű verseket válogatnak össze, a versek hatályossága egy oly erősen hangsulyozó nyelvben, — hol ez ugy szólván minden, — főleg a versekhez vett szavak szótag-mennyiségétől, vagy is ütemektől függvén, egészen ugy mint a magyarban, s különösen a székely balladákban történik; — ugyanis egészen más hanglejtésű verseket adnak a csupán két szótagú szavak, mint az ennél több szótaguak, — minthogy itt a hangsuly mindig az első szótagon lévén a legtisztább hangsulyu trochaeusok támadnak, legközelebb állanak ezekhez a 4 szótaguak, melyek a belrimekhez kizárólag használatnak, nagyon tökéleteseknek tartatnak azok is, melyekben a vers első felére való tekintet nélkül, a második felében 4 szótagu szó van, s csak azután jönnek a $2+3+3=8$ szótagu, $4+2+2=8$ szótagu versek, legjobban haraguszna a 3 szótagu szavakra, melyeknek a legujabb időkig egyedül divott 8 szótagos versekben lehető elhelyezése még több nehézséggel jár mint a magyarban, melyben egytagu szavak habár elég gyéren, de még is csak vannak, míg a finn e tekintetben a magyarnál szegényebb, minthogy se névmutatójok, se igekötők nincsenek, azonban nélkülözendők nem csak nem tartják, sőt hirtelen menetelű, és heves mozzanatok festésénél ajánlatosnak itélik, csak is az igen gyakori használatát és sűrű egymásra következőségét helytelenítik, de ezt nem csak a 3 hanem a különben igen tökélyes trochaeusi lábakat szolgáltató 2 szótagu szavaknál sem tartják

helyesnek az egyhanguság miatt. A belrimoknál magától értetődileg mindig megszakítatik a vers; — az ikerhangzók gyakran két rövid szótagot adnak, de ezek többnyire egy hosszú szótagot érnek, sőt e részben szabadsággal is élnek, úgy hogy két rövid szótag, ha nem ikerhangzó is, pótolhat egy hosszút, s ilyenkor a vers nagyon emlékeztet a dactylusokra.

Ragozó nyelvben, minő a finn, melyben a szók ragozás közben egészen azon módon, mint a magyarban oly rendkívül hosszúakra növekedhetnek, hogy hacsak a nyelvtannak e nyelvekben kevésbbé áthágható szabályain — mint ez akár a flexiós, akár az újabb analitikai nyelvekben az eset — a szók önkényes bénítgatásával botrányos sérelmeket elkövetni nem akarnak, — ezt pedig minden áron kerülik, — azokat verselés közben használni teljes lehetlenség volna, máskor pedig ennek szintén a ragozási rendszerből kifolyólag éppen ellenkezője történik, s e tekintetben kivált a 3 szótagos szók (melyek a finnben igen gyakoriak) sokszor nagy akadályokat gördítenek a verselő elé; ha nem is multhatatlanul szükségesnek, legalább kívánatosnak tünnek fel oly engedmények, melyek segélyével a szókat a szokással egyezőleg meg lehessen rövidíteni, a mint ily szabadságokkal minden népköltészetben találkozunk, de mind e szabadságok oly természetűek, s csak is ott használatnak, a hol azok a nyelvtan szabályaival nemcsak hogy nincsenek ellenkezésben, hanem szigoruan a nyelv rendszere: szóképzési és ragozási szabályok által feltételeztetnek. Ezek a finnben mindenki által ismervék, s ezen az általános és kivételt nem ismerő elvszerű szabályoktól való látszólagos eltérések mintegy oly kölcsönnek tekinthetők, melyek biztos kézhez kihelyezve bármely órán felmondhatók, s azonnal visszatehetők oda a honnan vétettek. Természetökre nézve ugyanazok, melyek a magyarban is megvannak, s az összes magyar nép él velök hol sűrűbben, hol gyérebben; s nálunk is csak úgy mint a finnben, a ragozási rendszeren alapulnak, s abba mélyen benyulnak a nélkül, hogy költőink által eddigelé felismertettek s megállapítottak volna.

E szabadságok között legmegszokottabbak ezek:

a) az elisio, vagyis szótó véghangu magánhangzójának (auslautender Vocal) egy reá következő előhanggi magánhangzó előtt való kihagyása. Előfordulata elég gyakori, de hogy hol lehet ezt használni, annak eldöntésével éppen úgy vannak mint mi, még eddig szabályt felállítani nem sikerült, mivelhogy a finn nyelv a szók pontos és tiszta kiejtésére csak oly kényes mint a magyar; dönt tehát egyedül a szokás, ennélfogva az oly szabálytalanságok, mint a magyarban o hibás képzésű szó *könnjelmü*, lehetlenné vannak téve.

Rokonnemü e szabadsággal az újabb finn költők általános divatu szokása, miszerint a véghangi magánhangzót, ha a vers úgy kívánja, egyszerűen elhagyják, s hiányjellel pótolják, de csak is versben, kötetlen beszédben pedig soha, p. o. kansa helyett kans.

b) az összehuzás (syncope) mely szerint a szó derekán némely mássalhangzókat, leginkább *d-t, k-t, l-t, n-t* kihagynak, s ebben a népnyelvet utánozzák, p. o. (o)en olen helyett; magyarul: vagyok; (o)ut ollut h. m. volt (vót); (m)un minun h. m. nekem; (ky)yn kydyn h. m. süv; käellä kädellä h. magyarul kézzel sat. Hasonlói ezeknek a magyarban *d, t, z, g, gy, k, l, ly, v* kihagyatásai ezekben: tom tudom h., vihedd viheted h., ládd látod h., ütte ütötte h., üst ezüst h., kelmed és keed kegyelmed h., teens tekintetes h., oan olyan h., vout volt h., koene kellene h., meik melyik h., meek megyek h., ött tött, evett tevett, há hová helyett sat., melyeknek irodalmi feltétlen használata hanem is kívánatos, bizonyos hogy óvatos és itéletes használat mellett a költői nyelv sokszor jó hasznukat vehetné. Ezen hogy úgy mondjam a nép nyelvéhez való leereszkedés minden esetre megengedhetőbb volna, mint a napjainkban divatos új alakok elv nélküli gyártogatása.

c) ennek ellentéte a szóknak a szó végén való megtoldása *pi* és *vi* végzetekkel a vers szótag-monnyisége pótlása végett. Hasonlói a magyarban a *sza sze, lan len, ta te*, továbbá a *nek nak* tulajdonító és *t at ot üt et* tárgyragnak személyrag után szabad akarat szerinti kitétetése avagy elhagyatása, p. o. addsa, holtomiglan, hajdanta, naponta.

d) Az ikerhangzóknak két szótagul szerepeltetése (diocesis). A magyarban ikerhangzók hiányában ilyesmi nem

igen fordul elő. Ennek megértésére tudnunk kell, hogy a finnben az ily szók mint: *fiu*, *leány*, *hiány*, *reám*, *enyém*, *teid*, *övéi sat.* az egymás mellett álló két magánhangzó ikerhangzóknak tekintetik; már most ha a szokásos 8 szótagu vers úgy kívánja, egyetlen hangnak tekintetnek, s ez a szokottabb eset, ha pedig nem, hangosztással két szótagnak, s ime ez a költői szabadság. Mindez a néphasználaton alapul s egyaránt gyakori monnó használat, úgy hogy épen nem ritkák az oly 8 szótagos versek, melyek két adonikust adnak 10 szótaggal 8 helyett, de más részről az olyanok is, melyekben a 8 szótag csak úgy telik ki, hogy az ikerhangzók minden magánhangzói egy-egy szótagot helyettesítenek. Lehet ily hangosztás egy versben egy, lehet kettő, a mint épen jön; — némelykor két 8 szótagos vers tökéletesen utánozza a göröglatin hexametert, a mi némely finneknél azon gyanut költötte, hogy a görögök ezt talán altáji népektől sajátították el, s úgy tökéletesítették aztán, s ime a finn észjárás e ponton csudálatosan találkozott a Horvát István nézetével. A hangosztást némelykor úgy is eszközlik, hogy némely tájéjtés szokását követve, egy ikerhangzót, mely mindig hosszúnak vétetik, egy *h* bötü közbeszurása által kétfelé osztanak s két rövid szótagot kapnak, melylyel a létező hézagot kipótolják. Teszik egyébiránt mind az igék, mind a főnevek kicsinyítése által is, miközben a szó egy, sőt két szótaggal is megbővíülhet. Ez a magyarban öntudatosan nem gyakoroltatik, de kivált igéknél jó sikerrel lehetne alkalmazni az értelem jelentékeny módosulása nélkül. Szokásban vannak az ilyenek is, mint *vanaha* *vanha* helyett, magyarul *vén*; olyanok ezek, mintha e szó tréfa h. *teréfát* mondanánk, vagy pedig ott a hol hangugratással él a nyelv szokás ragozás közben, a hangugratástól eltérnénk, s ezek h. *bokrok*, *csokrok*, *fodorok* *bokorok*, *csokorok*, *fodorok*-at mondanánk.

e) a bötü-csere (metathesis), milyenek a magyarban: *kanál* *h.*, *vedert* *vedret* helyett.

De mind e szabadságok meglehetősen korlátolva vannak szabályok által, melyek Porthán szerint, a ki után ismeretem a finn költészet e sajátosságait, a következők: 1-ör a hol a szükség a mértékek szigorától eltérni parancsol; hamarább lehet a rövid szótagot megnyújtani mint viszont. Hosszúnak

pedig csak az oly szótagok veendők, melyekben a megnyujtás vagy kettőzött magán hangzók (ékezettek) vagy ikerhangzók, vagy ugyan egy szóban két mássalhangzónak egy magánhangzóra következése okozzák. A többiek mind rövidek, egészen úgy mint a magyarban. A hangsúly a rövid szótagon csak úgy lehet mint a hosszun, a rövidet hosszuvá nem teszi; ha hosszú szótagon van, ennek erejét növeli. 2-or. A szabálytól eltérés könnyebben nézhető el a vers elő-, mint utórészében. 3-or. Egy tagu szóval a vers ne végződjék. 4-er. A legutolsó előtti szótagnak hosszunak kell lenni, kivált akkor, midőn az előző szótag is hosszú. Négy és hat szótagu szóknál az utolsó előtti szótagnál eléglik az itt mindig ezen szótagon nyugvó hangsúlyt, ha a szó különben rövid volna is. 5-ör. Legtökéletesbnek tekintetnek az olyan versek, melyek sok tagu szók. kal végződnek, s ennek kedvéért a mondat szokott szerkezetétől könnyen el is térnek, a mi a finnben könnyebben történik mint a magyarban, bár itt sem egészen lehetetlenek oly esetekben, hol az értelem jelentékeny változása nélkül tetszésüktől függhet az a'lynt, tárgyat, igét elől tenni ki avagy hátul hagyni, — az igekötőkkel is lehet igen ügyesen oly hézagpótlásokat eszközölni, hogy a legjobb magyarságot beszélő született magyar is okvetetlen, helyesnek fogja találni, és pedig annyival inkább mert az igekötők mindig hangsúlyosak, p. o. e mondatot: én azt soha sem hiszem el, mondhatjuk így is: el én azt nem hiszem soha, de így is: nem hiszem én azt el soha, sat. a nélkül azonban, hogy az igekötőnek darab idő olta elharapózott gyámoltalan, és a vele élni nem tudást sokszor szégyenletesen bizonyító ügyetlen oda bigyesztését az ige határtalan módja elé helyeselhetnök.

Ezeknek előadását pedig azért tartottam szükségesnek, mert csekély nézetem szerint alig van az elmondottakban oly mozzanat, melynek komoly megfigyelés után a magyar költészet technikája is jó hasznát ne vehetné. Valóban a finn ősi versnem szerkezetének komolyabb megfigyelése után előbb-utóbb rá kell jönnünk, hogy a most elmondottam szabályokban nem csupán a finn vers szerzésnek titkai vannak letéve, hanem egyszersmind a magyarnak is, az ősi mit a szé-

kely balladáknak a finn költeményekével teljesen azonos szerkezete kétségtelenné tesz.

A ki a classikus irodalmak költészeti és szónoklati műalakjait ismeri, s tudja, mily öntudatosan s művészettel van ott minden ily ránk maradt műdarab kezelve s elnevezve; könnyen arra a gondolatra jöhetne, mintha az, a mit tropusoknak, figuráknak, átvitt értelmű kifejezéseknek szokás nevezni, egyes nagy elmék által öntudatosan gondoltattak volna ki, s e nézetében csak még jobban meg fogja erősíteni azon körülmény, hogy mind e műalakoknak nem csak mindeniknek megvan saját elnevezése, de még magok a művek is ismervék s közkézen forognak, melyekben e műalakok leirvák, s megállapítvák.

Ha azonban ugy a régibb mint az újabb finn költészetet gondos figyelemre méltatjuk, s látjuk, hogy ezeknek minden indo-europai nyelvekétől eltérő eredetisége daczára is mindazon műalakokat és kifejezéseket feltaláljuk bennök, melyek használatára a classikus irodalom tanította meg a keresztyén tudományos világot, azon meggyőződésre kell jutnunk, hogy az ily műalakok magoktól keletkeztek minden népnél a boldog ifjúság tavaszán; — virágok ezek, s a virágnak megtiltani nem lehet, hogy ne nyiljék ha jó a szép kikelet.

Magok a műalakok, azoknak külalakjától — értve itt a versnemet, előrimet, bokor-kifejezéseket és az oly jellemző belrimet, és lánczolatot előadási modort — megválva, mint-hogy ezek a finn versnemek saját eredetiségét képezik s adják meg, különben egészben véve ugyanazok, melyekkel a classikus irodalomban is találkozunk. Legszokottabbak a következők:

a) egy neme a nagyításnak, nagyot mondani akarásnak (auxesis), mely a leirandó tárgyat annyira kicsinyíti vagy nagyítja, vagy mindakettőt is teszi egymásra következő, ugyan egy tárggyal egy időben, hogy minden hitelt fölülmulni látszik a nélkül hogy — ismervén a megszokott előadási modort — azt valóban fölül is mulná.

Példája lehet ennek az éjszakasszonya leánya lakadal-
mára leölt ökör leírása :

Karjalában volt egy ökör
Szuómi földön hívva régtől,
Nagy nem vala, de kicsi sem,
Hianem derék tinó épen,
Farka neki lóg Hämäiben,
Fejét rázza a Kemiben,
Száz ölnyi a farka hossza,
Mintegy fele vaskos orra,
Hétig járta meg a menyét
Lapoczkája egyik felét,
Szarva közét egy végtibe
Fecske egy nap röptülé be
Még pedig ám jól sietve,
Utja közben nem pihenvo.
Nyári evét egy hóig futott ;
Mig a farkán végig jutott,
A végire ugy sem ére
Másik hótól el nem érve.

(Kalevala XX. r. 17—34 v. v.)

Hasonló nagyítás példája lehet még ugyanott azon sas,
melylyé Éjszakasszonya változik át, midőn a Szampóból (a
jóllét kutforrása és jelképe) az azt készítő Väinämäinen ré-
szét kiadni nem akarja, Väinämäinen és társai tehát erőhata-
lommal viszik el tőle, ő pedig az orzók üldözésére indul.

E sas ugyanis oly nagyszerű, hogy a két szárnyán, far-
kán és karmain egész hadserget szállit, melylyel aztán
Väinämäinen és társait a tengeren utól is éri, s velök meg-
ütközik.

E tengeri ütközet leírása annyival inkább érdekes, mert
egy mély pillantást enged vetnünk abba, hogy s mint kell
vennünk, s minő értelmet tulajdonitanunk a Kalevalában leirt
öskorbeli események festésének : ime itt a sas a két szárnyá-
val egy hadserget ábrázol ellátottat jobb és balszárnyával,
derékhaddal, előőrssel és utóhaddal, s valóban az összecsapás-
nál e részek külön szerepelnek. Még jobban láthatjuk ezt
Lemamikäinen a Kalevala szintén egyik főhőse egyik hadjá-
ratán, melyhez való készülődés és ennek festése abból áll,
hogy mint ezt a képirók is szokták tenni, a kép hőseit külö-

nős gonddal festvén a háttért csak általános körvonalokkal jelzik, úgy itt is a hadvezérek megnyerésére kiváló gond fordítottatik, a hadsereg maga pedig már bővöléssel állittatik elő, úgy hogy itten egyszerre allegoriával jelképes leirással (*signum pro re et pars pro toto*) figurákkal találkozunk, melyekkel azonban egyenként is elég sűrűn élnek.

Igen találó és szebbnél szebb hasonlatok szintén nem hiányzanak. Általában a képletes leírásokban úgy a régibb mint újabb finn költészet nagyon gyönyörködik, s a hasonlatok (similitudok) nagy szerepet játszanak benne, s ezeknek azon neme is, a milyen Ciceronak e mondata: *Parietes huius curiae tibi gratias agere gestiunt*, azzal a különbséggel, hogy valamely örvendetes esemény leírásánál az épület minden egyes részét sorban valósággal meg is szállaltatják, az ezeknek tulajdonított örvendező hangadást mintegy előhírnökeül szerepeltetvén, az előjelekből ítélve bekövetkezni kellett eseménynek, például vőlegény megérkezésének. Szolgáljon ennek példájául az Éjszakhon asszonya leánya menyegzője alkalmával a vőlegény fogadására mondott üdvözlő részlet, melyel Kalevatár az új menyecskét fogadja:

E télen is ez utolsón, — a nyáron is az elmulton, a rézcecsont hidlat zengett, várván ki majd rajta lépked, arany padlás meg-megcsendült, hogy alatta járó került, ablakok megörültének az ablakban ülő nőnek, sat.

A kérőt sashoz hasonlítják, ki a galambseregre lecsap, és a legszebbiket elragadja, — e hasonlítással a magyar nép is szokott élni, — én ezt egy fejrmegeyi asszonyságtól hallám, a ki egy fiatal lány férhez meneteléről szólva szintén e hasonlítást használta.

A hasonlatosságok között figyelmünket érdemlik azok, a melyekkel a leányok hattyuhoz és vízi kacsákhoz, — fürge halakhoz, — de virágokhoz, számóczához, zelnice virághoz, lengő fűhöz sat. hasonlítottak, — szeretők egymást mindig kultani-aranyomnak nevezik, valamint minden egyebet is a mi előttök kedves. Ez ma már nálunk kezd kimenni a divatból, — de a magyar népnél még maig is hallhatni kedveskedésképen mondatni „aranyom, virágom, — gyöngyöm, violám.“

— Az ily hasonlatosságok közt némelykor meglepően szépek vannak, álljon itt egy-két példa.

Csibét költött egy anya-tyuk,
 Nevelt egész sereg hattyut ;
 A csibéket kertbe vitte.
 A hattyukat vízre tette ;
 De jött a sas, szétzavará,
 Jött a karvaly szerte szórá,
 Szárnyas madár elrabolá
 Az egyiket Karjalába,
 A másikat Oroszhonba,
 Harmadikat otthon hagyta. sat.

(Kalev. 31. r. 1—10 vv.)

Ez három testvért jelent. A jelzők között különösen érdekelhet bennünket két ő, ezek egyike a *hyvä*=jó, a másik *raukka*=szegény. Ezek e'seje a *jó* csak oly gyakran használta-tik a finnben, ugy személyek mint dolgok neve előtt, mint ez a régibb magyar költ. ményekben az eset, — a másik a *szegény* szó sürü s más vidékekétől eltérő finnies használata feltűnő Vasmegyében és Kriza gyűjteményéből láthatólag némely székely székekben is.

Leányok és ifjak, ha önérzetesen akarnak szólani, szeretnek 1. személy helyett 3. személyt használni, p. o.

E leánykát el nem viszi
 Valamely rossz lezki-viczki
 Léhűtő a lakására,
 Ki kezében koldus bot van,
 Koldus mankó a markában, sat.

(Kanteletár II. 16.)

Ez ma már a magyarban tudtomra sehol sincs divatban, kivéven a vásári koldusoknál. Ezek szoktak emphatice így kéregetni. „Ennek a szegénynek, ennek a lázárnak, ennek a világtalannak.“ Nagyon tévedne az, a ki a koldusokra való hivatkozást kicsinyelné. Emlékezzék meg, hogy mikor már tárogató sehol se volt található, egy székely koldus még akkor is evvel kereste a kenyerét. — Ezek a régiségekhez szívesebben ragaszkodnak, mint bárki más. Maga a világtalan szó is oly nagy régiségre mutató szó, melyhez hasonló nagy régiségre biztosan visszavezethető szavunk mindössze is ke-

vés van, s szigoruan a nyelv történelméhez tartozik. Ez törökül nur-sziz, első része perzsa, a sziz, a. m. fosztó rag.

Az ily dalok megértésére tudnunk kell, hogy a finn mythologia mint fennebb mondám az egész természetet, s annak minden egyes tárgyait saját szellemmel és étellel bírónak képzeleli vala, s szeretett velök képzeletben beszédbe credni, — s e szokás még maig is fenn van teljes virágában, ott is a hol már a keresztyén műveltség ráhatása folytán a pogány hitregészet egészen kiveszett, a mint ez csakugyan az eset Finnország csaknem egész azon részében, melyben az evangelicus vallás van elterjedve, — fenn vannak még a hitregei rúnok Karjalában, melynek 30,000 lélekre tehető lakossága csak az ujabb időben csatoltatván Finnországhoz, görög vallást követ, — s protestáns testvérei műveltsége mögött sajnálatosan hátra maradt, s a szökösök (hyppyjä) rajongó vallás felekezete is el van köztök terjedve, kikre a képes lapjainkban megjelent egy-két cikkből talán a magyar közönség is emlékezhetik — mint mondám, maig is szeretnek fákkal, halakkal, madarakkal beszédet folytatni, — tudjuk, hogy ez a magyar népdaloknak is egyik jellemző sajátsága, — s ha az okozatból az okra szabad következtetni, — senki sem fogja helytelennek találni a következtetést, hogy a dolognak nálunk is így kellett valaha lenni, vagyis ősi pogány vallásunk kiveszte után is még megtartotta a magyar költészet azon sajátságát, mely az ősi pogány vallásnak szükségképeni kifolyása volt, — egészen ugy, a mint ez a finneknél is bekövetkezett az ujabb időkben, — a kútforrás bedugult, de egykori jelenlétére még mai is nem egy jelből biztosan következtethetni. A madarak között nagyon kedvelik a kakukkot beszédességéért, s a neki tulajdonított jóslás tehetségért, melylyel öregeknek még sok évet, lányoknak hamar férjhez menetelt, másoknak vállalataikban szerencsés kimenetelt, aranyat, ezüstöt, gazdagságot, vagyont jósolgat, s a mely ezenkívül az emberek jó és balszerencséjében különös részvétet, sajnálatot, szánakozást látszik tanusítani (kérdéseket intézni a magyar népnél is szokásban van a kakukhoz) szerették ezenkívül ugy is mint a tavasz legelső vendégei egyikét, s e rokonszenv különösen indokolva volt e madárnak a többi madarak

életmódjától eltérő, magánosságot kedvelő életmódja által is, melynek untató, s lélekölő hatását a szegény finn nép más népeknél nagyobb mérvben volt kénytelen tapasztalni. — Mi természetesebb tehát, hogy egy ily nagy területen lakó gyér tagokból álló s hozzá még foglalkozására nézve földmivelő és főleg pásztor nép a magánossággal járó unalom és búskomolyságnak más népeknél nagyobb mértékben volt kitéve, — s ha már az emberi társaság hiányzott, azt az öt környező természeti tárgyak, elemek-, és lényekben igyekezett feltalálni, — elhithetvén magával, hogy azok mind élő és érző lények, melyek őt látják, hallják, neki társaságot szolgáltatnak, — s ha megszólítja őket, meg is értik, — hogy ily gondolatokat költeni bennök legalkalmasbak voltak a madarak s ezek között a hosszan kakukkoló kakuk madár, alig szükséges mondanom. Álljon itt egy kis részletke a Kalevala IV. runója végéből, melyben az öreg Joukahainenné siratja Aino leánya halálát, a ki azért, mert a vele nem egyenlő koru agg Vainämöinenhez akarták férjhez adni, buvában a tengerbe ölte magát, — a Joukahainenné sirta könnyekből, a mint a földre hullottak, lett három folyó, mindenik folyóban termett három sebes vizzuhatag, minden zugó örvényébe terme legott három sziget, szélein a szigeteknek arany halmok emelkedtek, a halmoknak az ormára terme legott három nyirfa, minden nyirfa sudarára három arany kakuk szálla. — A kakukkok szólni kezdtek, egyik monda „kegyet-kegyet“, — „kérő-kérő“, mond a másik, — „vigaszt, vigaszt“ a harmadik, — „kegyet-kegyet“, a mely monda, három hóig kakukkola a kegyet nem látott lyánynak, a tengerben nyugovónak, — „kérőt, kerőt“, a mely monda, hat hónapig kakukkola a busongó vőlegénynek, bánatában epedőnek, „vigaszt vigaszt“, a mely monda, az mind végig kakukkola a vigasztalan jajongó, élte hosszant bús anyának. — Szól az anya utóljára, a kakukkot hallgatába: Soká az ily szegény anya a kakukkot ne hallgassa, mert a kakuk ha énekel, fájó szive dobogva ver, szemeibe könny lopózik, arczára könnyözön omlik, gömbölyűbbek borsószemnél, vaskosabbak a babszemnél, ölenként fogy az élete, tenyéryni lesz a termete, megromlik az egész vére, nyári kakuk énekére.

Kedves madaruk még a fecske mint a tavasz hirnöke,
mint a közmondás tartja :

Käiki tuo päivän sanoman
Pääsky päivän lämpiämän.

Kakuk hozza a nap hírét
Fecskemadár a verő fényt,

A bokorkifejezések által szükségesképen feltételezve vannak az *ismétlés* (repetitio) és azon *értelműségek*; a belrimek által pedig a *részletezések* (enumeratio partium) költői figurák, mert a bokor kifejezéseknek és belrimeknek soha sem szabad puszta pleonasmussá fajulni, hanem ugyanazon értelmet, melyet az egyik vers kifejezett, a másodiknak vagy némi értelemmódosulással játszadosztatva kell bővebben magyarázni, vagy pedig az első versnek még erélyesb kifejezést kell kölcsönöznie, — egészen úgy mint ez a héber költészetben történik. A belrimeket én csak Schröder után nevezem így, — a ki a német irók között, először ismertette a finn költészetet, s a kinek nem kerülte ki a figyelmét a versek szerkezetének e sajátsága is, elnevezvén azokat belrimeknek, ugyanazok, miket Arany J. középrimeknek nevez a magyar népköltészetben, — de ez elnevezés nem felel meg eléggé a finn és székely költemények e közös sajátságú természetének, — azért az Arany J. műszava találóbb már csak azért is, hogy a fogalmat elkülöníti az indó-európai költészetek belrime fogalmától, melylyel csak is külsőleg s esetleg egyezik, míg lényegében egészen más: ugyanis belrimeik más indó-európai költészeteknek is vannak, — a nélkül, hogy a mieinkkel ugyanazok volnának, — mert azokban lehet akármire használni a belrimet, — míg itt ezek mindig vagy synonym kifejezések, vagy részek elszámolásai, és így ezek is semmi egyebek, mint szigoruan vett bokorkifejezések, és pedig olannyira, hogy ha őskorú költészetünknek a finn költészettel való azonossága bizonyítására ezenkívül semmi más adataink nem volnának, már magok e belrimek, mint a bokor kifejezések legbelterjesb neme untig olegendők volnának erre, kivált ha tekintetbe vesszük, hogy az indó-európai költészetekben ez oly alakban, mint e nyelvekben divik, teljességgel nincs használatban. A részek elszámolásával kapcsolatban szokott előfordulni a gondolat olyatén előadása, hogy a feltett kérdésre

felelet adatik, még pedig mindig ugyanazon szavakkal mint a kérdés fel volt téve, — jellemvonása ez nem csak a finn, hanem valamennyi altaji költeményeknek, — a kérdés némelykor igen terjedelmes, azért mégis szóról szóra ismétlődik a feleletadásban.

A classicus nyelvek oly figurái, a milyenek egyes szám többes h., jelen idő mult h., főnév melléknév helyett nagyon gyakoriak.

III.

A finn költészet szerencsésen megőrzött őskutforrása egy 20 évi, hangya szorgalommal, s több honfiai buzgalmu gyűjtő által eszközölt gyűjtés eredménye: a finn nemzet hitregészeti és hősi költeménye, a Kalevala, szószerint Kalevlaka, nevezhetnők tán Tündérországnak is, ugyanis ha mi azon eszmekört, melyben népmeséink mozognak, el akarnók nevezni, tekintve az azokban előforduló kétségtelenül mythologiai elemek gyakori előjvetelét, nem nevezhetnők el helyesebben, mint Tündérországnak, mely kifejezést csakugyan népmeséink tartottak fenn egész napjainkig számunkra, — ime, ugyanezt nevezik a finnek Kalevalának, vagy is az ő isteni eredetű őseik országának, a Kalev fiai birodalmának. — Mi nem tudjuk ezt népmeséink hőseiről — ily hitregészeti maradványok teljes hiányában — oly biztossággal kimutatni mint a finnek, — de bizonyos, hogy népmeséink tündérei a nekik kedvelt halandókkal csak oly örömet társalkodnak mint a finn mesék és hitregészet hősei, — s ezek között az alsóbb rendű nemtők között nálók is jóval számosbak a tündérek, semmint a férfi nemen lévő ilyféle lények.

Igen szerencsés kiegészítése a Kalevalának: egy ugyan-ezzel egy időben eszközölt gyűjtés eredménye a Kanteletár, mely míg amaz tisztán csak az ősköltéssel foglalkozik, ez inkább az újabb népköltési irodalmat karolja fel, ámbár nem egy darab van benne, mely a Kalevala egyes töredékei való-ságos variánsainak tekinthető, — de ezek csak a kisebb számot teszik, a tetemesen nagyobb szám tisztán az újabb népköltés termékeit tartalmazza, összesen 801 darabot, — de a melyek nagy része jóval terjedelmesb saját, ugy az Erdélyi

János, mint a Kriza János gyűjteményei tartalmazta saját népdalaink és balladáinknál.

A népmese gyűjtemény darabjai nem csak hogy élénken emlékeztetnek ugy előadási modorukkal mint egész lényökkel a magyar népmesékre, de van közöttük néhány, melyek szórul szóra ugyanazok. Ide számíthatók még a közmondások, melyek száma haladja a hétezeret, és a találós mesék, melyek megközelítik a kétezeret.

Ime ezek a finn népköltésnek ősforrásai, — igen bajos őket külön tárgyalni, mert oly szorosán egybe vannak fűződve, hogy ugy szólván lehetlen egyikökről szólani a nélkül hogy ne érezné ember a szükségét eszmetársulásnál fogva a másikookról való szóllásnak; azonban lehetőleg igyekezni fogok ezen sort követni.

* * *

Mi magyarok éjszaki rokoninktól több mint ezredéves elválásunk után ma már csakis a nép nyelvén tetteleg élő és népmeséink és nyelvemlékeinkben fenmaradt töredékeket birunk azon elképzelhetőleg nagyszerűen gazdag hősmondai és hitregészeti kincséből, melylyel történetiróinknak e tekintetben minden kétséget kizáró tanuságtétele szerint őskorban birtunk, s melyeket még a magyar nép Béla király névtelen jegyzője idejében széltire énekel vala, mindazáltal ha az ide vágó buvárlatok, melyek ugy szólván alig vannak megkezdve, kellőleg felkaroltatnának, s mindazon kutforrások, melyek a böngészetre önként kínálkoznak, kellőleg felhasználtnának: nincs benne kétség, hogy még most is sokat megmenthetnénk olyat, a mit csak a következő nemzedéknek is, kérdés, lehető lesz-e nagyobb szorgalom és erőfeszítés ráfordításával is megmenteni. Sajnos hogy közönségünk, még sajnosb hogy még az ujjú ifju nemzedék sem viseltetik ma már e tanulmányok iránt oly érdekkal, a milyennel csak még a forradalom előtti ifjuság is viseltetett, a mely ebben tisztán nemzete és hazája iránt teljesített kötelesség lerovást lát vala.

Nem lehetvén czélom a finn költészet szelleméről értekezésem közben az egész finn mythológiát tüzetesen ismertetni, eléglem annak a finn költeményekben, s különösen a

Kalevalában előforduló főbb személyeit és tárgyait s főleg azokat ismertetni, melyeknek megfelelőit részint a magyar népnyelv, részint irott nyelvemlékeink őrizték meg egyes töredékekben.

Említém értekezésem első részében, hogy valamennyi keresztyén népek között az éjszak-német és az altaji népek ragaszkodtak legmakacsabbul s legtovább ősi pogány vallásukhoz, s erőszak hozzá járulta nélkül egyikök sem fogadta el a keresztyén vallást, — mi volt ennek oka? talán fogékonyságtalanság, talán más keresztyén népeknél korlátoltabb szellemi felfogás a mint elfogult idegenek egy-egy ily magyarázattal oly hamar, oly könnyedén készen vannak, valahányszor a magyar népnek az európai műveltségtől hátramaradásáról van szó, s a kik ennél fogva könnyen azt mondhatnák: így volt ez akkor is, így van ez most is, s látszólagos avagy valószínű hátramaradásunk oka egyenesen az övéknél szerencsétlenebb alkotású kaponyánk, és az ez által feltételezett csekélyebb szellemi képességeinkben keresendő. A dolog azonban egészen másképen áll: a keresztyén vallást mind a népeknél önként elfogadni vonakodás titka semmi egyébben nem rejlik, mint azon körülményben, hogy ezen különösen józan ítélő tehetségek által feltűnő, szilárd jellemű, s mindennek felett szabadságszerető egyszerű fiai a természetnek a főistent, a kihez viszonyítva minden többi isteni lények, a kikkel képzeletök az egész természetet benépesítette nagyon is alárendelt szerepet játsznak vala, nem tudták magoknak másképen képzelni, mint az összes mindenség mindenható alkotójának, a ki az összes emberiséget teremtette, s a kitől egyenes sorban leszármazóknak tartották is magokat; édes atyjoknak felruházva egy jámbor jóságos aggastyánnak minden jó tulajdonságaival, a görög és római mythologia aristocraticus büzü istenei erkölcstelensége, feslettsége, gögje, aljas szenvedélye, gyakran barbár és fenevadhoz illő kegyetlensége nélkül, — mely tulajdonoknak magok e népek is hű követői voltak; — az altaji népek főistene egészen más volt, s lényegére nézve nem sokat különbözött a keresztyének úristenétől.

Midőn a keresztyén hittérítők a keresztyén vallást a

rómaiak és görögök közt terjesztve a keresztyének istenét velök megismertették, jobb kebleknek azonnal érezni kellett a különbséget, mely volt ezen erkölcstelen gyarló képzeleti lények, és a legtisztább erkölcsiség örök és kiapadhatatlan kutforrása között, — s tudjuk azt is, hogy a keresztyén hitnek a legbarbárabb üldöztetések daczára is elterjedtének titka főleg az egy isten-tiszteletből önként és szükségképen folyó tisztább és nemesebb erkölcsökben keresendő, melyekkel az első keresztyének a pogány római és görögökhöz képest valóságos bölcseneknek, nálóknál erkölcsi tekintetben hasonlíthatatlanul magasban állóknak, műveltebbeknek tunk fel.

Az altáji népeknél ez az eset nem forgott fenn, — ezeknek ugy a főistenét, mint magoknak e népeknek erkölcsait egyszerű józanság, jámborság és természetesség jellemzi, — de a mely tulajdonok nem zárták ki, hogy ellenségeiket ne tekintsek ellenségnek, s ezekkel szemben vitézséget, bátorságot, hősiességet ne fejtsenek ki.

Épen nincs mit csodálni tehát, ha a közöttök szokásaik, erkölcsaikkal ismeretlen vakbuzgó téritők által a legridegebb prózaisággal hirdett keresztyén hit nem gyakorolhatta roájok azon hódítást, a mit amazokra, mivelhogy a magokénál jobbnak igen sokáig nem tűnhetett fel. Magok a találkozó hasonlatosságok az altáji népek mythosza és a keresztyén vallás között, például, hogy az isten a legnagyobb jóság, legnagyobb bölcsesség sat. könnyen arra a gondolatra hozhatta őket, hogy : ime ezek ugyanazt tanítják, a mit mi rég tudunk, csakhogy mi jobban tudjuk.

Az altáji népek Ukkon, más neveken : főisten, öreg isten, öreg atyusra vonatkozó felfogásuk jellemzésére álljon itt egy az ész népnél maig élő hitrege : *Virradat és Alkonyat* szerelméről, mely midőn a 40-es években az ész tudós társaság közleményeiben (Verhandlungen der gelehrt. Estn. Gesellschaft) megjelent, nagy szépsége által az összes európai irodalmak figyelmét magára vonta, — s a szépirodalmi almanachoknak sokáig szolgált ékesítésére ; de a melynek ugyan csak nagy szépsége az irodalmi világot kétkedővé, gyanakodóvá tette e hitrege eredetisége iránt, mignem ujjab kutatások folytán sikerült ugyanazt egy ész paraszt ember előadása

után ujjlag leírni, — s a hitrege eredetisége iránti kétséget eloszlatni.

Virradat és Alkonyat.

Egyszer volt egy anyának két lyánya Videvik (Esthajnal) Ämürik (Alkonyat); mind a kettő édes, kedves, gyönyörű úgy rájok nézve, mint erkölcsaikre nézve, a mint a dal szava mondja:

Piros arczu, fejér képü,
Koromsötét szömlödkü.

A nap teremtőhöz mentekor (leszállta) megjött az öregebbik lyány a szántásból két ökrrel, s mint derék lyány a folyó partjára vitte őket megitatni. De a mint mind e napig a szépség a lánygyermeknek első parancsa, s a szépecskék szeretik magokat a tükörben nézegetni, így Videviknek is ez volt szokása és erkölcsé. — Hadd lejeljenek az ökrök, gondolta magában, ő pedig a folyó partjára lépett, s ime a folyó vizének ezüst tükréből oly szépen ragyogtak eleibe a koromfekete szemöldökök, s piros két arczája, hogy a szive csakugy repesett örömben. A Hold, kinek a teremtő parancsa és rendelete szerint a teremtőhöz nyugodni ment Nap helyében a földet kellett volna megvilágítani, tisztének böcsülettel való végezéséről megfélelkezve, titkon szerelemre gyuladt s nyilsebesen lecsapott a mély föld kebelébe — a folyó fenekén a földre — s egyiknek a szája a másikén, egyiknek az ajkai a másikén voltak. Csókjával Videviket eljegyezte magának arájául, de e közben egyszermind el is feledkezett minden, minden kötelességeiről, — s ime irtózatossötétség lepte el a földet, a míg ő a Videvik oldalánál késedelmeskedett. — Most egy szörnyű szerencsétlenség történt. Csikaszfenevad, a farkas, a melynek e közben minden hatalom a kezébe került, mivelhogy senki sem látta, megölte a Videvik egyik ökrét, a mely ön feje után elindult az erdőbe eleséget keresni, — és felfalta. Hiába csengett a kedves csalógány bajos és csengő hangja az erdőből a sötétségen át: Tunya leány, tunya leány, az éj hosszú! iromba toportyán, hajtsd el, hajtsd el, hozz ostort, hozz

ostort, cseh, cseh, cseh! —*) nem hallotta Videvik ez uttal a csalogány énekét, sem, hanem feledett mindent a mi csak szerelem nem volt. Igen, de a szerelem süket, vak és értelem nélkül való, melynek az öt érzékből egyedül az érzés van meghagyva. — Midőn Videvik utóvégre szerelmi feledéséből felébredve, a farkas gonosz tettet meglátta oly keservesen sirt, hogy könnyecskéjeiből egész egy tóviz támadt. De a szeme sirta ártatlan könnyek nem maradtak az öreg atyustól látatlanul rejtekben. Leszállott ő arany egéből a földre a gonosz tettet megbüntetni, a parancs ellen cselekvőknek pedig rendet szabni.

Az undok farkast megbüntette, és mindörökre igába tette az ökor mellé az éjszak-szeg (gönczöl csillag) vaspálczája fenyítéke alatt vizet huzni, a Hold pedig Videviket nőül kapta. Még maig is süt a Videvik bájos képe a hold mellől, s sovárogyva tekint vissza a víz tükrére, melyben kedvesének szerelmét csókadással először izelte.

Ezután így szólott az öreg atyus: Hogy ily gondatlanság a világosság körül többé ne történjék s a sötétség el ne hatalmazzék, azért én nektek felügyelőket rendelék, kiknek parancsa szerint végezze kiki a maga tisztét. A Hold és Esthajnal (Videvik) felváltva tartsák fenn a világítást az éjszakáknak. Virradat és Alkonyat! (Koij ja Ämärik) a ti felügyelettökre és kormányzástokra pedig a napok világítását bizom az ég térsége alatt, tartsátok fenn tisztoteket böcsülettel. A te gondviselésedre Alkonyat leányom az aláfördülő napot bizom; olt ki minden este valamennyi tűz szikrát, nehogy kár történjék, s engedd a napot teremthöz menni (lenyugodni). A te dolgod pedig, Virradat fiam, a lesz: az új napnak új világot gyujtani, hogy a világosság soha ki ne fogyjon.

A nap mindkét szolgálja böcsülettel betöltötte a tisztét, úgy hogy a nap az égboltozat alatt egy napon sem hiányzott. Közeledtek most a rövidke nyári éjszakák, melyeken Vir

*) A filemile éneke utánzása, mely a finn fordításban így hangzik: laiska tyttö, laiska tyttö, yö pitkä, kirjava selkä-juomu, vaolle, vaolle tuo piiska, tuo piiska, tsäh, tsäh, tsäh!

radat és Alkonyat egymásnak csókot és kezet adtak, melyeken az egész világ örvend, madarak az erdőben, kiki a maga nyelvén vidám énekeket zengedeznek, — a virágok diszlenek s gyönyörűen virítanak. Ez időtájban leszállott öreg atyus az ő arany hajlékából a földre, hogy ott a Lioni (regehős) örömnepén jelen legyen. Minden rendelését s meghagyását rendben találta, s nagyon megörült az ő létesítette szép rendnek. Majd azután így szólt Virradat és Alkonyathoz: A ti kormányzástokkal is meg vagyok elégedve, s állandó boldogságot kívánok nektek, legyetek tehát nő és férj. De mindketten mintegy egy szájjal így szólának: Atyus, ne bánts minket, mi meg vagyunk helyzetünkkel elégedve, völegény és menyasszony akarunk maradni, — ebben találtuk fel a boldogságot, mely mindig uj és ifjan marad.

Öreg atyus kívánságuk szerint meghagyta őket, s felszállott megint aranyegébe.

Ime ez volt a finn mythologia főistene, öreg istene, Uk-kója, ő volt a világ teremtője, az emberi nem szerető atyja, a föld termékenységének megadója, hozzá folyamodtak könyörgéseikben a föld termékenységéért, a vetések sikeréért, marháik, nyájaik gyarapodásáért, hadjáratban annak szerencsés kimeneteléért, varázslatok, rontásoknak ellenszereik rá olvasása által lehető ártalmatlanná tételéért, betegágyasnök szerencsés születéséért, betegek gyógyulásáért, ötet kérték, hogy a gonosztevőket büntesse meg, üsse meg őket az ő tüzes nyila, melyhez a kézivet a szivárvány képezte, fegyvere volt ezen kívül még egy kard (kasza), a honnan a magyar kaszáscsillag, régenten tisztább értelemmel kasza-hugy, finnül: ugyanazon csillag Kalevanmiekkä=Kaleva kardja, és egy pöröly, melylyel a dörgést eszközölte. (Lásd: Észjárásai találkozások a magyar és finn nyelvben cz. értekezés a Nyelvtudom. Közlemények VI. köt. 1. füzetében), neki mutatták be áldozataikat tavaszkor, tiszteletére itták az áldomás vagyis Ukko poharát sat.

Állításaim felvilágosításául s mintegy a Kalevala izelintőjéül álljon itt néhány ily részlet a Kalevalából.

Midön Wäinämöinen a teremtés műve bevégezte után,

melyben ő maga is mint Ukkonak segédkező társa vett részt, legelőször tesz vetést, így könyörög Ukkhoz :

Oh Ukko, te legfőbb isten,
Édes atyánk fenn az égben,
Felhők felett uralkodó,
Szélveszeknek parancsoló !
Tarts gyűlést a fellegek közt,
Tanácsot a villámok közt,
Támaszsz felhőt kelet felől,
Másikat éj-nyugot felől,
Nyugot felől szinte egyet,
Dél tájáról szaporítsd meg,
Zudíts záport az egokból,
Hints mézet a fellegekből,
Kelő árpa növényemre,
Sarjadozó vetésemre.

(Kalev. II. 317—330.)

A következő részletben Ilmarinen, az örökhírű kovács, a finn mythosban a művészetek, ötvösség és mesterségek személyesítőjének ifju, bájos felesége, mielőtt nyáját kieresztené a legelőre, így könyörög :

„Teheneim küldöm rétre,
Tejadóim legelőre,
A csákókat a nyárasba,
A nyiresbe a kajlákat,
Adom őket hájasodni,
Hájasodni, faggyasodni,
Irtás erdők tisztásain,
Lombos berkek nyílásain,
Magas fektű nyiresoken,
Alant fekvő nyár-völgyeken,
Arany színű fenyvesekben,
Ezüst játszó szigetekben.
Órizd meg, oh áldott Isten,
Óvld teremtem meg kegyesen,
Oltalmazd a kár utjától,
Órizd minden kárvallástól,
Hogy ne érhék őket bajok,
Ne járjanak csuful sehogy ;
A mint itthonn oltalmaztad,
Megőrzéd a fedél alatt,

Védd azonkép a szabadban
 A legelön künn jártokban,
 A gazdasszony vagyonkája
 Gyarapodtát hadd találja,
 Jó kívánók örömére
 Rosz kívánók ellenére.

Ha tán gyávák a csordások,
 Gondatlanok a leányzók,
 Tedd csordásnak te a fűzfát,
 Tehenesznek az égeriát,
 Bujtárjoknak a berkenyét,
 Hajtsárjoknak a zelniczét ;
 A gazdasszony hiro tudta
 Más eselédi gondja nélkül.

Ha fűzfa nem legeltetné,
 Berkenye meg nem örzené,
 Tehent éger nem hajtaná,
 A zelnicze meg nem hozná :
 Rendelj nállok különbeket,
 A természet tündéreket,
 Marháimhoz vigyázóknak,
 Egész nyáron gondozóknak ;
 Van ugyanis sok szolgálól,
 Százával a parancs-váról.
 Az ég alatt lakó lények,
 Természeti jó tündérek.

Nyár tündére áldott nő te,
 Dél tündér természet üke (oukko)
 Horgatar, jóságos asszony (fenyő)
 Katajatar, szép hajadon (boróka)]
 Pihlajatár, kis leányka
 Tuometar. Tapjo lyánya
 Miolikki, orló neje
 Tellervo, Tapio szüze :
 Örizzétek a nyájamat,
 Tartásatok meg a javamat,
 Egész nyáron szépségesen,
 Zöldség időn nagy kegyesen,
 Míg a fákon levél rezeg
 Réteken a fűszál zizeg.

(XXXII. 32—96.)

A következő részlet pedig azon igéket tartalmazza, melyeket a kuruzslók, javasok (orvosok) szoktak gyógyítás

közben a gyógyító szer alkalmazásával egyidejűleg ráolvasni a betegre, — e részlet annyival inkább érdekelhet pedig bennünket, mert miután az abban használt kuruzslási kifejezések mindenikének megvan a megfelelője a magyarban, e részleten szépen megfigyelhetjük egyszersmind azt is, mit jelentettek s hogyan alkalmaztattak ugyanezek nálunk is a pogány korban. E részlet így hangzik:

Väinölak megbetegelék,
Kalev népe ágyba esék,
Ismeretlen járványokba
Neveik sem tudhatókba.
Elrohadt az ágy alattok,
Fölöttök a takarójok.

Ekkor az agg Väinämöinen
Örök táltos enyészhetlen,
Megy fejeket szabadítani,
Menteni az emberéltet.
A halállal verekedni (Tuoni)
Betegséggel megküzdeni.

Kuruzsló igék.

Legott fürlöt melongotott,
Nagy köveket tüzesített,
Legtisztabb fadarabokkal,
Viz horlta fa hasábokkal
Árnyas helyre vizet hordott,
Százágbogas vesszöt hozott.
A nyirágot megbágyasztá,
Százágbogast meglankasztá.

Erre mézes fürlöt szerze,
Állott forró gőzt ereszte,
A fürdőhely tűzhelyének
Izzva forró köveiből,
Szóla aztán ily szavával,
Következő mondókával:

„Szállj le Isten most e gőzbe,
Légnek atyja e melegbe,
Egészségünk megépitned
Békességünk helyre tenned.
Vodd el a szont betegséget (pyhä)
Szüntesd a rossz fekélyeket,
Nyomd el a sok ádáz ködöt,
Hajtsd el a kártevő gőzöt,
Hogy faid ne égessék
Teremtényid ne gyötörjék.

A mely vizet e kövekre
 Öntök tüzes felszínökre,
 Legott mézzé elváltozzék,
 Színméz gyanánt áradozzék,
 Váljék édes iz folyóvá,
 Alakuljon színméz tóvá
 Eme tüzes köveken át
 Izzva forró sziklákön át.

Nem ok nélkül emésztetünk,
 Kór nélkül nem ölettetünk,
 Az alkotó tudtán kívül,
 Isten élő kedve nélkül.
 Ki ok nélkül emésztene,
 Ön számára az igéje,
 Ön fejére az ártása
 Magára roszt kívánása !

Hogy ha tán nem volna erő
 Ukko fiuban elegendő
 Betegségök olvehetnem,
 Kórjaiktól megmenthetnem ;
 Megteheti Ukko maga
 A felhőket ki fentartja,
 Derűs felhők között lakó,
 Viharokon uralkodó.

„Oh Ukko, te legfőbb Isten,
 Felhők felett lakó Isten !
 Jövel ide e szükségben,
 Ne késs' hozzád esdésemben
 Nyavalyáik elhajtandó
 Jajos napjok eloszlathatod,
 Sérveseket gyógyítandó
 Nyavalygókat tisztítandó.
 Hozz nekem egy tüzes kardot
 Szikraszóró jeles vaskót,
 Hogy a rosszat elhajthassam.
 Rémséget távozathassam,
 A kórokat szélnek üzve
 Nyavalyákat az erdőbe.

Kórlyány Halál csemetéje,
 Ki ott ülsz a kórköveken,
 Három folyó folyásánál
 Három víz eloszlásánál,
 Örölvéd a kórköveket,
 Morzsolvád a kín hegyeket,
 Kelj a kinok gyűjtésére

Kéklő kővek réscibe,
 Avagy fordítsd be a vízbe,
 Szórd a tenger mélységébe,
 Melyet a szél át nem járhat,
 Hová soha nem hat a nap.

Hogy ha tán ez elég nem voln',
 Kórtündére áldott asszony,
 Sérvtündére kegyes nőcske,
 Jöszte lépjünk egyösszegre :
 Egészséget megépitned,
 Békességet helyre tenned ;
 Oh tedd a kórt kártalanná,
 Nyavalyákat árthatlanná,
 Hogy a beteg pihenhessen,
 Nyavalygó fölépülhessen.

A kinokat gyűjtsd dézsádba,
 A bajokat rézvékádba,
 A kórokat oda vinned,
 A sérveket betorelned,
 Betegségdomb közepére,
 Kórságjalom tetejére,
 A kinokat főzd meg abban,
 A te picziny kazánodban,
 A kézuja rá menőben,
 Hüvelykre alig térőben.

Dombok között van egy kőhegy,
 A kőhegyben van egy üreg,
 Mely furóval lurattatott,
 Vas furdancsallal lyukasztatott.
 Bajok abba tolassanak,
 Rosz sérvek elnyomassanak,
 Éjjel tehetetlenekké,
 Nappal menekhetlenekké.

Mostan öreg Vainämöinen,
 Örök táltos enyészhetlen,
 Ápolgatja mostan is még,
 A sérveket keni ismét,
 Kilenczféle irszerével,
 Nyolczféle büvkenőcsével.
 Szóla aztán ily szavával
 Következő mondokával :

K e n ő i g é k.

Oh Ukko, te legfőbb Isten,
 Öreg ember a menyégben,
 Támaszsz immár kelet-felhőt.
 Éj nyugotról terhes időt,
 Esttáj felől sűrű esőt,
 Mézet vizet elegendőt,
 A sérvekre irszerekül,
 A sebeknek enyhítésül.

Én magam nem sokat érek,
 Ha teremtőm nem segít meg,
 Adjon segílyt a teremtő,
 Gyógyulást az Isten, önnön
 Szemeimmel hogy felnéztem,
 Kezeimet reá tettem,
 A mint számmal megigéztem,
 Lélekzetem rá leheltem.

Hová kezeim nem érnek el,
 Isten kezei érjenek el,
 Hova ujaim nem illenek,
 Isten ujai hadd illjenek.
 Isten ujja sokkal könnyebb,
 Tapintása Teremtőnek.

Jer büvölni most teremtőnk,
 Jöjj igézni jó istonünk,
 Áld épséggel őket éjjel,
 Nap közben jó egészséggel,
 Hogy a baj fel ne kaphasson,
 Se középett ne árthasson,
 Sérv a szivre ne rakodjék !
 Hogy sehol ne éreztessek,
 Többé észre se vétessék,
 Soha többé mig a világ,
 Süt az arany szép holdvilág.“

Jámbor öreg Väinämöinen,
 Örök táltos enyészhetlen,
 Igy a rosztat megszüntette,
 Elüzte a ragályt mossze,
 Rosz bajaik meggyógyitá,
 A csapást eltávolitá,
 Népét menté a haláltól,
 Kalovát végpusztulástól.

Láthatjuk innen, hogy orvoslás közben igyekeztek mindenek előtt a baj okát felismerni, és gyógyszereiket ahhoz képest alkalmazni, — de a gyógyszereknél nagyobb erőt tulajdonítottak Ukkónak, — a kit magát is úgy tiszteltek mint minde neknel nagyobb kuruzslót, — álott pedig a kuruzslás e részletből láthatólag szemmel nézésből, ezzel egyidejüleg az igék rá olvasásából, lehellet rá fuvásából és kenésből, avagy más kézzel teendő műtételből. — Ugyaneunek felelnek meg a magyarban ezen a nép nyelvén maig is élő kifejezések: *ráolvasás, rontás, bűbájlás, szemmel verés, igézés* és a régi *kaczér*. E kifejezéseknek eredeti értelme ma már meglehetősen elvegyült, ugyanis mindezen pogány vallási töredékeknek ma már kizárólag rossz értelem tulajdoníttatik. A szemmel veréstől különösen a gyermekeket félti a babonás nép, — maga az igézés pedig a szemek erejével történő ártásnak gondoltatik, holott a szó értelme világosan mutatja, hogy eredetileg nálunk sem gyakorolhatták azt másképen, mint a hogy az ezen részletben előadatik, vagyis egyidejüleg történt a szemmel bűvölés és az igék elmondása, ráolvasása. Magok az ily ráolvasások pedig vagy jó akaratúak voltak, — a minővel e részletben, és az alább következő félpogány, félkeresztyén babonás imádságokban találkozunk, — vagy rossz akaratúak, a mire célzás e részletben is fordul elő, valamint a Kalevala több helyeiben, — midőn ezt visszautasítják, az rendesen azon kívánattal történik, hogy tegye azt a *roszat*, mit máson akart elkövetni a *rontó* az apjának, vagy anyjának, vagy teljesedjék be önnön magán, egészen úgy mint a hogy szokta a magyar nép a káromkodást és szitkozódást visszaruházni. — Ennek oka abban keresendő, hogy rendkívül szülőtisztelők voltak, s ha már valakit érzékenyen akartak megsérteni, ezt nem vélik vala érzékenyebben tehetőknek, — mintha egyik a másikának szüleit sértegette, — magokat a kór-szellemeket pedig vagy a kősziklák közé üzték köveket kinezni, hasgatni, vagy a tengerbe.

Ugyancsak Ukkóhoz könyörgött a Kalevalának harmadik főhőse a szépség, férfiaság, és hősi erények képviselője, a fürge Lemminkäinen is, midőn nevének szószegésén felháborodva, hadjáratra menetelre tökélt el magát. — Helyén

volna e részletet is felolvasnom, — de idő kimelés végett erről kénytelen vagyok ezuttal lemondani, — elégelvén mellesleg megjegyezmem, hogy a Kalevala e három hőse: Väinämöinen, Ilmarinen, és Lemminkäinen voltak ősidőben a finn nemzet leginkább tisztelt ősei, s nemzeti hősei, — mely tiszteletben egyébiránt különösen Väinämöinen még maig tartatik, — magokat mindhárman Kalevaéknak Kalev fainak tartották, a mint erről alább lesz szó bővebben.

Lássuk már most ki volt a magyar ősi pogány vallás főistene.

A *Hadur* elnevezés midőn azt Vörösmarty régibb történetírók abbeli tudósítására támaszkodva, hogy a szittyák ősidőkben a Hadistent különös tiszteletben tartották, költeményeiben szerepeltetni kezdette, csaknem távirati gyorsasággal terjedett el és karoltatott fel, az ily dolgokban gyönyörködő [akkori ifjúság által, s mint kedvencz eszme oly mély gyökeret vert az akkori művelt osztálybelieknél, hogy e költött elnevezést ma már olybá nézik, mintha az az ő régiségből csalhatatlan hitelességű okiratok alapján származott volna le hozzánk, s pogány őseink könyörgéseiket csak is ő hozzá intézték volna.

Hadur nevü istent őseink nem ismertek, ez mindössze is egy nagy elmének szorultsága volt, a ki midőn érezte, hogy a gondolatnak, mely agyát feszítette, — kifejezésére a szó hiányzik, elfogadta és használta azon nevet, melyet a fő isten nevéül oly emberek adtak ki, a kik e nembeli buvárlatok tételére első sorban voltak hivatva, s ma a Nagy Szótár írói a *Hadur* szó alkalmából úgy hivatkoznak Vörösmartyra mintha épen ő lett volna hivatva régészeti kutatásokat tenni, — s a felfedezett igazságokat megállapítani*) — ma-

*) Nem valószínű, hogy a *Hadur* nevet Vörösmarty gondolta volna ki, — valószínűbb ennél az, hogy ő csak egy általánosan elfogadott nézetnek hódolt. Én, tudva azt, hogy ezen korbéli gyérszámú történetíróink talán az egy Fehér György kivételével, jobban gyönyörködtek a nemzeti ügy melletti ügyvédkedésben, semmint komoly, s tisztán csak a történelmi igazságot szemlőtt tartó buvárlásokban, hajlandó vagyok azt hinni, hogy ez az elnevezés Lisznyi Pál: *Origogentium et regnorum postdiluvianorum*. Debrecini 1693. 8-o. művéből

gának ez elnevezésnek kigondolása pedig — mielőtt erre nézve beható tanulmányok tétettek volna, a mi Ipolyinak szorgalmas kezdeményezése, és az áltáji összehasonlító nyelvészet sikeres megindulása után, s különösen ez utóbbinak pozitív adatokon nyugvó nagybecsű felfedezései következtében a mi korunknak tartatott fenn, — mindez oly merészség, melynek mását az európai művelt nemzetek irodalom-történeteiben hijában keresnök, ugyanis nincs Európában egy művelt nemzet is, mely ősei vallása buvárlása kitudása s napvilágra hozatala körül a lehető legnagyobb lelkiismeretet mondhatni vallásos kegyeletet ne fejtette volna ki, hogy e tekintetben a tiszta, szűz, szeplőtelen igazság hozassék nápfényre, ne pedig üres vélekedések, szappan buborékszerű álom-hüvelyezések, valóság helyett maga és mások ámitása. — Egy ily eljáráshoz csakis az oly régiségkedvelők eljárását lehet némileg hasonlítani, kik önmagok nem levén szakértők, s talán csakis a divatnak akarván eleget tenni, (mert hiszen ez épen napjainkban a majom-természet hű utánzásával még csak a régiség-kedvelést is szőnvelegte) elmennek a régiség-áruhoz, s drága pénzen megvásárolnak valódi régiség helyett talán soha nem is létezett régiségek költött alakjait, vagy ha léteztek, azok hamisítványait, valódi gyémánt helyett cseh gyémántot. — Elképzélhetni, mennyire kárát vallja az ily szántszándékos „Litteratiskodás“ oknak, avagy ha szántszándék nem forog fenn, — mindenesetre pia fraus-oknak a valódi tudomány, mert az ily drága csecsebecsétől, ha már egyszer megadták az árát, nem oly könnyen szabadulnak meg az emberek, kivált ha egyszer megszokták a velök való pompázást, — újat pedig venni módjokban nincs.*)

tett egyszerű s azon nézetten nyugvó kiállózás, miszerint a magyar nemzet keleti nép levén, rokon az arabbal, ugyanis e mű 135. lapján *Haduram* az arabok, ösatyjának s Joktán 13 fiai közt az ötöd szülötnek omlittetik.

*) Azt ne gondolja valaki, hogy nemzetünk egyik legnagyobb férfja, s örök disze emlékezetű ellon akarok tisztotelenséget elkövetni, midőn egyik költői kifejezését szelöztetem; — ez annyi volna mint ifjukorom legszentebb érzelmeit rút háladatlansággal szennyezni be, —

Mi, hála az égnek, ebben a szomorú helyzetben nem vagyunk, — ugyanis abból, hogy őseink *Hadur* nevű istent nem ismertek, koránt sem következik, hogy nem volt a római mythologia Mársának megfelelő harci istenök, hanem csak az, hogy nem így hívták, és az, hogy a *Hadisten* a főisten-nel nem volt ugyan egy.

Ha szabad itt véleményt kockáztatnom, az oda terjed, hogy valamint a voguloknál a fenn maradt hitregészeti hagyományok ilyenek a nemzeti istent tartják, úgy nem lehetett az őseinknél sem más, mint a nemzeti isten, kiről tudjuk, hogy ez a „Magyarok istene“ más volt mint a főisten, — kinek nevét egy szerencsés véletlen az e tekintetes Akadémianak a Hegyaljáról beküldött szöllő eladást tárgyzó nagybecsű örökbevallási okiratokban tartotta fenn. Ezen okiratokból ugyanis azt látjuk, hogy ily adásvevési szerződéseknél *Ukkon poharát* volt szokás inni, vagyis a nép nyelvén maig is élő kifejezést használva „áldomást“ — melyről tudjuk, hogy e nélkül adás-vevés nem történik.

Midőn tisztelt tagtársunk Hunfalvy Pál ez okiratokat

mert költeményeinél fiatalkoromban — mikor még az életnek különösen hazánkban látszólag oly könnyen elviselhető, de a valóságban más országok rendezett állapotaihoz hasonlítva a tudományos pályán küzdőknek eddig oly terhes, nem ritkán a teljes elcsüggedés érzelmeit keltő keserű kenyérét nem ismertem, mert még nem izleltem meg — e szerencsés korszakban én is csak úgy, mint többi ifjúkori társaim egyaránt lázas feszültséggel vártam minden egyes költeménye megjelenését, s minden újabb darab új lelkesedést öntött belém, s mindezekről eltekintve is, e szent kebel művei oly örök becsületek, hogy a magyar ifju nem tehet jobbat, mintha azokat csak úgy könyv nélkül megtanulja, mint a hogy teszi ezt a német ifju, még hazánkban is, a Schiller és Göthe romekeivel, de még azt sem szabad felednünk, hogy örök igaz marad Horác e mondata: *pictoribus atque poetis quidlibet audendi semper fuit aequa potestas*. Mit tehetett arról Vörösmarty, hogy a tudomány emberei nem fejtettek ki ezen korban nemzetünk őskori történelme körül oly tevékenységet, hogy annak eredményét figyelembe véve költeményeiben felhasználhatta volna. Történelmi kutatások tétele sem feladata sem hivatása nem lehet egy költőnek, — elég ha az általános műveltség színvonalán áll, — s tudomása van mindonról, a mi a tudományok azon ágaiban történt, — melyekből ő hivatva van meríteni.

ismertette*), nem merte az *Ukkon* szóban a finnek főistenét *Ukkót* felismerni, nyilván azért, mert itt az *Ukko* név egy *n* böttüvel van megtoldva, s ennek nyelvtani okát adni bajos lett volna. De ha tekintetbe vesszük, hogy az áldomás-ivás (harjakaiset) adás-vevések s más szerencsésen bevégzett ügyletek alkalmával a finneknél is csak oly általános divatu mint nálunk, sőt a mint a Donner értekezéséből látom, ő azt kizárólag finnszokásnak tartja; — ha tekintetbe vesszük, hogy ugyancsak az áldomás-poharat ők is *Ukkon malja*, *Ukkon-pikari*-nak, tehát szóról szóra s egészen úgy mint a hegyaljai okiratokban, így nevezik; ha tekintetbe vesszük, hogy e szokás, mint ezt Vámbéry tagtársunk kutatásaiból látom, nem csak a finn-ugor, hanem a török-tatár népeknél is divatban van, s ezt egyenesen *icski*-magyarul *ivás*-nak, magát a főistent pedig *Ugonnak*, *Ukkannak* hívják;**) ha tekintetbe vesszük, hogy a magyar nyelv a finn-ugor és a török-tatár nyelvcsoporthoz között olyképen áll közepén, hogy alapja tisztán finn-ugor, — de akár szomszédság, akár elvegyülés folytán a török-tatár elemek is jelentékenyen ismerhetők fel benne, úgy hogy a mint ma van, mindkettőnek sajátságaiiban részesül: nemcsak az *n* betürül tudunk számot adni, ***) hanem világossá válik előttünk az is, hogy őseink főistene senki más nem lehetett mint a hegyaljai örökbevallások *Ukkon*-ja. Én ezt úgy magyarázom ki, hogy az *Ukko* elnevezés élt és fenn volt őseinknél, minekelőtte még török-tatár népekkel (az eddigi vizsgálatokból láthatólag a mai csuvasokkal) elvegyültek volna, midőn pedig ez bekövetkezett, s ugyan e szót ezeknél *Ugonnak* vagy *Ukkonnak* hallották ejtetni, a lényeg különben egy lévén, lassanként ezt szokták meg, s ily alakjában maradt fenn.

*) Lásd Nyelvtud. Közl. VI-ik köt. 3-ik füzet. 1868.

**) *Čagat. Sprachst.* 223 l. és *Uigur. Sprachmon.* 199.

***) Nincsenek-e ott a *ma*, *mä* végzetű finn ige nevek, — melyeknek a magyarban nagy következetesen a *mány*, *mény* végzetű magyar ige nevek felelnek meg, s nem járulhatott-e az *n* az *Ukkon* szóba épen így a szótólhoz, nem toldja-e meg a dunántuli népnyelv az állapotjegyző *va ve* végzetét egy *l* betűvel p. o. *mondva*, *erve* helyett: *mondul*-, *vervel*-t ejtván? s nem történik-e mind ez szemünk láttára?

Vegyük hozzá mindezekhez még azt is, hogy Ukko a finneknél is a jó és rossz idő, verőfény és zivatar, szelek felhők, hó, eső sat. felett uralkodónak képzeltek, s a föld termékenysége is kizárólag neki tulajdonított, s tőle kéretett, s mint ilyennek tiszteletére tavaszkor ünnepet is ültek (Ja kuin kevä kylvä kylvettiin, Silloin Ukkon malja juottiin; magyarul; s hogy a tavasz-vetést tették, Ukkon kelyhét ürítették), mely szokás emléke némely helyeken még ma is él Finnországban, s hogy ez ünnepélyt mindig hegyeken és magaslatokon végezték: s természetesen fogjuk találni, hogy ily ősi szokás egy ennek megőrzésére hazánk bármely más vidékénél alkalmasb tájékán, a milyen a Hegyalja, a hol széles e világ legnemesb bora, igazi isteni ital terem, s a honnan ez okiratok származnak; — tovább fenn maradt, s fenn volt még akkor is, mikor már ugy lehet nem tudták, ki volt az az Ukkon, a kinek az okiratok saját szavai szerint a poharát ürítették. Hiszen ez a kifejezés felér itt egy egész commentárral!

Nem a hegyaljai Tarczal hegyről írja-e Béla király névtelen jegyzője, hogy miután Onud, Retel és Tarczal e hegyen lóversenyt tartottak, s megtörténte után magát a hegyet a nyertes Tarczalról elnevezték: a három pályázó a hegy tetejéről az egész vidéket megtekintvén, nagyon megörültek és pogány szokás szerint egy kövér lovat levágtak, s nagy áldomást ittak? — nem mondja-e más helyütt ugyan ő, hogy ily áldomásokon a halhatatlan isteneknek áldoztak pogány szokás szerint?

Hogy a hegyaljai okiratok Ukkojában egyenesen őseink főistenének a neve tartatott fenn, e felvételre annyival inkább jogosítva érzem magam, mert ha Castrén daczára azon körülménynek, hogy a mai »Ördög« szó, mai értelmében a rossz szellemet jelenti nyelvünkön,*) helyesli mégis Ermann nézetét, a ki a magyar »Ördög«-gel az osztyákok »Örtik«-jét egyezteteli, holott az osztyákok »Örtik«-je egy jótékony szellemű isteni lényt jelent, az ellentétes különbséget egyenesen a keresztyén vallásnak tulajdonít-

*) Szerencse még hogy erre a téritők nem épen Ukkon a főisten nevét fordították.

ván, mely a pogány őskori jótékony nemtöböl egyenesen gonosz szellemet gyártott: mennyivel inkább jogos azon felvétel, hogy midőn két rokon nép nyelvében egészen azonos szokás és erkölcsök gyakorlására vonatkozó, szóról szóra egyező kifejezéssel találkozunk, a milyen az Ukkon pohara, finnül Ukkon-pikari, — ne keressünk abban egyebet, mint a mi a szavak összefüggéséből önként következik. Hiszen arra, hogy Ukkon-ban mást mint őseink pogánykori főistenét lássuk, nem kevesb kívántatnék, mint bebizonyítása annak, hogy nem az, hanem más volt, — a mi, tudva azt, hogy az „Ukkon poharát“ áldomásoknál volt szokás inni, és így vallásos szertartás volt, aligha fog valakinek örökidőkön át sikerülni.

Ime ez volt Ukkon, honfoglaló őseink főistene, őt dicsőítik vala a fennebb értekezésem I. részében ismertettem, s valamennyi altaji népeknél közdivatu 8 szótagu előrimes, de utórimtelen verseikben, neki és a nálánál kisebb, de azért igen igen hatalmas nemzeti istennek, a *magyarok istenének* könyörögtek mint kegyes atyjoknak világra szóló hadjárataik sikeréért, az ő poharát itták diadalok, s a megtörtént honfoglalás után a tiszteletére rendezett, s több napokon át tartott nagy áldomásokon; végre ő volt az, kitől oly nehezen tudtak megválni még a keresztyén vallásnak elterjedte után is, de a kitől meg kellett válniok, ha csak nem akartak osztozni azon sorsban, melynek áldozatai lettek az ősi hazában visszamaradt vérrokonaiok, a kik pogány vallásukhoz makacsul ragaszkodván, ma már nyomtalanul elenyésztek, s beolvadtak az orosz elembe.

Mikor a Kalevala hősei akárUkkóhoz könyörögnek, akár bűvölés által valamit elérni akarnak, imádkoznak, babonáznak, bájolnak, ezt mint fennebb látók, mindig a szokásos versek elmondásával teszik, — s ezeket *luku* magyarul olvasásnak, és sanat = szavak, igéknek nevezik. — Hogy ennek őseinknél szinte így kellett lenni, ezt mind az *igézés*, *bájolás*, mind a *ráolvasás* babonára vonatkozó szavainkból következtethetjük. — A régi pogánykori hit: egi kifejezéseknek jelentékeny részét pedig még a keresztyén vallás behozatala után is sokáig megtartották, s még a XV-ik szá-

zadban is a Kinizsi Pálné imádságos könyvében gyakran találkozunk e kifejezéssel „*olvass egy patert*“ „Azért is én ez ötven üdvözlégy Máriát *olvastam*“ „kikért *olvastam* én nagy bűnös ez ötven üdvözlégy Máriát“^{sat.} a honnan az *olvasó* (rosarium) neve is a magyarban. Láthatjuk innen, hogy még a keresztyén korban is az imádságokat „*olvasás*“^{nak,} s kivált kezdetben, mikor még a szó eredeti értelmét el nem vesztette, igézetnek: oly büverővel bíró csudás valaminek tartották, a hol a szavak erejétől várták azt, a mit elérni óhajtottak, s minden oda mutat, hogy itt az előrimokban vélték leginkább rejleni e büverőt, ugyanis ezekkel, akkor is találkozunk még, mikor már az ősi verselés régen kiment a divatból, s úgy szólván feledésbe ment. Ily büvölő imádságoknak nyolcz nevezetes példája maradt fenn Bornemissza Péter . . . „Ördögi kísértetekről.“ Semptén 1578. 4-o czimű művében, 805. levelen, melyekből a Vasárnapi Ujság 1867. évi szeptember 8-diki száma között volt két mutatványt, melyekben én azonnal felismertem, hogy ezek a keresztyén valláshoz idomított pogány őskori bűbajos imádsági maradványok, — s így az ide igtatást mind magának a tárgynak fontosságáért, mind a műnek rendkívüli ritkasága miatt (csak két példány ismeretes, egyik a budapesti egyetemi könyvtárban, másik a pápai ref. főiskola könyvtárában) egyaránt megérdemlik, s itt következnek:

Az utan en meghagyam, hogy ennekem írna meg az Predikator: Az ördög nevebe minemü imatsagval mielte az baiolást, kit ő velt hogy Isten nevebe mielt. Kiket nagy anyatul es egy Misemondo Paptul tanult volt.

Im nyolczat elő szamlaloc benne.

Csuzrol valo bay.

Wram mindenható Isten, muléc regös nagy uth, rayta megyen vala aldot wrunk Isten, elő talala hetvenhet fele veres Czuzt. Monda aldot wrunk wr Isten: Hova indultatoc ez regös regi nagy uton? Meg szolala het-

ven het fele veres Csuz: Ila minket azon kerdesz Wrunc wr Isten, hova megyünc ugymond, Minc is elmegyünc ugymond ez fekete föld színére. Aldot ez testbe, teremtet ez lélecebe: szalas husat szaggatyuk, piros véret megiszuc, száz tetemet tördellyüce, száz izit, száz forczikaiat Hogy azt halla aldot wrunc Isten: Tüc se mehessetec ugymond ez fekete föld színere, az en aldottam testbe, teremtettem lelecebe, tüc is siesetec el a tenger szigetibe, kegyetlen Oriassoknac szalas hussat szaggassatoc, piros véret megigyatoc. Azt meghallác, elsietenec, menenec tenger szigetiben. Ez ember nec szeméből, szaiabol, feieből, orczaiabol, piros vereből, szalas hussabol, száz tetemiből, ki siessen és eloszollyon hetvenhet fele Czuz: Follyo czuz, veres czuz, kęc czuz, feier czuz, szöderies czuz, köszvény, faydalom, kelevény, kioszollyon kiromollyon hotvė het fele nyavalya ez emberből. Nevet meg kell nevezni.

Az kinek feiet megmente, hogy ne fayon.

Nemes aszonyom Bodog Anya, bemeneszent Templomba, leüleplék az ő áldott aranyos szent székibe, az ő áldott szent fejet megesé fenyefüst csuz, fenyefüst kelevény; lefüggeszté az ő áldott szent feyét rayta, szent kedve könyörödé, szent szive szomorodec. Azt látá az ő áldott sz. Fia: Monda: Mire szent fejed lefüggesztöd, szent kedved megkönyörödec, szent szined megszorodott? Hogy ezt hallá asszonyunk Maria monda: oh én áldott szent Fiam, hogy ne szomorogyec az en aldott szent szivem, hogy ne függesszem az en aldott szent fejemet, hogy ne könyörödyem az en aldott szent szivemben. Az en aldott szent fejemet megesé fenyefüst csuz, fenyefüst kelevény hetvenhét faydalom befokta száz tetememet. Hogy azt halla aldott urunk isten: Ne ijedgy en zent anyám Maria. en meg szoritom az en aranyos kendetlen kezkenömmel az te áldott szent feyed, belöle kifusszon fenyefüst csuz, fenyefüst kelevény, benne meg ne maradhasson hetvenhet faydalom, az te száz tetemedben. Aldott urunk Isten hatalmából meg nem maradhatának hetvenhet fele fenyefüst csuz. Ez mai dicsősséges

napon én is megszorítottam ez embernek feiét ez kendetlen kezkenővel, bünös szájamból szent igéket reá mondottam: Ne ijegyel szent anyám María, én vagyok mindennél nagyobb orvos, te vagy mindennél nagyobb bájos.

A z k i n e c a z t o r k a b a e r e z k e d e t .

Föld, édes Anya, te neked mondom előszer: ennek a torkaban erős pőrös toroc erezködét, toroc gyikia, beka levelegie, nyac foga: oszollyon, romollyon, benne meg ne maradhasson, erős pőrös torocgyikia, beka levelegie, nyac foga, diszno szakaiia, kelevenye oszollyon, romollyon, Istennek hatalmabol, bodog anya paranczolatlyaval.

A z m e n y e l e s r o t

Wrunck Wr Isten feüle az ő szent szamaranac nyergetlen hatara, elindula Paradiczomba, be nem mehete Paradiczom kapujan, lába megbotlec, laba meg czokec, csont mene ki helyeröl, velö meno ki helyeröl, vér mene ki helyeröl, wrüc isten lefüggezte az ő áldot szent feiet, szüue szomorodec, keduekönyörödéc. Azt meglata az ő szent anya monda az ő szent anya: oh en szent Fiam, mire a te szent feied függeszted, szēt kedved könyörödéc? Hogy azt halla áldott wrunck Isten monda: oh en sz anyám María, hogy ne függeszem sz. feiemet, hogy ne szomoredgyec szēt szüuem, hogy ne könyörödgyec sz. kedvem. Im en felültem szent szamaromnak hatara, be akar nec menni Paradiczomnac kapuian, szent szamaromnac laba megbotlec, laba ki czokec, czont mene ki helyeröl, velö mene ki helyeröl, or mene ki helyeröl, vér mene ki helyerö. Hogy ezt halla az ő szent Anya María. Ne ijedgy en áldot szent Fiam. En az en szent kezemmel megfogom szent szamaradnac labat, szent szaiambol szent iget reá mondom, szent lehelletemet reá lehellem, czont megyen czonthoz, velö megyen velöhöz, ér megyen éröhöz, In megyen inhöz, vér megyen vérhöz. En is e mai napon meg foktā az en bünös kezemmel ez oktalannac, avagy

embernec labat vagy kezet. En is szent igét rea mondom, bünös szaiambol lehelletemet rea fuvom, hogy helyekre mennyenec.

A z i g e z e t r ől.

Nemes Aszonyom Maria olebe takara az o aldot szent Fiat, bemene vele szent Timpoliomba. le uleplec az o aldot zent aranyos zent szekibe eleibe teue aranyos bölczeiet; bele fekteti Jesust, azt meg latac zent Aszonyoc, zent leanyoc, zent Apostoloc, Martelyoc Jesust megigézec. Azt meglata az ő zent Anya, monda ez szot az ő szerető szentinec. Zent Nestorid aszonnak, menny el en szerető szentem, hozzád Jardovannak zent vizet, had firesszem meg benne az én aldot zent Fiamat. Elmene zent Nestorid aszony. Elhoza Jardovannak zent vizet, benne Iesust megfireztec. Monda ez szot zent Nestorid aszonnac, vid el ugymond Jesusnac az ő igezetit, piros Marvan köre, hogy azt halla az o szerete szenti, Zent Nestorid aszony, előnte piros Marvan köwön, ot eloszla, meg nem maradhatta Jesusnac az ő igezeti. Ez mai dicsősöges napon ez s ez emberen ugyan ne maradhasson meg firfi igezeti, leany igezeti, aszonyi állat igezeti, Isten nec hatalmabol, Bodog aszony paranczolattyából.

A z ö k l e l e s r ől.

Kergetic vala mi wrunkat az gonosz Sidoc, megfogae, felfeszitec magas kerezt fara, tövis koronaval koronazac, hegyes czuczaval oklelec, vas szegvel szegezec, az aldot Zent sziveböl fel inditac az ő okleletit az ő meredöket (?) az ő kelevenyet: Azt meglata az az Zent anya. Oh en aldot Zent Fiam, nem czudalom, hogy te neked felindult a te kelevenyed, nám teged megfoktac az gonosz Sidoc, felfeszitettec magas kerezt fara, tövis Coronaval meg koronaztac, hegyes czuczaval ökleltec, vas szeggel szegeztec. Im en meg nyomom az te aldot öt mély sebeddel, az en zent hot epesegemmel, zent Janosnak ő arany györöievel. A mint megnyoma Szüz Maria, az ő aldot zent Fianac. En is ez embernec

ugyan megnyomom, Wr Isteunek öt mely sebevel, asszonyunc Marianac zent het epesegevel, zent Janosnac o aranygyoroievel. Az embert meg neveztem.

Geleztarol.

Fekszik vala az egy geleztas ember az tengerneec partján, oda mene három szep szent asszony, egyic szent Borbalya, masic szent Ilona asszony, harmadic, kinec nevet nem tudom: Szent Ilona asszony szede ki az geleztas aszonnac az geleztat az ő beliből, gyomrabol. A szent Borbalya asszony aprora vagdala, a kinec a nevet nem tudom, az az tenger fenেকেbe hanya, az tenger feneken meg nem maradhata, ot eloszla, elromla. Ez emberneec az beliben gyomraban hasaban ugyan eloszollyon Istennec hatalmaval, boldog Anya paranczolattyaval.

Hasfayasrol.

Wram mindenhato Isten, mulec egy regös nagy uth, rayta megyen az mindenhato wrunk Wr Isten, az ő szerető szentivel kereztelő szent Janossal, elo talalanac hetvenhet fele erötelen hasfayast. Monda ez ket szot wrunc Isten, hova indultatoc ti ez regös nagy uton, hetvenhet fele erötelen hasfayas! Ha engemet ezen kérdés wrunk Wr Isten hova indultunc. Minc is elmegyünc ez fekete föld színere, aldott ez testbe, teremtett lélecebe, hurat, gyomrat, öszve haborgatom piros véret megiszom, szálas husat megszaggató, Azt meghalla aldott wrunc Isten, paranczoloc en te neked hetvenhet erötelen hasfayas: tüc se mehessetec el ez fekete föld színere, szálas husat meg ne szaggassatok, az adottam testnek, teremtetem lelekneec hurat, gyomrat, öszve ne haborgassatoc. piros véret meg ne igyatoc, tük is menyetec az tengerbe, tenger fővenyek felforgassatoc, habiat háborgassatoc, követ hasogassatoc. Azt meg hallac, elsietenec, hetvenhet erötelen hasfayas, tenger fővenyet felforgatak, követ hasogattac. Ez emberneec az ő hasabol, gyomrabol, beléből ugyan ki oszollyon, romollyon az ő hasfayasa. etc. etc.

809. levél tulsó oldalán.

„Apayon egy nemes baiolo aszöny Apai Ferentz nec Anya szent György napian csinal ket koszorot csipke fabol, es azokat tötte az desaba, es arra feyte az ő tehensinec teyet önnön maga, hogy annac teyet más el ne vehesse, avagy a mase is oda gyülyön. Ez tüvis koszorukat aztán eltötte es tartotta hazaba az kemenceze mellett.

Ezen utolsó részlet maga nem imádság ugyan, de oly nevezetes bűbájlási adat, hogy nem véltem jobbat tehetni, mint ha ezt is ki irom.

A Kalevala ide vonatkozó helyének van egy része, melyet le tudtam ugyan magyarra fordítani, de valódi értelmét nem fogtam fel, s teljesen csak azóta értem, mióta ezen felvilágosító adat birtokába jutottam. A Kalevala e helye következő:

Édes anyám így szólott volt
S így szólok én magam is most:
Tehén java hol marathat,
Hogy tehenem tejet nem ad,
Idegenek rejték-e el,
Falu telkín dugák-e el
Tekergő nők kebelökbe,
Irigyek-e az ölükbe,
Vagy tán fákra tapadozott,
Az erdőben elpotyogott sat.

(32 r. 183—192.)

Tej a fákra? hogyan történhetik ez meg? — megfelelő rá a fennebbi magyar babona, hogy itt csipkebokor értendő, mely a tehén tülgyét megsértvén a tejet eltisztátalanítja, s kivált az aludt tej a közzé keveredett aludt vértől olyan mintha márványozva volna, — s a gazdasszonyok nagyon haragusznak érte, — ez adhatott okot e babonára.

Ezen félpogány félkeresztyén imádságok megértésére tudnunk kell, hogy a régi altaji népek a betegségeket, mint a fennebbi mutatvány részletekből is láthattuk, — kóbor élőlényeknek képzelik vala, melyek az embereket meglep-
ték, — s csak a szokásos igék ráolvasásával lehetett őket

elhajtani, valamint rossz akaratú embereknek másokra ráadni, — magát a Halált is így képzelik vala, zsákmányai után incselkedőnek, — a mint láthatni ezt a Kanteletár című népdal-gyűjtemény III. könyv 60. Hiihtäjä surma. (Száguldó halál) című részletéből, melynek eleje magyar fordításban így kezdődik:

A tó hátán fut a Halál,
Téli utján jár a Járvány,
A szörnyü Vész ekkép szólott:
Bősz betegség tanakodott
Telki pajták háta mögött,
Hegy alatt a fenyűfák közt:
„A telekről kit öljek ki? sat.

Nevezetesen azonkívül 1-ör azért, mert már a verselésnek bennök semmi nyoma, de még az előrim és bokor kifejezések teljes divatban vannak, s úgy szólván minden mondat párosan van tartva; 2-ör mert előfordul bennök két oly kifejezés, melyek annyira a pogánykor maradványai, mintha csak a Kalevalából volnának véve, egyik a hol az isten mindenél nagyobb orvosnak, Mária pedig mindennél nagyobb bájosnak mondatik; ez a pogánykorban nyilván Ukkonról volt mondva, a mi itten Máriáról és fiáról mondatik, a Kalevala megfelelő helye a következő:

Viz legrégibb írszerek közt,
Viz tajtéka bűv szerek közt,
Teremtő a kuruzslók közt,
Jó isten a javasok közt.

(III. r. 199—203. vv.)

A másik pedig a „Földanya“ kihez az egyik bájoló imádság egyenest magához van intézve, már pedig ezt csak nem fogjuk kereszttyén eszmének tartani; a Terra mater előfordul a római mythoszban is, — de a finnben is ám, melyben megszokott nevei: maa-emä, mannun-eukko, — földanya, földanyókája; akka-manteren alainen = föld alatt lakó asszony, — mindezek egybevetéséből megállapíthatjuk, — hogy az ezen imádságban előforduló „Földanya“ őseink pogánykori vallásának egyik fő személyesítője volt, épen így a kimenyülés gyógyító imádságnak is meg van hasonmása, csakhogy teljes-

ben a Kalavalában, melynek XV. r. 363 s következő verseiben a fiát Lemminkäinen holtaiából feltámasztó anya így könyörög Ukkóhoz:

Honnan a bőr leszakadott,
 Növeszsz oda bőr darabot;
 Az idegek hol kifogytak,
 Pótold ki az ércsomókat;
 A hol a vér kiapadott,
 Uj vérforgást alapíts ott,
 A hol a csont szétzuzódott,
 Teremts oda újból csontot.
 Honnan a hus le van válva,
 Tégy ott megint hust reája,
 Rendezz mindent a helyére,
 Csinosan az előbbire,
 A csontokat, az izmokat,
 Egymás mellé a tagokat.
 Így a Lemminkäinen anyja
 Az új embert megalkotta. sat.

3-or Mert ezen büvölő imádságok még eltorzított alakjukban is meglehetősen tiszta fogalmat képesek nyújtani arról, hogyan s miképen üzték őseink az igék ráolvasása által a kúrúzlást, székelyesen uruzslást, mai nyelven orvoslást, s bizonságául szolgálhat annak, hogy az nálunk is egészen úgy gyakoroltatott őskorban; mint a hogy az a finneknél divatban volt. S miveltségtörténelmi tekintetben is nevezetes adat; ugyanis a teheneik tejelését czélzó eme féltékeny ráolvasások alig képzelhetők jelentékeny állattenyésztés, tejgazdaság, s földmivelés divata nélkül. 4-er Mert e bűbájlások lévén sajátképeni tárgyai boszorkány pereinknek, folytonos üldöztetésben részesültek, a mint hogy Bornemissza is említi alább, mily gonoszságok pattantak ki egy az ő emlékezetére Pozsonyban tartott boszorkány perbeli vallatás alkalmával, — mire nézve az ily perbeli vallomások mennél régiebbek, annál fontosb felvilágosításokat tartalmazhatnak nem a boszorkányság, — hanem az ősi pogánykori vallásra nézve — melynek, mint ez világszerte szokott történni, valóságos ügyekben, épen a nők voltak legmakacsabb őrei, s fenntartói.

Hogy pedig minden kétséget eloszlassak az iránt, hogy a fennebi Bornemissza P. fenntartotta részletek csakugyan pogánykori ráolvasások töredékei; felmutatok összehasonlítás végett egy egészen hasonló finn töredéket azon korból, melyben már a keresztyén vallás Finnországban általánosan el volt ugyan terjedve, de meggyökerezve ép oly kevéssé, mint lehetett hazánkban is a reformatiót megelőzőleg, — a finn töredék 1564-ből származik, tehát a Bornemissza-féle töredékekkel egészen azonoskorú s így hangzik magyar fordításban :

(Dögvész ellen.)

Midőn valaki először lép a szobába vagy akárhova, köszönjön bátran és mondja : Benedicite Dominum.

Érd meg vele mit olvettél,
Hadd itt a mit még meg hagytaal,
A szentlélek creje legyen velem.

Szent János egyik nadrága posztóból készült, és így a roszt (betegség) elnyomta, midőn a Jordán vize kiapadtott.

Hogy Jézust megkeresztelék,
A szent lelket rá hintették.
Melyik erő a legkülönb?
Az Istené a legkülönb.
Istennek van legjobb ira,
Szűz Mária nyálas szája,
Ti nyavalyák, minden bajok,
Kormos kőbe tisztuljatok!
Honnan ide származtatok!
Széledvén a szél kinjába,
Költöztvén a föld kinjába,
Tekeredvén kő kinjába.
Eunen kínom hajlokából
Vonulván a viz kinjába,
Eunen kinom hajlokából.

Historiall Arkisto 41. osa. 94. l.

Ime a mily viszonyban vannak e félkeresztyén, félpogány babonák a Kalevala fennebb közölttem részleteihez, épen oly viszonyban kellett állani a Bornemissza-féle eltorzított részleteknek az őst régi pogány magyar hitregészethez. Szükségesnek láttam a finn költészet szelleméről szól-

tomban az Ukko és tiszteletére vonatkozólag ezeket előadnom, mert tudván azt, hogy mily lényeges és termékeny forrása volt a Kalevalában letett őshit a finn költészetnek, s hogy a kettő egymástól elválaszthatatlan volt, világossá fog válni előttünk, hogy a dolog nálunk sem lehetett másképen, következésképp azzal az ősi magyar pogány isteni tisztelet és költészet is lényegében ugyan egy volt, s a szokásos 8 szótagu előrimés és bokor kifejezésekkel ellátott, de utórimtelen versekben gyakoroltatott, s a Béla király névtelen jegyzője említette csácsogók énekei is egészen így voltak szerkesztve, ily verseket énekeltek minden ünnepélyes alkalmakkor, a mire látszik mutatni ugyancsak a névtelen eme latinra fordított verstörődéke is:

Omnes loca sibi acquirebant
et nomen bonum accipiebant.

mely még a latin fordításban is utánozza az ősi versnemet.

A mi a finn ősök viselt dolgairól a Kalevalában fenn maradt, mind az a mythosz mezébe van burkolva, magok e hősök Wäinemöinen, Ilmarinen, Lemminkäinen mind Kalev fiai, — de már Éjszak gazdája, és asszonya Kalevala ellenségei nem látszanak oda tartozóknak. A Kalev név iránt ma már a finn tudósok sincsenek tisztában, de azon körülmény, hogy a *Kalevala* szó Kalev birodalmát, lakát jelenti, oda látszik mutatni, hogy *Kalev* az altaji hitregi felfogásnak megfelelőleg a nemzeti istenség, az összes szuomi nép ősatyjának neve volt, — ugyanaz a mi a *Magyarok istene* mi nálunk.

A mi a finn hitregészetnek több isteni lényeit illeti, ezekre nézve elégnék tartom a főbbek neveit és hatáskörét egész általánosságban sorolnom elő.

A gonosz szellem képviselője Hiizi, — vele a Kalevala aránylag keveset foglalkozik; — ki lehetett ennek megfelelője a régi magyar ősvallásban, az még további kutatásra vár, — a hiedelem azt tartja, hogy ez Ármány lett volna; van pedig e hiedelem egy nagyon is ingatag, ugymint arra a nézetre alapítva, mintha őseink vallása ősidőkben a perzsa tűzimádókéval ugyan egy lett volna. — Hogy őseinknek a legnagyobb régiségben a perzsákkal lehettek érintkezéseik,

ez több mint valószínű, bárha ezen érintkezés már csak a faj különbségnél fogva is jobbára ellenséges volt, nem sokkal lehetett az jobb, s külöb annál, mely van a mai árja perzsák, és bocharai altaji tatárok közt, a kik örökös ellenségeskedésben éltek együtt, s összes nemzetközi érintkezéseiknek mintegy egyetlen nagyon is gyakorlatias elve volt: a ki erősebb az a hatalmasabb;*) — de hogy a vallás is ugyan egy lett volna, az az eddigi buvárlatokból nem tűnik ki, de nem is valószínű, ugyanis a magyar nyelv körén belül alig fedezhetni fel valamit, a mi egy ily felvétel támogatására szolgálhatna, — maga az Ármany szó nyelvemlékeinkben tudtomra nem jön elő, nem ismeri az egész erdélyi, tiszamelléki, sőt dunáninnyi magyar nép nyelv sem, — s csupán csak a dunántuli népnyelv használja, ott is igen gyér s épen nem általános a használata, úgy hogy már csak ezen oknál fogva is a tűzimádó mágiai vallás Arimanja-val való megállítható egyeztetése alig lehetséges, — s így nem is harcol mellette több okerő mint az e szó irodalmi használatává tételekor divatban volt ama csudálatos szónyomozás, mely szépen megfelelkezvén arról, hogy az ó perzsa vallás nem az ó testamentom vallása, — tudni akarta azt is, hogy a *kaján* szó más nem is lehet, mint az édes testvérét Abelt csupa kaján irigységből legyilkolt bibliai Kain neve. — Az ily különösségek azon korban nagyon tetszettek. — Azután hol van Arimannak az ellentéte a jó szellem Ormuzd, hát ezt ki fogja képviselni a magyarban? Hadur . . . ?

Igen de azt fogják erre mondani, hogyan egyeztethető meg e tagadás oly egykoru írók állításával, a kik ezt határozottan állítják? de itt a következő a megfontolásra nagyon is érdemes tekintetek ajánlkoznak a megfigyelésre:

A magyar népnyelvben fennmaradt csak is a főistenre vonatkozható kifejezések, a minők a többek között azok, melyek a főistent csakugy mint a finn hitregészet Ukkót nyíllal fegyverzik fel, továbbá a „magyarok istene“ — a „földanya“

*) Ezen ellenségeskedést nagyon előmozdítja a két nemzet (török és perzsa) közös izlam vallásának felekezetiileg különböző volta.

a „tündérek“ a „nap-urfi“ — a perzsa tűzimádók csak jó- és rossz szellemet Ormuzd és Arrimant imádó magiai cultusával annyira ellenkeznek, hogy azoknak emezzel való megférhetését észszerűen alig képzelhetni, — és a régi kutfők még is tűzimádást emlegetnek, ? Lássuk hogyan lehet a dolgot egymással kiegyeztetni? Márhogya ezek az írók őseink vallását tüzetes tanulmányuk tárgyává nem tették, ezt ha nagyon is felületes értesítéseikből nem tűnnék is ki, azt hiszem úgy se fogja senki feltételezni rólok, — és így a tévedésnek nagyon is ki lehetnek téve, — s hogy valóban ez volt az eset, az Castrennek e tekintetben nagyon is alapos tanulmányaiból világossá fog válni előttünk, ugyanis ő a finn hitregészetnek a tűz tiszteletre vonatkozó ágazatáról értekezéteben említi, hogy a tűz tisztelet valamennyi áltaji rokon népeknél u. m. tunguzoknál, moguloknál törököknél nagyon el volt és van maig is terjedve, és pedig elannyira, hogy még maig vannak tunguz, mogul és török törzsek, melyek a tűznek áldoznak, és a világért sem ennének előbb a husból, mielőtt egy darabot a tűzbe nem dobtak. Idézi Schmidtet, a ki szerint a tűz a mongoloknál maig oly nagy tiszteletben részesül, hogy a házigazda minden ősszel áldozattal egybe kötött ünnepet rendez a tiszteletére, s minden mongol nagy bűnnek tartja a tüzet vízzel kioltani, bele köpni, avagy bármiképen bemocskolni, (Forschungen im Gebiete der älteren Bildungsgeschichte der Völker Mittelasiens S. 147.); Georgit, a ki arról értesít, hogy nézetök szerint a tűznek hozott minden áldozat, az összes istenektől csak oly jó néven vétetik, mintha egyenesen nekik áldozták volna. (Bemerkungen einer Reise im Russischen Reich Bd. I. S. 276.); — a byzanti Menandert, a ki Justinus követe, Zemarchusról írja, hogy a törökök lobogva égő tűz körül hordozták meg, hogy megtisztuljon (Corpus scriptorum historiae bizantinae Pars I. p. 381. ed. Bonn.) Említi Plano Carpinit, a kinek e tisztulási folyamaton szinte átkellett esni a mongolokhoz tett utjában, azzal a különbséggel, hogy öt két felől égő tűz közt vezették át és vissza. Egyébiránt a mongoloknál ó-korban állítólag szokásban lett volna még a megholtak rokonait és hozzá tartozóit, valamint a villám-sujtotta egyéneket és ezek ővéit szintén tűz által tisztí-

tani meg. Manap főleg a nők vannak bizonyos körülmények között e tisztítás módnak alávetve, — a mi a szamojedeknél is divatban van, s abból áll, hogy egy csomó irám szarvas szőrt meggyujtanak, — s a tisztátalan tárgyat azzal füstölik.

Még érdekeseb a mit egy Julien Szaniszló fordította csin kutforrásból a törökökre vonatkozólag idéz: a Tou-kioue-k (törökök) a tüzet *imádják*; fa-székeket nem használnak, mert a fa tüzet tartalmaz; s azért az iránta való tiszteletből nem ülnek rá; e helyett megelégednek a földre kétrétű gyékényeket avagy bőr szőnyegeteket teríteni le. (Histoire de la vie de Hionentsang et de ses voyages dans l'Inde. Paris 1853. 8°—56. l.) *).

Ime mindezek a rokon népek s Castrén idézte régibb és újabb írók egy hangu tudósítása szerint tűzimádók voltak a nélkül, hogy őket a szó szoros értelmében vagyis úgy a mint a tűzimádás ősidőkben a perzsáknál létezik vala Ormuzd és Arrimán tiszteletét feltételezőleg ilyeneknek tartathatók, — a dolog ott áll, hogy a tüzet mint igen félelmes természeti elemet, szinte imáadásban és kiváló tiszteletben tartották a nélkül, hogy vallásuk a sajátképeni tűzimádók vallásával ugyanegy lett volna; — e hibás elnevezésre nyilván az adhatott okot, hogy a hozzájuk vetődött idegeneket előbb a fent előadott módon tűzzel tisztíták meg, — vallásukból tehát ennyit akaratlanul is megtudtak, mert keresztül estek rajta, — egyéb után pedig nem kérdezősködtek, — midőn tehát régi írók őseinkről azt állítják, hogy tűzimádók voltak; azon helyesen egyebet nem érthetni mint azt, hogy vallásuk ugyanaz volt, a mi a többi török népeké, — úgy lehet, hogy ugyanez adhatott okot arra is, hogy turkok-nak tartásuk és nevezzék őket, azaz olyanoknak, a kik vallásuk és erkölcsi cseikre nézve ezektől nem különböznek, — holott a nyelv ellenkezőt bizonyít, azt t. i. hogy finn-ugorok, a mi mellett egyébiránt nem csak az újabbkori európai nyelvtudomány, hanem a régibb történészek tudósításai is egyeznek, — s ime ily szempontból tekintve a dolgot érthetők lesznek előttünk

*) M. Alex. Castréns Vorlesungen über die finnische Mythologie St.-Petersburg 1853. 57—58 és 327. l.

Theophylactus szavai. „A turkok (magyarok) igen is boldogul a tűzet, tisztelik valami a levegőt és vizet, a föld tisztelőre énekeket énekelnek, imádni azonban csak is azt imádják, és illetik Isten nevezettel, a ki e világ mindenségét létrehozta. A kinek is lovakat, ökröket s juhokat áldoznak, s papjaik is vannak, a kiket józsló tehetséggel megáldváknak hisznek“ ugyanis egy ily vallás alapjában véve ugyanaz mint a finn népek ősi vallása, — s a milyen volt a felmutattam meglevő maradványokból ítélve őseink pogánykori vallása is.

Egyébiránt az *Armány* és *Kaján* szavaknak legalább népi- és alapjok van, és így miután már irodalmilag el vannak fogadva, mint különben is jó magyaros hangzásu, és hézagot potló szavakat egyéb kifogás alig értheti, mint az, hogy legalább ne szerepeljenek megállapított ősmagyar hitregészeti igazságok gyanánt, s ne szegjék utját az őket felszínre hozott polyhistori csürés-csavarásnál mindenesetre jogosultabb, s őskori műveltségi állapotunk mibenletére nézve is oly igen fontos alaposb, lelkiismeretesb kutatásoknak.

De tegyük fel, hogy a dolog valóban így volt, még akkor is önkénytelenül fölmerül a kérdés: mikor lehetett a magyar nemzetnek a perzsákkal egy vallásuk, történelem előtti időkben-e, avagy közvetlenül a honfoglalást megelőzőtt korszakban? Az elsőre nézve hiányzik minden adat, pusztá vétkedésekre pedig, származzanak azok bárkitől is, nem ad ma már a tudomány semmit, az utóbbi korszakban való átvétele pedig lehetetlenség; ugyanis az ó perzsa vallásnak magok a perzsáknál való közdivata is nagy régiség; az óta még maga a perzsa nép is különösen a mohammedán hit felvétele folytán annyira átalakult, hogy ily átvételek történetére e korban már észszerűen gondolni sem lehet, mert a mohammedán hit a régi hagyományok iránt még a keresztyén hitnél is irgalmatlanabb, — és ezen állapot a perzsáknál a honfoglaláskor megvolt, s egészen kivolt fejlődve, és így arra, hogy a magiai vallás Ormuzd és Arimannról őseinknél egész a honfoglalásig fennmaradjon, őseinknek perzsábbaknak kellett volna lenniök magoknál a perzsáknál is, — az sem valószínű, hogy táltosaink a zendavestából vették volna vallási bölcsességeket, ehhez nagyobb műveltségre lett volna szükség semmint

az, a melylyel őseink birtak. — magok azon perzsa eredetű szavak, melyek a magyarban találatnak, mind oly természetűek, hogy első pillanatra elárulják, hogy a török nyelv közvetítése folytán, e népeknek a mohammedán hitet elfogadta után jöttek át a magyarba, minden látszat szerint előbb a kazar (és így török) eredetű kabarok, utóbb pedig az e hitet elfogadott magyarok (izmaeliták) által, a kikiről így ír a Névtelen jegyző: *)

„Mert Bulár (Bolgár) földről néhány igen előkelő nemes ur érkezett az izmaeliták nagy seregével, kiknek is neveik voltak Bila és Boksu, kiknek a nagyfejedelem a magyarok különböző helyein földeket adományozott, s ezenfelül a Pesti erődöt örökre oda engedte.

És ugyanazon időben jött még egy Hetén nevű nagyon előkelő katona, a kinek a nagyfejedelem szinte nem kis birtokokat ajándékozott.“ **)

*) Nam de terra Bular venerunt quidam nobilissimi Domini cum magna multitudine Hismabelitarum, quorum nomina fuere Bila et Boksu, quibus Dux per diversa loca Hungarorum condonavit terras et insuper castrum, quod dicitur Pest, in perpetuum concessit

 Et eodem tempore venit quidam nobilissimus miles nomine Heten, cui etiam Dux terras et alias possessiones non modicas condonavit.

**) Albrici.

Decretum Colomanni regis.

46. Siquis Ismaelitas in jejunio, seu comestione porcine quoque carnis vescentia vel in ablutione aut in quolibet sue secte facinore deprehenderit, Ismaelite regi deputentur, qui vero eos accusabat, de substantia earum partem accipiat.

47. Unicuique ville Ismaelitarum ecclesiam edificare, de eademque villa dotem dare precipimus, que postquam edificata fuerit, media pars villo Ismaelitarum villam emigret, sicque altrinsecus sedeant, et quasi unius moris in domo nunc nobiscum in una eadenque ecclesia Christi in divina unanimiter consistent.

48. Ismaelitarum vero nullus audeat filiam suam jungere matrimonio alicui de gente sua, sed nostra.

49. Siquis Ismaelitarum hospites habuerit vel aliquem in convivium erogauerit, tam ipse, quam convive eius de porcina tantum carno vescantur.

Hogy pedig ezek az ismaeliták valóságos magyarok és mohammedán vallásuak voltak, az iránt nem hágy fenn semmi kétséget Kálmán király törvényczikkelye, melynek 46, 47, 48, 49. §§-ai így szólnak:

46. Ha valaki az ismaelitákat akár börtben, akár disznóhussal élés idején vagy *mosakodáson*, vagy akármely felekezetőkbeli cselekményen rajta érné, — át kell őket adni a királynak, a feladó pedig ezek vagyonából részt kap.

47. Megparancsoljuk minden izmaelita helységnek, hogy szentegyházat építsen, s kellőleg szerelje fel; — a szentegyház felépülte után pedig fele a községnek költözzék ki, és másutt telepedjék le, és mint házi körben különben is egy azon erkölcsűek, most már a Krisztus isteni anyaszentegyházában is egészen egyesüljenek.

48. Egy Ismaelita se merészelje a lányát maga népebelihez férjnek adni férjhez, hanem csak a mi népünkbelihez.

49. Ha valamely ismaelitának vendégei találnak lenni, avagy meghi valakit vendégségre, úgy ő, mint a vendége csak disznó hust egyenek.

Kálmán királyt általában mint bölcs uralkodót dicsőíti a hazai történelem, s ennek bizonságául leginkább a boszorkányokról szóló törvényét emelik ki, melylyel korát sok századdal megelőzve, ezek kártékonyságában, avagy csak létezésökben való teljes hitetlenségét emlékezetessé tette, s valóban nagyságának, emelkedett szellemének kitüntetésére már ez magában is elegendő volna, — de az ismaelitákra vonatkozó törvényei még sokkalta nagyobbak tüntetik fel. — Három van itt a mi a figyelmet igényli, és pedig 1-ör Az éjszakra oly igen emlékeztető rideg szigor, és tekintet nélküliség (egészen mint Oroszországban), melylyel az ugyanegy nyelvet beszélő, szokású és erkölcsű, de különböző vallású magyar ismaelitákat úgy szólván dracói szigorral igyekszik egy vallásuvá tenni, s eldődei fennebb jelzettem magyar nemzeti politikájának e tekintetben is hódolni. 2-ör Az ismaeliták jelentékeny, s nem csak a többi magyarságot, de a hazánkban leteleptült számos németek, olaszok és szlávokat is haladó műveltsége, melylyel magokat ama rideg törvény

daczára is egész II-ik Andrásig nemcsak fenn tudták tartani, de különösen ez utóbbi nemzeti királyunk alatt az egész pénzügyet magokhoz vonni. A hozott törvény azonban biztos hatású volt; hatott az, de lassan, míg elvégre a mohammedán vallású magyarok a többi magyarságba nyomtalanul mind beolvadtak. 3-or Magyar voltuk iránt a törvény e kifejezése „et quasi unius moris in domo“ a szokásban volt együtt vendégeskedés, a rájuk erőszakolt összeházasodás, és elvegyülés nem hagy fenn semmi kétséget, de ez még világosbba válik e törvénynek az izraelitákra vonatkozó törvénytől való egybehasonlításából, mely ezek kereskedelmi, s adásvevési viszonyait rendezi a nélkül, hogy őket mint nem azon egy szokású és erkölcsű népet, szóval nem magyar vérrel velők egyesíteni megkísértené. Mohammedán vallásuk pedig részint a disznóhus evéstől való tartózkodásuk, részint s különösen a náluk gyakorlatban volt szertartásos mosakodások által válik kétségtelenné, mely oldalról épen a zsidóság, kivévén újabb korban a művelt osztályt, soha sem volt híres, és így velők össze sem is téveszthetők.

Ime ezek által jött át részint a honfoglalással egyidejűleg, részint ezt megelőzőleg nem csak a nyelvünkben találató néhány (bizony kevés) perzsa szó, hanem az ezeknél jóval számosb török szavak és kifejezések, melyeknek az ő általuk, nem pedig a későbbi török invasio alatt oszmanli törökök által történt átjöttét az illetén török szavakban, mint *gyürü* törökök: jüzük, *ökör* tör.: öküz, *iker* tör.: ekiz, *bornyu* tör.: buzagu sat. uralkodó rotacismus kétségtelenné teszi. — És még itt is azon jellemzetes ténykörülmenynyel találkozunk, hogy nem vétettek át szolgálilag, hanem többnyire átfordítottak; van ilyen több a magyarban, a milyenek csak az én tudtomra a *világtalan* szó, mely a perzsa-török *nursziz*, *természet*, mely a magyar termő és a perzsa *zat* = természet összetétele, a mint ezt már Vajda Péter is állította, s e szerint annyi mint *natura naturans*, *vásárnap*, mely a perzsa-török *pazar-gün*, — s 1-ső Béla királyig valóban vásárnap volt; — az annyira általános divatú kedveskedő „*lelkem*“, mely a perzsa-török *dsanym* fordítása, kifejezések közt a: *bátorkodom*, mely a perzsa-török *dsezaret ederim*, urunk ő

felsége, mely a perzsa-török *effendimüz* vagy *sultanymüz*, *paradisahumuz* *hezretleri* fordítása, — a régi magyar levelek megszokott kezdete „Köszönetemnek utánna szolgálatomat és magam ajánlását írom te kednek«, mely azután a régi jogi irályba is, különösen a *hosszu levelek* kezdetét képezve, átment, s mely a mohácsi vész előtt már egészen ki lévén fejlődve, az oszmani törököktől nem jöhetett, szinte ugyan ezen csatornán jött át a magyarba, — ugyanis a török levelekben megelőzi mindig az üdvözet magát a levelet szóról szóra úgy mint a régi magyar levelezési irályban, p. o. *Rehgbetlü, hüremetlü, Terzseman! selamlardan sonra dostane inha olur ki*, sat. magyarul: *Nagyrabecsült, tisztelt Tolmács! Köszöntés után jelentődik.* Az itt tehető azon ellenvetés ellenében, hogy ezt nem csak a magyar és törökben, hanem a római classicus íróknál is megtaláljuk, — azt felelem: hogy igen is megtaláljuk a levelek kezdetén az üdvözetet, de én itt nem annyira erre mint arra helyezek súlyt, hogy a magyarban és törökben az ily bevezető köszöntésekben ridegen nyelvalak nyelvalaknak felel meg, sonra = után a mi a latinban nem történik. A regies: *ugymond t. deji* szintén törökség.

Maga az e levelekben oly gyakori „továbbá“ törököül: *we*, melylyel nem csak minden ki-bekezdés helyett, hanem igen sokszor a levél kezdetén is élnek vala, szintén egészen ily törökség, melyben így hangzanak: *we benüm merhemetlü effendym*, — sőt én azt gyanitom, hogy az ebéd után divatos „kedves egészség“ kívánás is semmi egyéb, mint előbb a perzsákhoz, ezektől a török népekhez, ezektől az izmaelita magyarok által átjött arab: *mizadsi serifünüz*, — az Erdélyben oly általános használatu „parancsoljon“ és „parancsoljon helyet foglalni“ e helyett „tessék, tessék helyet foglalni“ nyilván újabb kori törökség, az ott oly általános udvariassági kifejezés „bujurun“, de már a Mátyás király idejéből fennmaradt „sicut domi domine Mathias“ még pogánykori törökség átfordítása, mely azomban a mostaniban is megvan még s így hangzik: „kendi chanenizde oldugunuz gibi“, a honnan láthatjuk, hogy a mi a magyarban perzsa-törökség van, mind az oly természetü, a mi a társas élet szükségéi kifejezését célozza, csaknem egészen úgy a mint ugyanez a mai angol

nyelvben van, melynek alapja nyilván való hogy german, ellenben műveltebb társadalmi léletszükségei csaknem kizárólag francziául fejeztetnek ki, honnan a magyar nyelvnek az altaji nyelvek között a töröktatár nyelvekkel rokonítása, a finn ugornak pedig tagadása oly formán hangzik, mintha az angol csupán azért, mert mai nyelvének a fennebbi okból majd fele franczia, — germán eredetét megtagadva, magát francziának hirdetné, — de a most elősoroltam török-perzsaságok jó adatok lehetnek annak bebizonyítására is, hogy ősainknak a honfoglaláskor már olyan a milyen társaséleti műveltségök sem hiányzik vala.

Öszhangzásban vannak e török-perzsaságokkal némely részint a honfoglalás előtt, részint még azután is divott magyar-török társadalmi szokások és intézmények; nevezetesen a nagy fejedelmek választásakor a paizsra emeltetés — mely azonban a góthoknál is megvolt, s nyilván a hunnoktól ment át hozzájuk is; — osztályoknál a nyilhuzás; a koronázás kori ökör-sütés, mely a törököknél maig teljes épségben és ős eredetiségben fenn van, s a szultán utódja körülméletetésekor szokták alkalmazni; büntetések között az oly kegyetlen karóba huzás, sőt régebben a talpverés is, és a kaloda, melyek egytől egyig mind tisztán török intézmények. Ugyanezt gyanitom a lapátolásról is, mely egy lapát alaku hosszú nyelvű büntető eszközzel való ütögetésből állott, s némely vidékeken még e század elején is divott, s különösen mesterlegényeknek felszabadításakor szokták volt használni csintalanabb egyének emlékeztetéséül, hogy most már komolyabban kell magokat viselniök.

A finnek a keresztyén felfogás szerinti ördögöt *piru*-nak és *perkele*-nek hijják, a svédek és lappok azonban *fanen*-nak, melyhez közel áll a *fene* szó, és a török *fena* magyarul: rosz melléknév, maga az ördög szó mint fennebb emlitém, valószínűleg szántsándékos eltorzítása nem ugyan a főistennek, hanem egy alárendelt jó szellemnek gonoszszá, a mi pedig aligha volt eredetileg.

Az *Alvilágot*, melyet a felvilággal egészen egyenlőnek, csak hogy benne mindent rosznak, átkozottnak tartottak, s a hol az emberekkel úgy bánnak mint barmokkal, eke elibe

fogják s szántatnak velök, *Manalának* hitták. Nem lehetetlen, hogy a magyarban a nép száján élő „Isten ménese“ mely csak is emberekről mondatik, hasonló őskori hitnézletre vonatkozik. A *Manalával* Csengery Antal rendes tag ur a magyar *Manót* egyezteti; helyesen, csakhogy az értelmezésben nem szükséges oly messze mennünk, hogy a *Manót* a *Manalából* származtassuk, erre untig elég magát az *Alvilág* uralkodója nevét választanunk, mely is *Mana* rövid *a*-val, mely a magyar *Manó*hoz sokkal közelebb áll, mint sem a *Manala* szó; más nevei voltak *Tuoni* és *Kalma*.

Nemzeti hőseik közül az agg *Vainämöinen*, ki általában úgy is tiszteltetik mint a táltosság és mindenféle bűbájlás örökké utolérhetetlen mestere, az *alvilágra* néhány ízben leszállott, — e tehetséggel bírónak hitték magokat valamennyi bűbájosok, s hiszik még maig is a lapp bűvészek, (a lappok között még most is találtak; ezek ugyanis birnak azzal a sajátságos tehetséggel, hogy képesek bűbájló igéik elmondása után önkivületbe esni, elrejtözni s ilyenkor jóslatokat tenni. Ily *alvilági* utra vonatkozik meséink között *Arany L.* gyűjteményében a „Fehérlő fia“ című, mely annyival inkább nevezetes, hogy annak szövege a finn mese-gyűjteménynek a *Hunfalvy P. Chrestomathia* fennica-jában is közlött *Mikko Metsolainen* címűének a szövegével egészen egyezik és így a találkozás több mint a véletlen műve. A holtakat néha feljárni hitték, s az ilyeneket *Men-ningüiset* = feljárók és *Keijuset* = kísérteteknek hitták, van egy magyar kifejezés: olyan, mint egy „váltott“ vagyis mint egy színében elváltozott holttest, mely szintén ide tartozónak látszik, valamint még egy másik máig is élő babona, melyről *Bornemissza Péter* is emlékezik, kivált a görög vallásu népeknél még máig is élő hit a vampyrokról, mintha némely rossz indulatu halottak még holtuk után is élnének s a szömfedelelet magok körül összerágnák, — hajjuk, szakáluk, körmük még folyvást nőne, éjjelenként feljárnának, és az emberek vérért kiszivnák. E babonának a XVII-ik században egy szerbországi eset alkalmasból egész irodalma támadt, melyre nézve álljon itt ezen babonás eset elbeszélésének kiírása a következő című könyvből: *Ranftl Mich. Tractat von dem Kauen und Schmat-*

zen der Todten in Gräbern worin die wahre Beschaffenheit derer Hungarischen Vampyr's und Blut Sauger gezeugt, auch alle von dieser Materie bisher zum vorschein gekommene Schriften recensiret werden. Leipzig 1734. 8-ad r., melynek 25-ik lapján következő leírás olvasható :

„A legujabb eset, mely értésünkre esett, s mely valamenyinél nevezetesbnek látszik nekünk, a Magyarországból vett tudósítás, melyet ezelőtt röviddel a nyilvános ujságokban olvasánk. Érdemes arra, hogy a f. évi Lipcsei Ujság. (Leipziger Zeutungen) 503. s következő lapjáról leirjuk s közöljük.

Bécs, jul. 31. 1725.

Az itteni ujságban vagy is ugynevezett Naplóban egy jelentést olvashatni, melyet a gradiskai kerületi császári tiszttartó terjesztett volt fel egy különös eset alkalmából a belgrádi császári administratióhoz, melynek tartalma minden további bírálat és változtatás nélkül, ugy a mint nyomtatva van, következő: Ez előtt 10 héttel a rámi kerületben, egy Kisolova helységbeli Plogojowitz Péter nevű alattvaló (Unterthan) halálozott meg, és rácz szokás szerint el is takarítottatott. Egyszer csak a fent nevezett Kisolova helységben hire futott, hogy 8 nap alatt nem kevesebb mint 9, részint fiatal, részint öreg személy 24 órai szenvedés után elhalt. Ezek még életökben a halálos ágyon nyilván hirdették, hogy ugyancsak az ezelőtt 10 héttel elhalt Plogojowitz aludtokban hozzájuk jött, rájuk feküdt, s fojtogatta őket s ezért kell most lelköket kiadni. E felett a többi jobbágyok is nagyon megütköztek, s ebben még jobban megerősödtek, midőn fent nevezett Plogojowitznak a felesége azt állítván, hogy néhai férje haza jött, és tőle a csizmáját követelte, Kisolova helységet oda hagyta és másutt telepedett le. Minthogy pedig az ily személyeknél, kiket ők *Vampirok*-nak hívnak, különféle jelek szoktak láthatók lenni, u. m. a testök nem rohad el, bőrük, hajuk, szakáluk, körmeik nőnek; ők tehát elhatározták, hogy Plogojowitz Péter sirját felnyitják, s megnézik, hogy a most elszámált jegyek rajta csakugyan feltaláltnak-e, mely czélből hozzám jöttek, s a fennebi történet előadása mellett engem az itteni pópával együtt felkérték, hogy

a halott megtekintésénél jelen lennének. Én előre kimondot-
tam nekik az e feletti roszalást azon kijelentéssel, hogy ezt
előbb még a tekintetes administrationnak jobbágyi alázatos-
sággal feljeleníteni és magas elhatározását be kellenek várni,
de ők ehhez állni teljességgel nem akartak, ellenkezőleg e rö-
vid választ adták: tegyek a mit akarok, de ha nem en-
gedem meg nekik a fennebbi megtekintést és törvényes meg-
állapítást a testen a magok szokása szerint végrehajtani,
kénytelenek lesznek, házukat s vagyonukat oda hagyni,
ugyanis míg a legkegyelmeseb határozat Belgrádból megérke-
zik, a rosz lélek által az egész falu tönkre mehet (a mint
állítólag a török világban ez már egyszer valósággal meg
is történt volna), ezt pedig ők bevárni nem akarják. Minthogy
tehát átláttam, hogy ily népséggel sem szép szóval, sem fe-
nyegetéssel semmire sem mehetek, magamhoz vettem a gra-
diskai pópát, s elmentem Kisolovára, ott Plogojowitz Péter-
nek akkor már kiásott testét megnéztem, és az igazsághoz
híven a következőket találtam: először is a testen és siron
semmi egyéb észrevehető nem volt, mint a közönséges ha-
lotti büz, a test, kivéve az crrát, mely valamelyest beesett-
egészen ép volt, haja és szakálla, sőt körmei helyén, melyek
lehullottak, újak nőttek, a régi bőrzet, mely fehéres volt,
lemállott, s alatta új bőrzet támadt, arcza, kezei, lábai és
egész teste oly tökéletes állapotban voltak, hogy életében
sem lehettek volna különbben, nem minden csudálkozás
nélkül vettem észre a szájában egy kevés friss vért, a melyet
általános hiedelem szerint az általa meggyilkoltak testéből
szopott volna ki; egy szóval minden jel megvolt, melyeknek
hasonló emberek (mint már fennebb megjegyeztetett) birto-
kában lenni óhajtottak. A közben míg mind én, mind a pópa
a látványt megtekintettük, a pórnép pillanatról pillanatra
mindinkább dühbe kezdett jönni, végezetre az összes job-
bágyság nagy sebbel lobbal egy czöveket hegyesített, s a szi-
vének szegeztek, s a mint egy ily átszurásnál tömérdek friss
vérnök kellett nem csak a test száján, fülén kifolyni (mit na-
gyobb tisztesség okáért elhagyok) ugy itt is; voltak ezenkívül
több más vad jelenségek is. Végezetre a holttetemet az ily
esetekben szokásos bánásmód szerint hamuvá égették, —

mit is bátorkodom a nagy tekintetű administrationak feljelenteni, s alázatos-engedelmességgel esedezni, hogy ha netalán e részben hibázni találtam, ezt ne nekem, hanem a félelem miatt magánkívül volt pórnépnek méltóztassék tulajdonítani. A gradiskai kerület császári tiszttartója.*

Volt-e e förtelmes babona valamikor a magyar népnél is elterjedve, azt biztossággal nem állithatjuk, de igen is azt, hogy tekintve azon körülményt, hogy az itt leirt eset a ráczságnál, még pedig Szerbországban fordult elő, még pedig Ranftl műve szerint nem egyedül, hanem elég sokszor, továbbá, hogy egészen hasonló babona (a csuma) az erdélyi és bánáti oláhságnál még maig is széltére divik, — elannyira, hogy csak a mult években is lehetett a csumának hitt holtak tetemei felásatásáról és velök a fennebb leirt módon való vad elbánásról olvasni, míg ellenben legalább ma a magyar népnél egészen ismeretlen. Mindezek tekintetbe vételével bizvást állithatjuk, hogy nem magyar eredetű; — tanulságos reánk nézve egyébiránt, hogyan kellett egy Szerbországban divó babona miatt az ilyesmiben épen nem hibás magyar népnek osztozni a nem irigylendő tisztességben, mintha az széles Magyarországon kivétel nélkül el volna terjedve, csupán azért, mert akkor még Szerbia Magyarországhoz tartozott.

Ugyancsak Ranftl művében fordul még elő egy nem kevésbbé érdekes részlet, mely meg a magyar garabonciás diákra vet világot, ugyanis kóros lelki állapotokat tárgyalva ezeket mondja: „Bárha ezen álmadozásokra keveset adunk; még sem tagadhatjuk, hogy a képzelődés ereje néha oly nagy lehet, hogy betegséget, sőt halált is vonhat maga után. Azért érdemes itt Scaligert idéznünk a ki is a képzeleti betegségekről így ír: Egyike a képzelet betegséneinek a Phrenitis, midőn a kedélynek mindenféle ábrándok és kísértetek jelennek meg. Egy másik ily féle képzeleti betegséget a görögök *νοσθησις*-nak hívják, melyben azok szenvednek, a kik nyitva tartott szemmel alusznak, és különféle jelenések és kísértő lelkek miatt nyugtalan álmok van, melyet a babonás régiek a Coribant-oknak*) tulajdonítottak, a hon-

*) Coribantok Cybele papjai voltak, a kik elrejtőzván zengő hang-

nan Coribantiare annyit tesz, mint e betegségben sinylődni.“ sat.

Hogy a garabonciásokról való babonás hit hazánkban igen el volt terjedve, mondanom is felesleges, erről azonban a most idéztem műben emlékezet nincs. Hogy a magyar garaboncz a coribant-tal ugyan egy, a mily bizonyos ez, ép oly lehetetlen meghatározni mikor jött át e szokás e görögöktől a magyar néphez, — nekem úgy látszik, még pogánykorban, — egyébiránt ugyan e mesterséget táltosainknak is okvetlenül kellett ismerni és üzni, a mi meg a mellett szólana, hogy a garabonczok üzelmei vagy is az őspogánykori *táltosok* átalakultak garabonczokká és neve csak is akkor jött divatba, mikor már a táltosok működése megszűnt, — elnézőbbek levén a keresztyén papok a görög, mint a magyar babona iránt, a lényeg különben egy lévén.

A vizi isten *Ahto* volt, egy nagyon kincs-sovár istenség, a ki a tengeri utazóktól a mit csak lehetett, birtokába hódított. Célzás a hajótörésekre. Az eddigi kutatások a magyar nyelv körén belül mit sem mutathatnak fel még ennek megfelelőjét, de az idő ezt is meghozhatja.

Az erdő, vadon, rongeteg istene *Tápio* volt, erre nézve sincs még semmi oly adatunk, melyre támaszkodva a magyar *Tapio* helynevet a finn erdei istennel egyeztetethetők ellene szól az egyeztetésnek azon körülmény is, hogy a *jó* végzetű nevek nyelvünkben mind folyót jelentenek, p. o. Hejő, Sajó, Somajó, Sijó, Berekjó (lásd Hunfalvy Pál: Földirati nevek a Nyelvtud. közl. VI-ik köt. 3. füzetében 1868.) de más részről van egy körülmény, a mi ennek lehetősége mellett szól, az t. i. hogy a többiekben a *jó* szó mindenikben *jo*-nak ejtik, a mint hogy így ejtése semmi nehézséggel nem jár, és mégis a *Tápio* szóban világosan *i*-nek ejtik, hollott *io* ikerhangzó alig fordul elő az egész magyar nyelvben; nem lehetetlen tehát, hogy itt a nyelvszellem különböztetni akart, a minthogy ily különböztetések a magyarban elég gyakoriak, — nem lehetetlen, hogy azon vidék, melyen ma

szereket vertek, s tánczolva fejeiket rázzák vala, másokat is hasonló dűhro ingerlő szándokkal.

azon helységek feküsznek, melyek neveiben a Tápíó szó előfordul, valamikor rengeteg vadon lehetett, s így kapták Tápíó nevüket, mert a Tápíó szó nemcsak az erdő istenét, hanem magát az erdőt is jelenti vala. Ő hozzá szokták a vadászok, és a marháival, nyájjal bíró gazdák és gazdaszszonyok intézni könyörgéseiket. Azután meg ha a *jo* csakugyan folyót jelent is, akkor is hátra van még a *Tápe* magyarázata, mely maga illetén alakjában is jelenthetett ugy erdőt, mint az erdő nemtőjét, maga a Tápíó pedig erdei folyót vagy patakot.

A földnek külön férfi istensége nem volt, ez az embereké levén, — a fennebb közölttem babonás régi magyar kuruzsló imádságok egyike (a 3-ik) a magyar ős hitregészetre nézve e tekintetben igen becses, mert biztos adatot tartalmaz; mert mint látók, ez mindenekelőtt a „Föld édes anyához, mint isteni lényhez könyörög, — ily nemtőjük mint ugyanott említém a pogány finneknek is volt.

Mint tengerész nép a finnek a csillagzatoknak nagy ismerői voltak, s ezeknek is nemtőket adtak, de mint északi nép leginkább tisztelik vala az Éjszakcsillagot, a kit kiválóan csak Tähti-nek, csillagnak nevezgetnek vala, a Kanteletár egyik hitregei mondája szerint egyszer megkérte volt Finnország tündérént szaumetart a Napfia, a Holdfia, de mind a kettő ellen kifogásai voltak, végre jött az Éjszakcsillag fia, — a kihez teljes megnyugvással, s szerelemmel hozzá is ment.

A hitregészeti költeményrészletek, mint fennebb említém a Kalevalában vannak letéve; a Kantelelár inkább a mai életviszonyokra vonatkozó költeményeket tárgyazza. Nem egyben meglepő az észjárati találkozás, mely van a finn és magyar gondolkozás között, — ugy hogy vannak dolgok, melyek bármely más nyelvre szóról szóra fordítva sületlenségnek, idétlenségnek, sőt érthetlenségnek fognának tetszeni, a mi magyarra fordítva tősgyökeres jó magyarságot ad.

Jelentékeny részök azonban ma már a megváltozott életviszonyok között a micinktől elüt. Hogy hogyan eshetett

ez meg egy több mint ezred éves elválás után, — annak fel-foghatóvá tételére csak egy pár esetet hozok fel.

A Kanteletárban elég számosak az őrlő dalok, — mi ellenben ilyeneket ma már hirből sem ismerünk, mert vannak molnár dalaink, de ezek egészen mások; pedig valamikor nekünk is voltak. Ily őrlő dal volt például az, melyet Hartvik a Sz. Gellért életirója említ hogy egy magyar nőcseléd őrlés közben oly szépen énekelte, hogy annak halatára a szent püspök breviariumát tovább folytatni képes nem volt. Ennek megértésére tudnunk kell, hogy valamint a finnek egész e század eléjéig kézi malmokat használtak: úgy ősaink is őshazájukból hozták magokkal a kézi malmokat, nem darálót, hanem valóságos, de kézzel forgató malmot; — ilyen gyermek koromban még magam is láttam, s azóta sem többet (magassága mint egy 1-o szélessége 3', a tetőn a garad felső tér fogata 1'. a kézzel forgató fogantnyu a szerkezetnek épen a közepén volt). Ezt az igen nehéz és fárasztó munkát főleg nők végzik vala a finneknél, s mint Hartvikból látjuk nálunk is. E dalok többnyire szomorúak, a minő maga a terhes foglalkozás, s nagyon emlékeztetnek a szülei háznál élvezett jobb sorsot szolgálattal felváltani kénytelen vidéki cseléd magyar leányok oly szivre ható dalára, mely így kezdődik „édes volt az anyám teje, keserű a más kenyere sat. E szép részlete a Hartvikféle legendának így hangzik:

„Történt pedig, hogy (sz. Gellért) valakinek védelmére a királyhoz sietne, és azon vidék sertések makkoltatására alkalmas erdős tájékán egy községben (villa) megszállott. A hol is éjfél tájban őrlés zajt hallván, mit az előtt nem lát vala, nem tudta elgondolni, mi lehet az? Ezzel egyidőjeleg a malmot hajtó nőszemély dalolni kezdett. Meglepetve kérdé a püspök Walthertől: Hallod-e Walther a magyarok dalát hogyan hangzik? S mindketten nevettek a dalon. S mint-hogy a malmot csak egy nőszemély hajtotta, s a dal mind magasbra növekedett, a püspök pedig ágyában feküdt, ismét így szóla mosolyogva Waltherhez „Mondanád el már nekem Walther azt is, mi a tartalma ennek a dalnak, mely dallamával nem engedi tovább folytatnom olvasmányomat,

mire ez : a dal, oda megy ki, hogy a nőszemély a ki dalol, szolgálója a gazdánknak, a kinél megszállottunk, s őrli a gazdája buzáját, minthogy ez idő szerint itt még más féle malmot sehol sem találhatni. A kihez a püspök : mesterséggel jár-e, avagy dologgal? Mesterséggel is, dologgal is, úgy mond Walther; igavonó marhát nem lehet bele fogni, hanem kézzel forgatják. Csudálatos, hogyan táplálkozik az emberi nemzet, — ugymond a püspök, — ha nem volna a mesterség, ki bírná el a munkát. Beh boldog egy asszony az, a ki bár más hatalma alatt élvén, tartozó kötelességét oly édesdeden s minden zugolódás nélkül vígan végzi. S ezután nem csekély sulyú pénzt küldött neki. *)

E részletből szépen láthatjuk, hogy még sz. István életében a dallás az egész magyar népnek oly általánosan divó közkincese volt, hogy úgy szólván különbséget sem nagyon tudott tenni, mikor dalol, mikor regél, beszél, a versek oly könnyen kerültek, hogy öntudatlanul, minden előre feltett szándék nélkül jöttek az illetőnek ajakára, s a mozgató erő

*) 14 — — — — —

Accidit autem quodam tempore, ut pro defensione cuiusdam ad regem properaret, et in eiusdem regionis parte siluosa, que usui porcorum erat apta, sita erat quedam villa, in qua meridie hospitatus est, ubi circa mediam noctem audit strepitum molarium, quod ipse antea non viderat. Mirabatur quidnam hoc esset, continueque mulier que molam trahobat, cantare cepit, admirans autem episcopus dixit ad Waltherum: Walthere audis symphoniam Ungarorum, qualiter sonat, riseruntque ambo de carmine isto, cumque mola solius manu traheretur mulieris, et cantus cresceret in altum, episcopus autem lecto interim jaceret, adhuc subridens ait: Walthere edissere mihi quis istius melodie cantus sit, qui meam cantatoria sua cessare compellit lectionem, at ille: ista modulatio carminis est inquit, mulier que cantat, ancilla est huius hospitis apud quem hospitamur, que molit triticum domini sui, tempore quo alia molendina in regione ista reperiri omnino non possunt. Cui episcopus: arte inquit currit an labore, ait Waltherus: arte et labore, non quolibet trahendo iumento se(d) propria mana circumferendo. O miranda res, ait episcopus, qualiter se pascit humana generatio. Nisi enim esset ars, laborem quis posset tolerare, felix inquit mulier, que sub alterius potestate posita, sic dulciter debitum servicium absque murmuracione leta impendit, cui eciam non modicum pondus pecunie portari precepit. (Endlicher Vita S. Gerardi).

egyedül az érzés : öröm, vagy szomorúság volt, mely nekik létet adott. — Ime itt az örlő nőszemély saját sorsát panaszolta el úgy, hogy Walt'her a püspöknek az egészszet elmondhatta. 2. Hogy a kézi malmok azon a vidéken a magyarokat előzőleg egészen ismeretlenek voltak, és így magokkal hozták annak készítését az ősi hazából, hogy pedig a dolognak így kellett lenni, e tekintetben minden kétséget eloszlat e malmoknak a finn hasonló malmokkal való egészen egyenlő szerkezete, s hogy a dolog csaknem egészen napjainkig fenntartotta magát. (Számtalan ily malmokról van emlékezet még a jelen értekezés felolvasása óta a „Századok“ 1870-ki júniusi füzetében megjelent ily című nagybecsű cikkében „Thököly Imre“ a „kurucz király mint gazda“, hol ennek magyar nyelven írott terjedelmes utasításában egyebek közt ez is előfordul : „A várbeli kézi malmok, kút és csatorna jó karban tartásának.“

Ki ne ismerné a toborzó magyar katonaság délczag tánczát, mely a testhez simuló diszes magyar ruhához csinos legények által lejtve oly jól áll? Szép az tagadhatatlanul így is, de arról, hogy mi volt az valaha, alig képes legtávolabbi képzetet is nyujtani, a mi csak még a 17. század végén sőt vaszinüleg egész a nemzeti magyar hadseregnek a szatmári békekötésre következett feloszlataáig volt; ugyanis a hajdúk táncza még ez idők szerint nem csupán s nem is annyira toborzó, mint ünnepélyes alkalmakkor lejtetni szokott *fegyvertáncz* volt. — ily fegyvertáncz volt például az, melyet a győztes magyar harcosok a kenyérmezei ütközet után a helyszinén lejtettek, — s melyen, mint tudjuk — Kinizsi Pál egy török hulláját a sok száz közül fogaival tartva lejt vala, — a honnan láthatjuk, hogy ebben a testi erő, ügyesség, férfiaság szóval testgyakorlatok nagyban szerepeltek. A fegyvertánczot egy szemtanú azon időből így írja le : „Találtatnak még közöttök (magyarok) nyomai a régi Pyrrhai, vagyis fegyvertáncznak“, melyet ezen vidékek hajdúi szoktak gyakorolni, s előadni. Kezeikben meztelen karddal járnak, — s egymáshoz közeledtek közben kardjaikat össze verve csengetik, pengetik. Lejtés közben fordulatokat, kanyarulatokat tesznek, s testeiket nagy erővel, és feltűnő mozdulatokkal le

fel emelgetik, s hozzá a görögök módjára, saját dalméreteik, és szabályaik szerint énekelnek. “ *)

*E fegyvertánczot őseink még éjszokról az ősi hazából hozták magokkal, — s nagy régiségét megítélhetjük lonnan, hogy valamint Reguly a vogulok között önmaga is jelen volt egy lóáldozaton, úgy a finn tudós Castrén a vogulokkal igen egyenlő szokású és erkölcsü osztyákoknál egy pogány isteni tisztelet szertartásait mint szemmel látott tanu leírván, annak egyik főalkatrészeül a fegyvertánczot említi, a mely is alapjában véve csaknem egészen az, mint a melyet Stübel is ír le az ő idejebeli magyar hajduknál. Nevezetes ezenkívül hogy a vogulok a csatátért *jangene Kün*-nek forgó játszó-helynek **) azaz oly helynek nevezik, a hol a szokásos fegyvertáncz valószínűleg történik, s mintegy színre hozódik. Ehhez tudnunk kell még, hogy ez a régi pogány isteni tisztelet egyik közege volt, mely nélkül áldomást nem tartottak. Ime ez az eredete a magyar toborzó táncznak.*

A mi a finneket illeti, a Kalevala világosan omliti, hogy táncmulatságaik voltak, — így Lemminkäinen azért vált el a bájos ifju nejtől, mert ez esküje ellenére elment az ő távollétében a fürtös fejű (hajadon) lányok táncmulatságába és így nemzeti tánczuknak és dallamaiknak is kellett lenni, — ma pedig már a finn nép ilyesmit teljességgel nem ismer, hanem helyette a lengyel táncz van divatban. A fegyvertáncznak a Kalevalában semmi emlékezete, nem azért, mintha nem lett volna nekik, hanem azért, hogy midőn a Kalevala énekei gyűjtése megkezdett, — már az erre vonatkozó rúnók lassanként kihaltak a finn nép emlékéből, mint sok más egyéb.

*) Es werden unter ihnen auch noch vestigia von der Manier des alten Pyrrhischen oder Kriegstanzes gefunden, welche die Hajducken dieser Orte pflegen zu üben, und ins Werk zu stellen. Sie tanzen mit bloßen Schwerdtern in ihren Händen und so sie an einander nähern, klingen und klappern ihre Säbel einander, in währendem solchen Tanz kehren, schwenken und heben sie ihre Leiber mit grosser Kraft, und merklicher Bewegung auf und nieder und singen dabei noch ihren Maszgesang und Regeln, nach der weise der Griechen (Lásd Stübel And. Hungaria oder Neu vollständige Beschreibung des ganzen Königsreichs Ungarn 1690. 101 — 2. lap.) — **) Lásd: Hunfalvy Pál. A vogul föld és nép.

A mely sors érte a szatmári békekötés után a fegyvertánczot, ugyanaz semmisítette meg a tárogató egyetlen ismeretes nemzeti magyar hangszer használatát is, az ez irányban, a „Vasárnapi ujság“ban megindított buvárlatok fájdalom épen akkor szakadtak meg, midőn már szép sikerrel kezdtek kecsegtetni.

A tárogató főleg hadi hangszer volt, ámbár méltán gyaníthatjuk, hogy a hajduk a fegyvertánczot annak harsány szavánál járták, tudjuk azonban, hogy hegedőseink is voltak, a kik a saját szerzeményü magyar énekeiket huros hangszer kíséret mellett éneklik vala a hallgatóság előtt, — Tinódy az utolsó magyar hegedős a maga dalait kobozzal kísérte, — s e hangszer fenntartotta magát még azután is igen sokáig, — a mint hogy a régi löcsei kalendariumokban a hónapok jelvényeit képező fanyomatu ábrázolatok között a február havát jelző képen, mely a farsangra vonatkozik, ily kobzot pengető fiatal ember van ábrázolva, a honnan láthatjuk, hogy a koboz még akkor általános divatu volt, — de ez nem lehetett az ősi huros hangszer — mert ezt őseink nemzeti királyaink alatt az olaszoktól vették át, valamint a cymbalmot is, mely a középkorban Európa szerte el volt terjedve, és így nemzeti hangszernek se egyiket, se másikat nem tartthatni, — még inkább áll ez a mostani hegedüről (violinról) s általában az egész cigány zenéről, — mely csak annyiban nemzeti a mennyiben, legalább a multban, kizárólag magyar dalokat játszik vala, s a fuvó hangszereket az egy tárogató kivételével teljességgel nem kedvelő ősi magyar zenéhez közelebb jár, — önként felmerül tehát a kérdés minő lehetett az ősi huros hangszer, melyel dalaikat kísérik vala? — ime ez is nyomtalanul elenyészett, — a kérdésre azonban következtetés útján meglehetősen biztos feleletet adhatni. A finnek a rúnóikat egy kantele nevü huros hangszerrel kísérik, mely egy neme a hárfának alakjára nézve, de jóval kisebb. Reguly a voguloknál kétféle ily hangszert talált, melyek közül az egyik hárfa alakú, tehát olyan mint a finn kantele, a másik fekvő hurokkal *szangt*-nak neveztetik, s Reguly-nak jó oka volt egy ilyet e tek. Akademiának hozni, mely a nemzeti muzeumban látható.

A muzeumban levő szangurtot magam is láttam, kis sajkához hasonlít hangfenékkal, s e felett nyereggel, és hurokkal van ellátva, — s van vonó is hozzá, — és így ez vonó hangszer, — mely énekkisérethez nem alkalmas, — ily hangszerök a finneknek is van a *jouhi-kantele*, de énekhez nem ez, hanem a másik használtatik, melyet ujjal pengetnek, — ilyent Reguly nem hozott, pedig valószínűleg őskorban ily hangszerrel kísérték őseink is énekeiket, — mert hiszen történetíróinkból tudjuk, hogy ezek általános divatban voltak, mielőtt Magyarországon a cigányok (Zsigmond alatt) megjelentek volna, — kobozzal csak azon időtől fogva kísérheték midőn az Anjou házbeli királyok alatt az olasz műveltség hazánkban elterjedett, — hát az előtt? a görögöktől ily hangszeret nem vehettek át, mert ezeknek a pogánykorban frigyeseik voltak ugyan, de velök szorosb érintkezésben nem éltek, továbbá az ősi pogány vallás ugyszólván egész szent Istvánig érintetlenül állott fenn közöttök, mely ily hangszer nélkül nem szükkölködhetett, következőleg az, hogy ne lett volna ének kíséretére alkalmas hangszerök képzelhetetlen, — a hangszerök feltalálása ugyszólván egyik legvilágosban szóló nyilatkozata az emberi szellemnek a legkezdetleges állapotban is, — s ha a dolog így van, nem is lehetett az más, mint azon hangszer, mely az őshazában valamennyi rokonságnál el volt terjedve, nem véve innen ki, a mi a dologban legkülönösb, az európai népekhez legközelebb lakó, s velök folytonos érintkezésben élt finneket sem, a miért azt hiszem, hogy a következőzés egészen szabályszerű és jogos hogy őseink hangszere, melylyel énekeiket kísérik vala őskorban, ugyanazon hárfa alakú hurok hangszer volt, — mely ugy a finneknél mint voguloknál egyiránt feltaláltatik. (Értekezésem felolvasása után Vámbéry A. műveiből arról győződtem meg, hogy a koboz, őseinkhez a tatár szomszéd népekről jött át, a mi azonban nem rontja le azon nézetemet, hogy a hegedő egy lehetett a finn kantele-vel.)

* * *

Midőn a magyar népmesék gyűjtése nálunk megkezdett, minden ember ösztönszerűleg érezte e gyűjtések fontos-

ságát a nélkül, hogy magának számot tudott volna adni arról, miért tehát azok oly igen fontosak.

És ez nem is lehetett másképen kezdetben, mikor még a hazai irodalom csupán anyaggyűjtéssel foglalkozott, melynek a dolog természeténél fogva meg kellett előzni a feldolgozást, addig pedig míg ez meg nem történt, nem csak nem lehetett hozzá szólni a dologhoz, de még csak hozzá vetni is bajos volt a remélyhető nyereseményhez, mely az így kiaknázott nyers anyagból mint szinarany lesz kiválasztható, s hazai őstörteneelmünk egyik legfontosb részére, a milyen nemzetünk pogánykori ősi vallása, s az ezzel szorososan egybefüggő hitregészeti és hősi mondakör, vagy is ősi népköltés.

Az 50-es években a „Magyar Mythologia“ szerzője Ipolyi Arnold felismerte az azokban rejlő hitregészeti maradványokat, s a mit e részben művében részint felhasznált, részint összegyűjtött ugy ezek, — mint még kiadatlan idevágó gyűjtései örökre nagy becsüek fognak maradni a magyar ősi hitregészetre, Ipolyi már a Kalevalát is ismeri, s belőle tett idézeteit finn nyelven eszközli.

Csengery Antal már egy lépéssel tovább ment, ugyanis ő átlátván, hogy bár kevés de biztosan megállapított tények a nemzeti tudomány ez ágában is többet érnek az az előtti sötétségben tapogatódzó bizonytalan találgatásoknál, — a neki saját mély itélettel a magyar ősvallás főbb személyesítői megállapítására elérkezettnek látta az időt, s ezt „Az altáji népek ősvallása tekintettel a magyar ősvallásra. Buda 1857. in 4-r. című művében a teljes meggyőződés hangján valósággal tette is. Nagybecsü szavazat egyszersmind nemzetünk eredete s rokonsága oly sokáig vitás volt kérdése eldöntéséhez.

Csengery azonban okerőit nem annyira a magyar népmesékből, mint inkább a magyar ősi hitregészet terén vizsgálatakat tett, legtekintélyesb hazai és külföldi tudósok dolgozataiból merítette, a minő volt a finneknél Castren, nálunk Hunfalvy, sat.

Népmeséink összefüggése és viszonya a magyar ősköltéshez s ennek kutforrása, a magyar ősi pogány valláshoz tüzetesen még felmutatva nincs, már pedig népmeséink nagy fontosságát csak akkor itélhetjük meg voltaképen, ha

azoknak mint a magyar ősi pogány vallás bár kissé elmosódott, de mindenesetre valóságos töredékeinek ahhoz való viszonya kellőleg kimutattatik, — s a bennök létező anyag hasznosítása birálatos feldolgozás által tetteleg megkísértetik, mely haszonnal ezek oly sokféleképen és oly lényeges dolgokban lehetnek ősi pogány hitregészetünk, s az ezzel szoros kapcsolatban álló ősköltés felderítésében, annak egyes részei megállapításában.

Egyszeri kísérlet-tétellel itt czélt érni kívált egyes embernek alig lehet, mert nem fedezünk fel addig valamit, míg csak a vizsgálándó tárgygyal s annak valamennyi egyes részeivel annyira meg nem barátkoztunk, hogy többé szemeink elől téveszteni képesek nem leszünk, s az iránta ekkép keletkezett feszült érdektől többé meg nem szabadulunk egész addig, míg a kérdést akár magunk akár mások meg nem oldották: Ignoti nulla cupido. Ez pedig a vizsgálódónál lassu, s évekig eltartó buvárkodás soha sem tömegesen, hanem egyenként, szemenként, szálanként jelentkező leleteinek eredménye szokott lenni. De egyes szemek is azonnal nagy becsüekké lesznek, mihelyt annak a mik, igaz gyöngyöknek felismertetnek, s közhasznuvá tétetnek.

Hogy oly verses hitregészeti hagyományainknak, minő a finneknél a Kalevala, nekünk is kellett lenni ősidőben, az bizonyossá fog válni előttünk, ha meggondoljuk, hogy történetiróink bizonyágtétele szerint terjedelmes hősmondakörrel birtunk, melyet hazai történéseink tudósításaiból eléggé ismerünk, — ha nem tudnók is ezt első királyainknak — az ősi pogány vallás hegyeken és folyóknál való gyakorlatát őseinknek tilalmazó törvényeikből, ugyanis a hősmondák és énekek csakugy el voltak vegyülve és szorosán összefüződve a hitregészettel, s az ősi pogány vallási elemekkel, mint viszont ezek amazokkal.

Fájdalom egyikféle ily őskori maradványokból sem őrzött meg a végzet valami olyas egészset számunkra, a mire egész biztossággal rá mondhatnók: ime ez az s nem egyéb, — nekünk oly hitregészeti és hősköltevényeink mint a finneknél a Kalevala, ma már nincs.

A mi a hitregészet terén e tekintetben kiaknázásra, fel-

dolgozásra várakozik, s az eredmény biztos reményével kecsegtethet bennünket, az mindössze is s csak is népmeséinkből merithető.

A magyar népmesék nemcsak hogy előadási modorukkal élénken emlékeztetnek a finn népmesékre, de vannak közöttök olyanok is melyeknek nemcsak szövege a meglepetésig ugyan az, hanem különösen fontosakká válnak reánk nézve az által, hogy a finn megfelelő tárgy a finn őshitregészetből van véve, s így közös eredetük kétség alá sem eshetik, a milyenek az Arany László gyűjteményében; a Fehérlófia; Rádó és Anyicska; az Aranyhaju herczeg asszony, s a Hunfalvy Pál finn chrestomathiájában közlött Fecsegő asszony czimü, a melynek megfelelő magyar népmese Bihar megyében él a népajkán, de eltorzítva, s egész a közölhetetlenségig eltisztátlanitva.

A magyar nép gyermek meséiben gyakran találunk egy őskorban nyilván a gyermeki elme és emlékező tehetség élesítésére kigondolt, sajtóságos előadási nemmel t. i. valamely elérni ohajtott cél megejtésénél az akadályok és a teljesítési feltételek olyatén egybefüggő lánczolatával, miszerint a mese első hőse egy másodiktól kér valamit, mit ez megtagad s elutasítja egy harmadikhoz, ez egy 4-ikhez, ez egy 5-ikhez sat. egész addig míg a dolog nyitja meg nem találtatott vagy el nem ejtetett, a mikor aztán a legutolsó megkezdi a hozzá intézett kívánat teljesítését s így a legutolsó feltételnek elég levén téve, az előtösök mintegy kénytelenek szavaiknak uraik lenni s a kívánatnak sorba eleget tenni egész a legelsőig, és a mese hőse eljut a maga ohajtottá czélhoz. Példái lehetnek ennek ugyancsak az Arany L. gyűjteményében a következő gyermekmesék: A szomoru király kisasszony. Macska és az egér. Farkastanya. Hólyag szalmaszál és a tüzes üszög. Farkas Barkas. Kakaska és a jérezike. A kóró és a madár, (ez utolsó csekély változással a mese kezdetén a fiunben is megvan, de a magyar nem versben mint a fiun) és még egy: Iczinko piczinke.

Ugyanezen lánczolatos előadási modor, az események mozzanatai egymásutánjának részletezései a fiun költészetnek egyik leglényegesebb, s legjellemzőbb sajtóságát képezi,

melylyel ott nemcsak a népmesékben találkozunk, hanem ezen kívül ugy a Kalevalában mint a Kanteletár czimü népdalok gyűjteményében is igen gyakran fordulnak elő ily szerkezetű részletek. Ezek többnyire olyankor fordulnak elő midőn varázslás következtében vagy a nélkül is valamely esemény emlékére erdők, tavak, ligetek, szigetek, fák sat. támadnak például az értekezésem első részében idéztem részlete a Kalevalának IV. r. 473—518 vv. melyben az öreg Jonkakainenné siratja egyétlen Aino leánya halálát, s a kinek könnyeiből a mint a földre hullottak folyam lett, a folyamban zugó (koski) a zugóban sziget, ebben liget, a ligetben halom, a halmon fák, a fákon éneklő kakuk madár sat. ezekhez tarthatók még az egymással vetekedők fortélyaik kigondolásai, melyekkel egymáson győzedelmeskedni óhajtanak, s rendesen az győz a ki tökélyesbet tud kigondolni, például a Lemminkäinen és Éjszak gazdája párba a Kalevala XXVII. r. 196—282. vv. Itt Lemminkäinen mint Éjszak gazdája és gazdasszonya leánya lakodalmába házsártos természete miatt hivatlan maradt vendég, a megtörtént lakodalom után látogatást tesz ez utóbbiaknál, de ott nem látják szivesen, hanem kigunyolják, ő tehát boszuságát e szavakkal önti ki:

Hallod-e te Éjszak fia,
Magad Éjszak laka ura,
Pénzemért sörteⁿ nem adnál-e?
Jó pénzért nem árulnál-e

Mire ez a gúnyszavakon felindulva egy tavat бүvölt a pallóra ily választ adva:

Ott a patak abból innod,
Egész egy tó felkörtölnod.

Erre Lemminkäinen dallással egy bikát бүvölt, mely a tavat fölitta, — Éjszak gazdája egy farkast, hogy a bikát szaggassa szét. — Lemminkäinen ismét egy nyulat, hogy a farkas előtt fusson, Éjszak gazdája egy vadász-ebet, hogy a nyulat fogja el, Lemminkäinen az ereszre egy evétet, hogy az eb azt ugassa, Éjszak gazdája ennek széttépésére egy arany menyétet, Lemminkäinen megint rókát, mely a menyétet

széttépje, Éjszak gazdája a róka elé tyúkot, Lemminkäinen egy ölyvet, mely a tyúkot összetépte, míg végre bele untak, s párbajt vívtak. — E büvöléseknek az értelmök az, hogy a tökéletesb találmányok győznek a gyöngébbeken. — Végre ily szellem lengi át azokat a népdalokat is, melyeknek versszakai egészen egyenlők, s csak a személyek változnak egész addig, míg az utolsó az igazi meg nem érkezik, a kinek egyedül teljesedik a kívánsága, a milyen például a Kanteletárban a Szuometar (Finnország tündére) hőslését tárgyazó ballada.

Hogy mennyire mélyen kellett e gondolkozásmodnak a magyar nép szellemében gyökerezni őskorban, s mily szépnek kellett azt találniok, megítélhetjük a Nádor-codex tartalmazta „Mária siralma“ czimű részlet következő helyéből, mely egészen így van tartva, s így hangzik:

„Oh Jézus Jézus, kit a mindönható atya uristen ada en neköm, es en adám e velágnak, az velag ada a kénnek, a kín ada a halálnak, és az ő halála ada minekünk emböröknek örök életöt. Amen.*)

1848-ban volt a „*Marcius 15-iki*“ czimű lapban a palóczokról főlemlítve, hogy mátra-verebélyi bucsúkon sz. László tiszteletére még mai napig így énekelnek:

„Szent Lászlónak szent lova, szent lovának szent lába, szent lábának szent patkója, szent patkójának szent nyoma könyörögj érettünk,“ — hogy ily éneket a palócz nép ma is használna, legalább is bajos elhinni, hogy azonban valaha a keresztyénség életerjedésének első századaiban, mikor még a nép gondolkozása inkább pogány mint keresztyén volt, lehetett ily ének s úgy maradt fenn napjainkig: az, tekintve előrimes és lánczolatoss előadási modorát, valószínűnek látszik, a minthogy a fennebb közöltem félpogány félkeresztyén babonás imádságok egyikében is az ur isten ülte

*) Ehhez egy nagyon hasonlóra akadtam még azólta, hogy jelen értekezésemet felolvastam Toldy Ferencznek „Báthori István mint író“ czimű ismertető értekezésében, melyben Báthori I. egyebek közt így könyörög: „Kérlek is uram, ha neked kedves, add meg azt, az mit tőled régen kérek, quia omnia potes. — Adj az meghült fának ágat, és az ágnak zöldellő levelecskéket, az leveleknek virágot, az virágnak termést és jó gyümölcsöt.“ (Olvast. a nyelvtud. osztály ülésében jul. 26. 1869.)

számár „szent számár“-nak említettik, — más népeknél is maradtak fenn ily félpogány félkeresztyén maradványok, — a nélkül hogy azokat a mai használat bizonyítványaiul venné bár ki is.

A Kriza János gyűjteményében több ily részletet találtam, egyike ezeknek a *Kitrikoty mese*, mely a finnben is meg van egészen úgy mint a magyarban, — másik: „Kendert vettem felibe,“ s a közvetlen utána következő, mely így kezdődik: „Egybegyültek, egybegyültek, a miskolczi dámák,“ ismét egy másik a *Hintázó mondóka* következő része:

Aggyon néne vékát ?
 Minek azt a vékát ?
 Gyöngyöt mérünk vélle,
 Minek azt a gyöngyöt ?
 Kertöt fonunk belőlle
 Minek azt a kertöt ?
 Virágot ütötünk beléje
 Minek azt a virágot ?
 Legényöknök kalapjukba
 Leányoknak kebelökbe
 Uh hajts ki a nagy apám fején is túl.

E gyermek dal nyilván hiányos, ezen versénél „Minek azt a gyöngyöt?“ megszakad, mert a gyöngyből kertet fenni nem lehet, és így a feltett kérdés felelet nélkül marad, a minek pedig nem volna szabad történni, a finn Kanteletárnak egész sereg ily darabjai vannak, hadd álljon itt a sokból egynek a vége:

„Mi van a bátyám hálójában ?
 Semmi sincs a hálójában.
 Hát vajjon az én hálómiban ?
 Abban egy kék récze rucza.
 Réczének mi szárnya alatt ?
 Selyom van a szárnya alatt ?
 Mi van abban a selyemben ?
 Egy pólya van a selyemben.
 Mi van abban a pólyában ?
 A pólyában kis baba van.
 Babának mi a markában ?
 Gyermeknek gyöngy a markában.

Gyöngynek mi van gyomrában?
 Láda látszik a gyomrában.
 Ládának mi belsejében?
 A ládában egy leányka,
 Öltözködik, készülődik,
 Arany övvel övezkődik,
 Férjhez bátyám nagy fiához
 Nőtül ez atyánkfához.

Végre a „*Julia szép leány*“ című balladának következő szép végső versei:

Sirass anyám, sirass, éltömbe hadd hajjam,
 Hadd hajjam éltömbe, hogy siratsz hótomba.
 Leányom leányom! virágos kertömbe
 E'ső raj méhömnek gyöngö lépecskéje,
 Gyöngö lépecskének sárguló viassza,
 Sárog viasszának földön futó füstye
 Földön futó füstje, s menybe ható lángja. —

Ilyen továbbá még a régi népdal, melyre már Erdélyi is figyelmeztetett, s Arany J. is idézi fennebbi nagybecsű értekezésében:

Meghalok Csurgóért, de nem a váráért,
 Hej nem a váráért, csak egyik utczáért,
 Nem is az utczáért, csak egyik házáért,
 Hej ebben növekedett barna galambomért.

Kell ilyenek kétségen kívül többnek is lenni, de az eddig közlöttek is bőven elegendők fennebbi állításaim igazolására, magának a dolog lényegének pedig megvilágosítására.

Nagyon emlékeztet mindezekre egy valamennyi éjszaki népeknél egyaránt divatos, s ezektől más népekhez is átment ősrégi szokásnak az ökörsütésnek a törököknél egészen altajiasan sajtáságos gyakorlata, melyet a XVII. században a törököknél hosszas fogságot szenvedett Georgievicz Bertalan így irta: Bey diesen Gepränge bin ich oftmal gewesen und verhált sich also Erstlich berufen sie ihre gute Freunde zur Wirthschaft denen werden köstliche gute Speise zubereitet von allerlei Fleisch, das ihnen zu essen erlaubt ist und gemeinlich schlachtet man einen ganzen Ochsen, Den

zeucht man ab, thut die Eingeweide heraus, und richtet ihn aufs sauberste zu, stecket darrach *ein Lamb* hinein, und ins Lamb *eine Henne*, und in die Henne *ein Ei*; disz wird alles mit einander ganz und gar gebraten zur Herligkeit dieses Tages und zu Ehren solcher Ceremonien. Ehhez még csak annyit tartok szükségesnek hozzá adni, hogy a sütést 3 söt több napon át is éjjel nappal folytatják, még pedig úgy hogy a tüzet két felől bizonyos távolságban szitják, — s mindig közelebb viszik az ökörhöz, egész addig míg a test fokozatosan egészen átizzad, s a sajátképeni sütés legutóljára történik. Az így kisült ökör husát utazók igen jó ízűnek írják le. Nem felesleges az ilyeneket emlékezetbe hozni, mert már a legutolsó koronázásakor adolog egészen szakértelem nélkül történt.

Kell ilyennek kétségen kívül többnek is lenni, de az eddig közlöttek is bőven elegendők fennebbi állításaim igazolására, magának a dolog lényegének pedig megvilágosítására.

Ezek között a lánczolatos előadási modorral festett költemény részletek között meglepően szépek vannak, s oly embernek a kiben a költői ér nem hiányzik, tehetsége kifejtésére valóban bő tér nyílik, — mert a leleményességre itt nagy mértékben van szükség, s csak akkor szépek, ha kellő arány létezik bennök, s epigrammai éllel végződnek, de az így festett képek aztán hasonlók egy csekély virágtöről felsarjadzó, s növése közben egyik levelet a másik után arányosan cresztő ismeretlen kedves sugár növény szálhoz, mely szép alakú leveleivel is kellemesen hat a szemlélőre, s kíváncsiságát folyvást fokozza, de mikor a fejlődés tető pontjára eljutott: virágának úgy rendkívülisége, szirmai szingazdag pompája, mint fölséges illatával egyaránt meglepi a gondos kertészt.

* * *

Mielőtt értekezésemet befejezném, szólanom kell még egyetmást a közmondásokról és talányokról (találós mesékről) mint a finn népköltészet igen lényeges elemeiről.

A népek boldog ifjúsága korszakában, az őskorban valamely népnél felmerülő minden szellemi mozzanat a költőiség mezébe burkolva nyilatkozik vala; s valóban a finnek-nél úgy a közmondások, mint a talányok kivétel nélkül az

értékezősem elején jellemeztem versidomban vannak szerkesztve; s a nép ősbölcészete mintegy megkövesült maradványainak tekintetve kigondoltatásuk, felfedeztetésük a finn mythoszban egyenesen a bölcsesség személyesítőjének, az agg Väinämöinennek tulajdonittatik, sőt a Kanteletár című népdal-gyűjteménynek van is egy az agg Väinörről szóló dala, (Wainämöisen sanoja = Väinämöinen szavai) melyben e nagyon tisztelt nemzeti hőnök, a jóságos de azért szigorú és rendszerető agg az öcsöseit, kik alatt az egész finn nemzetet kell érteni, — közmondásokra oktatja, s a bennök fekvő elveket fejtegeti. — Keret, melybe nem csak az egynehány ott előadott, de az összes s a finneknek, mint látók, valóban számos közmondáskészlet kényelmesen elfér. Ugyancsak a Kanteletár-nak van meg egy másik igen csinos és tréfásan elmés darabja is, melyben egy atya már legénykort ért fiának eszélyességét, s a házasság életre vajon alkalmas voltát talányok feladásával akarja kitudni (Viisastunut = magyarul, a megokosodott, eszéretért), a fiu azonban az atya egész beszédét sületlenségnek tartva, maga esze után indul el lány nézőbe ház-tűzhely-nézni (ki kéménye előbb füstöl, azt vedd fiam feleségül, ugymond az atya) s mindenütt bakot lö; — a lányos háznál megint talányokban beszélnek vele, a mit ő megint nem ért, de haza menve mindent hűségesen elmond az atyjának; ez az egész azonnal megérti, látja hogy a lányból derék házi asszony fog válni, s meghagyja fiának, hogy csak hozza haza, mert okos, derék leány, — megtörténvén a lakodalom, másnap séta közben az atya megint talányokban beszél a fiával, — mit ez ismét nem ért, — elmondja a feleségének, — ez egészen megütöközik benne, hogy a fiu az atya igazságos kéréseinek nem tett eleget, — mindent megmagyaráz a férjének, — harmadnapra kelve a fiu megint együtt járkál az atyjával, — s most már az atya tegnapi talányokban tett kérését szó nélkül teljesíti, — miből atya aztán meggyőződik, hogy most már benőtt a fia feje lágyja, minthogy vele egy éjén át, nálánál egy okosb nő hált.

A közmondások és talányok egész készlete őskorban egy népnél sem hiányzik vala, de a keresztyén műveltség szülte új viszonyok más eszmeekört támasztottak, — s a leg-

több népnél ezek következtében jelentéktelenszámmra olvadtak, s az őskorbéliek helyt adtak az újabb korbélieknek; — láthatjuk ezt saját közmondásainkon, melyek úgy szólván szemünk láttára születnek s nem egynek tudjuk a keletkezése történetét is. Erre elég egy nevezetes ember mondata, egy emlékezetes előfordulat, sokszor egy szembe szökő együgyű felelet avagy cselekedet, — mert az áltai népek gunyolódni is szeretnek ám, — a mint ennek nyomai a voguloknál is vannak, hogy a finnek magyarok, török-tatár népek szintén sejtenek hozzá, azt talán mondanom sem kell.

Minél távolabb áll egy nép őskori multjától, minél korosb, annál inkább távozik el a régiektől, s kap fel ujakat, annál eltérőbbek a közmondásai azon rokon-népékeitől, melyek a régi viszonyok mellett helyzetöknél fogva tovább megmaradtak.

A szorgalmas, tüzetes és kitarító gyűjtögetést mindenestre nagy mértékben megérdemlik, ugyanis azonkívül, hogy sok minden fordulhat, a minthogy fordul is elő bennök a mi még az őskorban gyökeredzik, s így magokra az őskori állapotokra, hitregészetre, szóval valamely nemzet multjára megbecsülhetetlen adatokat tartalmazhatnak; — tény más részről az is, hogy valamely nyelv alakjait alig lehet biztosabban megfigyelni mint a hamisítatlanul, mesterkélés nélkül megőrzött közmondásokon, s nyelvtani becők rég el van ismerve.

Öntudatos gyűjtésök a finneknél úgy ezeknek, mint a rúnóknak még a XVII-ik században megkezdett, — oly jelenség, mely az akkori finn papság emelkedett szellemére oly fényt vet, melyre bármely nagy nemzet büszke lehetne; mit nem létesítettek volna ezek, ha így folytathatják vala, — de az elsvédesítés nálök is épen akkor indult meg, mikor nálunk a németesítés, s így történt, hogy az első ilyenmü gyűjtéstől (1666.) mely azonban csak 1703-ban jelent meg nyomtatásban 116 évnek kellett eltelni, míg az elejtett fonalat egy újabb korszakban 1818-ban egy második teljesb gyűjtemény kiadásával ismét felvehették (Lásd Suomi 1841. folyam. 4—5 füzet: Lönnrot Ilyés ez k két a finn közmondások és talányokról (Om Finska Ordspråk och Gåtor.)

Nálunk a szerencsés kezdet Heltai és Baronyai Decsi János buzgólkodása folytán még a XVI-ik század második felében megindult már, de ezután egész e század elejeig a folytonos hadi zaj között e részben teljes szünet állott be.

A mi nálunk e téren újabb időben történt, mindaz a buzgó hazafi és nemzet-szerető jó Dugonicsnak köszönhető, — a mit azóta mások e téren tettek a Dugonics szorgalmához képest csekélység; — de a Dugonics gyűjteményének is meg van az a hibája, hogy nem tartatott meg szerkesztése közben szigorúan az ily dolgokban mellőzhetetlen elv hogy úgy adassanak, a mint a néptől vétettek minden igazítgatás nélkül, mert csak így valódiak, csak így tanulságosak; — hibája továbbá a Dugonicsféle gyűjteménynek, hogy saját szerzeményüeket is vett fel, — melyekről ma már nem, tudjuk kimutatni, melyek tehát ilyenek, melyek az igaziak, és így teljességgel nem is tekinthetjük magunkat felmentetteknek újabb gyűjtéseknek, addig míg nem késő, — eszközésétől. A dolog ma már nagyon is körmünkre égett, mert csak a vak nem látja, hogy nemzetünk 1848 óta életének egy nagyon is válságos új stadiumába lépett, mely a régi hagyományok azelőtt úgy szólván érintetlen fennmaradásának nem nagyon kedvez; — sok dolgot kell békesség okáért jóvá hagynunk, — melyeket ellenségeink a magyar nemzet tönk्रे juttatását célzó ártó szándékkal létesítették, — de a melyek az alkotmányos élet megkezdődöttével bevégzett tények voltak.

Ha a közmondások minden nép őskori bölcsészetét képezik; igazat kell adnunk Lönnothnak, ki a fennebb idéztem értekezésében a találós mesékről azt állítja, hogy a gyermekknél ugyan azon szerepet játszották a gyermeki ész élesítésére, a mit a mathematicai tanulmányok a mai ifjuságnál s valamint az ifjuságnál a tanodákban a tudomány betöltsérésére legalább ezelőtt — elég helytelenül — a testi fenyíték sem hiányzott; úgy a finn népnél szinte nem hiányzik vala a büntetés, csakhogy észszerűbb, semmint az, a mely a tanodákban szokott volt alkalmaztatni. E büntetés egy neme volt a megszégyenítésnek: a ki 3 talányt nem tudott megfajteni, elküldötték Hymyläbe járni a bolondját.

Midőn én a Kanteletár czimű finn népdal-gyűjtemény ezen darabjára rá akadtam, önkénytelenül is elhatározám magam annak lefordítására főleg azért, mert az együgyűséget kigunyoló népmesék a magyarban is vannak, s magam is hallottam ilyet, a nélkül, hogy eddigi nyomtatásban megjelent népmese gyűjteményeink ilyesmit tartalmazzanak, a most említettem részletet tehát hasonló csufondáros tréfaságnak tartottam, — Lönnrotnak fennebb értekezéséből azonban azt látom, hogy ez valóságos jelenetezése a most jellemzem büntetésnek, mely nagyon emlékeztet a „gyűrű dugosdi“ és gyerekek közt divó s több társas játékokra, melyek között egynek „szégyen szék“ a neve.

Lönnrot a hymyläi utat így adja elő:

A társaságban egyik gyerek a másiknak találós meséket ad fel megfejtés végett, s szabály szerint 3 megfejtetlen találynak Hymyläbe küldetés a büntetése; a gyengébbek azonban néha kikötik, hogy 3 megfejtetlen talányért még nem mennek Hymyläbe, s ilyenkor többre egyeznek meg. Sokszor megeskik, hogy a találgató nem egészen helyesen fejt meg a talányt, de még is úgy, hogy az az ő magyarázatát sem zárja ki egészen. Ilyenkor konok pörlekedés támad, s mind két félnek akadnak szószólókik, — sokszor választott bíróság dönti el a vitát. A talányok között különben is sok van olyan, melyek igen is megengednek kétféle magyarázatot, p. o. *minduntalan le s fel jár kel, egész napja így telik el*, mely egyaránt jelenthet szántóvetőt és a lengő óra ketyegőjét.

Iha a megfejtetlenek száma annyira felgyült, hogy már csak egy van hátra a kialkudott számból, elkezdődik a sutogás „ennek már Hymylä felé áll a szeme“ s mikor már ez is betelt, következik a csufondáros utra küldés e szavakkal:

Gyü te, gyü te Gúnylakára*)

(az első megfejtetlen talány ismételtetik) ezt sem tudtad.

Gyü te, gyü te Gúnylakára

(ismételtetik a második megfejtetlen talány) ezt sem tudtad.

*) Hymylät így fordítám.

Gyü te, gyü te Gúnylakára
(ismételtetik a harmadik megfejtetlen talány) ezt sem tudad.

Most az a ki a talányokat feladta, felöltözteti bohóczy-
asan, s megkezdődik a kellemetlen utazás. Aztán elmondják,
hogyan fogadják Gunylakán, a mint következik :

Gyü te, Gyü te Gúnylakára !
Gúnylakán nagy ebugatás :
„Ki ki fiuk, minő zajgás,
Az a Kormos mire ugat,
Lompos füliü olyan zajt csap ?“
„Kormos ott künn azért ugat,
Lompos füliü zajt azért csap,
Erre hajó a Hőbört bohó fija,
Szán kasába kuporodva,
Egész teste szurtos piszkos,
A ruhája ugyan rongyos.
Egy kalán a szánkas,
Paripája patkány,
A kocsis egy kandur,
Sodrófa az ostor.

Mikor beeresztik az ajtón, az egész háznép megijjed
tőle, a mint a versezet tovább mondja :

Megszáll Hőbört most a házba,
Nőtől kenyér a padkára
Sütő-lapát a földre hull,
Más nő hasábfákra borul,
Péppel tele tál kezében
A hig pép Hőbörtnek a szemébe.
„Jaj jaj már ezt hol mossam le ?“
„Mosd a szurok tekenőbe.“
Mosdik szurok tekenőbe —
„Rólam a szurt már le jött-e ?“
„Nem biz a még egy cseppet se
Mosakodjál másod izben !“
Mosdik, mosdik másodszer is.
„Talán most már lejön még is,“
„No most már egy kicsit lejött“
„Honnan vegyek már most kendőt ?
„Vedd a polyvát, a töreket
S magadat megtörölheted“
Most a polyva donbra mene

S ott magát megtörölgette
 „Megtisztulok talán végre“
 „Nem biz' ugyan te még most se,
 Eređj most a tolltartóba!“
 Tolltartónál vala egybe
 S ott magát megtörölgette
 „Most talán csak megtisztulok?
 „Most egy kissé megtisztultál;
 Mi különös hír hallik ott?“
 „Nem hallatszik semmi sem most,
 Talányokban legyőzének,
 Bizony sokat barangoltam,
 Falu-hosszant faggatóztam,
 Úthosszanta kérdezgettem,
 Hogy a nyitját tán meglelem;
 Ehetném is már kicsikét,
 Nem kaphatnék valamicskét?
 „Vaj'gen rudra felakasztva
 Egy vén kandur macska farka,
 Egér kissé összerágta
 Ott az étod;
 Eső viz a kerítésnél
 Itál néked,

Miután ez az utleírás a szükséges változtatásokkal és megtoldásokkal elmondattott előtte, darab időre ki kell neki menni a szobából. Azután darab idő múlva kinyitják az ajtót azzal a kérdéssel „látszik-e már a hymyläi utas“ s beeresztik, s kérdezgetik, mit mindent látott ott? mire ő csudadolgokat beszél, mint meg annyi esztelenséget, például, hogy ott fejszével főznek, fát fazékkal vágnak, hogy a lovak a fán ugrálnak; — az evetkék pedig szántanak; — a gabona kenyeret süt; — az asszonyok meg az olba vannak jászolhoz kötve sat.

A büntetéstől csak most ment, s csak most foglalhatja el a helyét a társaságban, s adhat fel ismét maga részéről másoknak talányokat. Ilyesmi csak ritkán fordulhat elő, mert állandó gyakorlat folytán részint jól tudják a megfejtést, — vagy pedig ha nem, csudálatos szórszálhasogatással kitudják vágni magokat, úgy hogy a talányt megfejtetlennek mondani nem lehet.

Hogy a talány-fejtegetés körüli eme büntetésmód va-

laha nálunk is divatozhatott, azt onnan következtethetjük, hogy gyermeki társas játékaink a *szégyen szék* elnevezést mai napig fenntartották, továbbá onnan, hogy az ily társasjátékok többnyire mindig talányszerűleg feladott kérdésekből állanak, — s a büntetés azt éri, a ki a találó felelettel adós maradt; — végre onnan, hogy az ily társas játékoknál mintegy alkalmazását látjuk egy eleve sokkal eredetibb és sajátképenibb eljárásnak, mely a dolog természeténél fogva csak is a találós-meséknél alkalmazott büntetés módban találja meg a magyarázatát. Még csak a gyermek versikékről szükséges annyit megjegyezni, hogy úgy szólván összes népköltészetünkben ezek tartották meg leghivebben régi alakjokat, s azért ezek és finn megfelelőik között valóban meglepő a hasonlóság.

Említenem kell végre az állatmeséket, melyek az összehasonlításra kiválóan alkalmasak; vannak közöttök olyak, melyek nyelvezete annyira egyezik a finn megfelelőkével, — hogy a dolgot másképp megmagyarázni sem lehet, mint csak úgy, hogy ha felvesszük, hogy a két nemzetnek egymást közvetlen érintkezésből is kellett ismerni hajdanta.

- VII. Szám.** Ujabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbéli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkájája 1582-ből. Második közlés. IV. Egy XVI. századbéli növénytaji névtár XVII és XVIII. századbéli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei előtt) Toldy Ferencz r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 80 kr.
- VIII. Szám.** A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. Gr. Kuun Géza, lev. tagtól. 1872. 59 l. 38 kr.
- IX. Szám.** Magyar szófejtegetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr.
- X. Szám.** A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szénássy Sándor l. tagtól. 1872. 114. l. 70 kr.
- XI. Szám.** A Defferekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23. l. . . 20 kr.
- XII. Szám.** Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. Szvorényi József lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 kr.

Harmadik kötet. 1872—1873.

- I. Szám.** Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázói után. Brassai Sámuel r. tagtól. 1872. 109 l. 70 kr.
- II. Szám.** Apáczai Csérei János Barcsai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében. Szabó Károly r. tagtól. 1872. 13. l. 12 kr.
- III. Szám.** Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. Szabó Imre t. tagtól. 1872. 18. l. 12 kr.
- IV. Szám.** Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló Vadnai Károly l. tagtól. 1873. 64 l. 40 kr.
- V. Szám.** Emlékbeszéd Engel József felett. Finály Henrik l. tagtól. 1873. 16 l. 12 kr.

A m. tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

KALEVALA.

A FINNEK NEMZETIEPOSZA.

Az eredetiből fordította

Barna Ferdinánd.

Ára 2 frt. 30 kr.

CHRESTOMATHIA FENNICA.

FINN OLVASMÁNYOK.

Szerkesztette

Hunfalvy Pál.

Ára 3 frt.

REGULY ANTAL

H A G Y O M Á N Y A I.

A vogul föld és nép.

Ára 4 frt.

Épen most jelent meg

a m. tud. Akadémia költségén

A

MAGYAR IGEIDŐK.

IRTA

SZARVAS GÁBOR.

TARTALMA:

Előszó. — Bevezetés. — I. szakasz: Milyen fogalom rejlik a magyar nyelv igealakjaiban. — Az irt alak, az irt alak, az irtand alak, az irt vala alak, az irt vala alak, az irt nifog alak. — II. szakasz: Jogosultak-e mind az újabb irodalomban divatozó igealakok? — III. szakasz: Az igeidők használata, a főidők, a viszonyos idők, észrevételek.

Ára 2 frt.